

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

**DIDAKTICKÉ PROBLÉMY VE VÝUCE ČESKÉHO
JAZYKA NA 2. STUPNI ZŠ
DIPLOMOVÁ PRÁCE**

BC. MICHAELA MATĚJKOVÁ

SPECIALIZACE V PEDAGOGICE, OBOR ČESKÝ JAZYK SE ZAMĚŘENÍM NA VZDĚLÁVÁNÍ

VEDOUCÍ PRÁCE: PHDR. ZDENĚK SUDA, CSc.

PLZEŇ 2020

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, dne 30. 6. 2020

.....

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat PhDr. Zdeňku Sudovi, CSc. za cenné rady, připomínky, za vstřícný přístup, trpělivost a čas, který mi věnoval.

OBSAH

Obsah.....	5
ÚVOD.....	8
1. CÍL PRÁCE, PRACOVNÍ HYPOTÉZY A METODY ŠETŘENÍ.....	10
1.1. Cíl práce.....	10
1.2. Pracovní hypotézy.....	10
1.3. Metody šetření.....	11
1.3.1. Metoda studijní.....	11
1.3.2. Metoda výběru (výběr jevů).....	11
1.3.3. Metoda pretestu.....	12
1.3.4. Metoda rozhovoru (rozhovor s žáky).....	12
1.3.5. Metoda analýzy dat (vyhodnocení pretestu a rozhovoru).....	13
1.3.6. Metoda dotazníku.....	15
1.3.7. Metoda rozhovoru (rozhovor s učiteli).....	15
1.3.8. Metoda zpracování dat.....	16
1.3.9. Metoda výběru (výběr učebnic).....	16
1.3.10. Metoda analýzy (analýza učebnic).....	16
1.3.11. Metoda excerptce.....	16
1.3.12. Metoda komparace.....	17
2. TEORETICKÁ ČÁST.....	18
2.1. Pojem didaktika.....	18
2.2. Didaktické příručky, učebnice didaktiky.....	19
2.3. Didaktika češtiny.....	20

2.4. Didaktické zásady	20
2.4.1. Klasifikace didaktických zásad podle M. Čechové.....	21
2.4.2. Klasifikace didaktických zásad podle L. Zormanové.....	23
2.5. Vyučovací metody	25
2.5.1. Klasifikace vyučovacích metod podle M. Čechové.....	25
2.5.2. Klasifikace vyučovacích metod podle R. Čapka	26
3. PRAKTICKÁ ČÁST	27
3.1. Základní údaje o analyzovaných učebnicích.....	28
3.2. Životnost podstatných jmen rodu mužského.....	30
3.2.1. Teoretický výklad jevu	30
3.2.2. Analýza učebnic.....	34
3.2.3. Výsledky analýzy.....	61
3.2.4. Doporučení pro vyučující.....	63
3.3. Deverbální adjektiva: rozdíl v kvantitě: adjektiva účelová a adjektiva dějová	66
3.3.1. Teoretický výklad jevu	66
3.3.2. Analýza učebnic.....	68
3.3.3. Výsledky analýzy.....	76
3.3.4. Doporučení pro vyučující.....	77
3.4. Rozlišování přívlastku neshodného od příslovečného určení a předmětu	84
3.4.1. Teoretický výklad jevu	84
3.4.2. Analýza učebnic.....	87
3.4.3. Výsledky analýzy.....	114
3.4.4. Doporučení pro vyučující.....	116

3.5. Rozlišování příslovečného určení místa od příslovečného určení účelu.....	124
3.5.1. Teoretický výklad jevu	124
3.5.2. Analýza učebnic.....	126
3.5.3. Výsledky analýzy.....	134
3.5.4. Doporučení pro vyučující.....	135
3.6. Příklady dalších problematických jevů a jejich výskyt v učebnicích	136
4. Závěry plynoucí z analýzy učebnic, hodnocení jednotlivých řad učebnic.....	138
4.1. Srovnání výsledků bádání s vytyčenými hypotézami	143
ZDROJE.....	145
Přílohy.....	152

ÚVOD

V této diplomové práci se budeme zabývat analýzou přístupů k vybraným jazykovým jevům v učebnicích českého jazyka pro druhý stupeň základních škol. Zkoumáme vzorek jazykových jevů, které jsme s pomocí žáků, pedagogů i na základě vlastní pedagogické zkušenosti vyhodnotili jako problematické. Zjišťujeme, jak s těmito jazykovými fenomény pracují učebnice českého jazyka pro ZŠ, jak je prezentují, vysvětlují, procvičují, a nakolik je potřeba výklad vyučujícího, který upřesní a doplní učebnicové texty. Součástí práce je také doporučení, jak žákům problém didakticky vyložit tak, aby jej snáze pochopili.

Je znepokojující, že uživatelé českého jazyka často chybují v problematických jazykových jevech – setkáváme se s jejich nesprávnou podobou v různých knihách, publikacích, návodech, reklamních upoutávkách a dalších textech, které by měly být v souladu s pravopisnými normami jazyka. V praxi se mnoho uživatelů češtiny potýká s různými obtížnými jevy. Obvykle v případě nejistoty sahají po *Pravidlech českého pravopisu* nebo použijí *Internetovou jazykovou příručku*, kde hledají správné odpovědi. V mnoha případech ale neřeší původ problému, nezabývají se jeho podstatou, a proto ve složitějších případech dělají chyby.

V této práci upozorníme na jevy, které dotazovaní žáci i učitelé vnímají jako problémové. Zároveň na základě výsledků analýzy učebnic informujeme, jakým způsobem a v jaké míře se učebnice těmto jevům věnují. Upozorníme na řady učebnic, které jsou vhodným materiálem pro výuku, ale také na ty, jež zkoumanou problematiku dostatečně nedefinují, používají nevhodné příklady, uvádí nepřesné informace či jev dostatečně nepochvičují.

Za zásadní považujeme výsledky analýzy učebnic, které ukazují, ve kterých ročnících se jednotlivé řady učebnic zabývají danými problémy. Uvádíme případy, pro které je toto zkoumání důležité:

Prvního září žák zahajuje docházku do sedmého ročníku na nové škole. Pokud se v původní škole učil podle jedné řady učebnic a při změně školy začal užívat jinou řadu, může nastat problém: v původní řadě učebnic se například jevu věnují v sedmém ročníku, v nové řadě již v šestém. Žák tedy tuto látku neprobral.

Do sedmého ročníku přichází nový učitel, který zastupuje učitelku na mateřské dovolené. Tento učitel si vyžádá nové učebnice, protože mu nevyhovuje řada, kterou využívala předchozí učitelka. Žáci tedy pracují v šestém ročníku s určitou řadou, od sedmého ročníku používají jinou řadu. Opět může dojít ke stejné situaci, která byla popsána výše: nové učebnice se vybranému jevu věnují již v šesté třídě, ale původní řada učebnic až v sedmé. Žáci tedy jev neprobrali.

Chceme zjistit, zda tyto případy mohou v praxi nastat.

Práce je členěna do části teoretické, která se zabývá zásadními otázkami didaktiky českého jazyka, a praktické, ve které jsme definovali jazykové jevy a analyzovali učebnice a jejich pojetí výkladu u vybraných jazykových problémů.

1. CÍL PRÁCE, PRACOVNÍ HYPOTÉZY A METODY ŠETŘENÍ

1.1. CÍL PRÁCE

Naším cílem je zjistit, jak vybrané řady učebnic českého jazyka pro základní školy přistupují k problematickým jazykovým jevům, a komparovat výkladové pasáže napříč řadami učebnic. Budeme se také věnovat cvičením, která na výkladové texty navazují. Záměrem je vyhodnotit, zda se učebnice jevům věnují v obdobné míře, či některé jevy opomíjejí, nebo naopak zkoumají podrobněji oproti ostatním řadám. Nezkoumali jsme jevy, se kterými se žáci setkají spíše pasivně (např. skloňování zájmen jenž a týž, užívání tvarů přechodníků apod.).

Všechny analyzované učebnice mají doložku MŠMT. Učitelé nejsou povinni používat ve svých hodinách učebnice, ty jsou pouze doplňkovým výukovým materiálem, který vyučující musí kriticky hodnotit, ať nese doložku či nikoli. Je v našem zájmu rovněž poukázat na to, že při použití více učebnicových souborů mohou učitelé komparovat přístupy jednotlivých jazykovědců a autorů učebnic, žákům pak předložit co nejjasnější, nejjednodušší a vhodně formulované informace, které odpovídají jazykovým schopnostem žáků.

1.2. PRACOVNÍ HYPOTÉZY

Předpokládáme, že:

- 1) Teoretické vymezení vybraných jazykových jevů ve výkladových pasážích bude v souladu se současným vědeckým poznáním.
- 2) Vybrané jazykové jevy budou v učebnicích definovány a následně procvičeny ve cvičeních.
- 3) Všechny řady učebnic se budou problémům věnovat srovnatelně důkladně.
- 4) Učebnice se budou věnovat daným problémům a jejich vymezení vždy ve stejném ročníku.

1.3. METODY ŠETŘENÍ

K realizaci práce jsme využili **metodu studijní** (problematika didaktiky), **metodu výběru** (výběr problémových jevů na základě vlastních zkušeností), dále vlastní výzkum – **metodu pretestu** (výběr problémových jevů realizovaný žáky), **metodu rozboru** (vyhodnocení pretestu), **metodu rozhovoru** (rozhovor s žáky), **metodu dotazníku** (dotazník pro učitele – výběr problémových jevů na základě pedagogické zkušenosti), opět **metodu rozhovoru** (rozhovor s učiteli za účelem ověření vhodnosti výběru), **metodu zpracování dat** (vyhodnocení problémových jevů na základě výběru jevů žáky, učiteli i na základě subjektivní zkušenosti), znovu **metodu výběru** (výběr učebnic) a **metodu analýzy** (analýza učebnic) a **metodu excerptce** (sběr dat). Na závěr jsme použili **metodu komparace** (srovnání výsledků bádání s vytyčenými hypotézami).

1.3.1. METODA STUDIJNÍ

Pro zpracování teoretické části práce jsme využili studijní metodu. Prostudovali jsme odborné články a publikace, komparovali jsme přístupy k vymezení didaktiky. Věnovali jsme pozornost především didaktičce Marii Čechové, která nám byla inspirací například v klasifikaci metod, ale také Robertu Čapkovi, Lucii Zormanové, Jaroslavu Jelínkovi a dalším. Tuto metodu jsme také užili při teoretickém vymezení zkoumaných jazykových problémů v praktické části práce.

1.3.2. METODA VÝBĚRU (VÝBĚR JEVŮ)

Nejprve jsme prostudovali RVP¹ a ŠVP náhodně zvolených škol a vybrali jsme jevy, které jsme dle subjektivních zkušeností vyhodnotili jako „problémové“ a pro žáky „náročné“. Tento výběr jsme ověřili v internetových diskuzích. Pokusili jsme se vybrat jevy ze všech jazykových rovin, došli jsme však k závěru, že největší obtíže činí jevy z roviny morfologické a syntaktické, a z těchto jsme také problémy vybrali.

---

¹ RVP ZV_2017_červen.pdf, MŠMT ČR. *MŠMT ČR* [online]. Copyright ©2013 [cit. 02.07.2019]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/43792/>

1.3.3. METODA PRETESTU

Využili jsme pomocnou výzkumnou metodu, anonymní pretest (viz přílohy A a B). Byl proveden na ZŠ v Líních ve dnech 3. – 14. 6. 2019. Žákům 6., 7., 8. a 9. třídy v počtu 26, 26, 16 a 23 respondentů jsme nejprve vysvětlili účel testu, poté jsme na interaktivní tabuli zobrazili seznam vybraných jazykových jevů, žákům jsme rozdali stejný přehled vytištěný (viz příloha A). Koncipovali jsme jej tak, aby byl pro žáky přehlednější – učivo jsme netřídili podle jazykových rovin, ale podle výkladových celků (podstatná jména, větné členy aj.) Předem jsme respondenty v nižších ročnících upozornili na jevy, se kterými se ve škole ještě nesetkali nebo je důkladně neprocvičili (např. v šesté třídě druhy vedlejších vět). Vyzvali jsme je, aby tyto problémy nevolili. Postupně jsme vysvětlili podstatu každého jevu a uvedli jsme příklady. Aby žáci objektivně zhodnotili, zda je pro ně jev problematický, vyplnili ke každému z nich test (viz příloha B), ve kterém na základě svých znalostí rozhodovali o správnosti tvrzení, doplňovali správné odpovědi, přiřazovali a třídili informace. Dostávali testy postupně (vždy jeden jev). Zároveň si do listu s přehledem jazykových jevů psali, na kolik procent danému jevu rozumí. Čím více váhali, dělali chyby a pociťovali potřebu látku vysvětlit, tím méně procent uvedli. Následně jsme rozdali žákům lístečky, na které anonymně napsali jeden jev, který je pro ně nejproblematictější. Lístečky jsme vybrali, roztřídili a vyčlenili jsme nejfrekventovanější odpovědi. V 6. třídě žáci jako nejnáročnější problém zvolili *životnost podstatných jmen*, v 7. třídě *odůvodňování pravopisu koncovek v přičestí minulém*, v 8. třídě *zakončení přídavných jmen na ící / ící* a v 9. třídě *přísudek slovesný složený ve tvaru trpného rodu a přísudek jmenný se sponou, který obsahuje jmenný tvar přídavného jména*.

1.3.4. METODA ROZHOVORU (ROZHOVOR S ŽÁKY)

Nejprve jsme uskutečnili hromadnou diskuzi se všemi respondenty. Hovořili o jednotlivých problémech, upřesňovali, co je motivovalo k volbě nejproblematictějšího jevu apod. Protože někteří slabší žáci uvedli, že měli potíže s výběrem pouze jednoho jevu, zohlednili jsme jejich rozhodnutí, ale za směrodatné jsme určili žáky, kteří mají na vysvědčení z českého jazyka známku 1 - 2, a ti volili na základě ústního rozhovoru nejtěžší jev. Konkretizovali problémy, vymýšleli příklady. S jejich pomocí jsme doplňovali pretest.

1.3.5. METODA ANALÝZY DAT (VYHODNOCENÍ PRETESTU A ROZHOVORU)

Části pretestu jsme analyzovali v pořadí, ve kterém své odpovědi zaznamenávali žáci. Výsledky jsme rozčlenili podle slovních druhů: **podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky a slovesa**, dále se zabýváme určováním **větných členů**. Rozbor obsahuje komentáře – jak si žáci poradili s úkoly, zda jev vyhodnotili jako náročný, proč do svého výběru jev nezařadili apod.

1.3.5.1. Podstatná jména

V pretestu určovali u podstatných jmen **pád** chybně pouze žáci, kterým český jazyk a jeho pravidla činí potíže. Většina z nich také neuměla určit **číslo látkových, hromadných a pomnožných podstatných jmen**, jelikož se nerozhodovala podle gramatických pravidel, ale podle kontextu (chybné tvrzení, že jedny nůžky = číslo jednotné, hodně mouky = číslo množné). Ostatní si pomáhali tvarem slovesa být (*nůžky jsou, mouka je*) a ukazovacím zájmenem (*ty nůžky, ta mouka*) - tito žáci určovali číslo správně.

Respondenti projevili svou neznalost **rozlišování životnosti** především tvrzením, že živé = životné a neživé = neživotné. Tuto pomůcku používají někteří učitelé na nižším stupni. Někteří žáci určovali životnost pomocí vzorů, což bylo matoucí při **rozlišování vzorů rodu mužského** - muž a stroj (např. u slova jetel, u kterého se nemohli rozhodnout, zda žije). Přibližně 12 % respondentů určovalo životnost i u rodu středního a ženského.

Problémem u slabších žáků bylo **rozlišování vzorů rodu ženského** u podstatných jmen (růže a píseň, žena a kost).

Obtížné bylo pro respondenty skloňování podstatných jmen označujících **párové části těla**. Nejprve je žáci chtěli zařadit na seznam problematických jevů, po stručném připomenutí pravidel změnili svůj výběr.

1.3.5.2. Přídavná jména

Stupňování přídavných jmen nečinilo respondentům obtíže, výjimkou bylo pouze jakostní adjektivum *snadný*, u kterého někteří napsali tvar „snažší“ místo „snazší“. U relačních adjektiv správně uvedli, že je nelze stupňovat.

Ve **střídání souhlásek** žáci chybovali, nakonec však při rozhovoru upřednostnili jiné jevy.

Sdělili, že vůbec nevěděli, podle čeho mají doplňovat **zakončení přídavných jmen icí / ící**. Někteří z nich ani jednou nepoužili zakončení –icí. Tento jev označili za vhodný k důkladnějšímu rozboru. **Jmenné tvary přídavných jmen** žáci odůvodňovali především podle koncovky přísudku. Tento jev nepovažují za obtížný. Argumentovali také tím, že se s těmito tvary v praxi příliš často nesetkají, a proto je nezařadili do seznamu zkoumaných jevů.

1.3.5.3. Zájmena

Zájmeno **svůj a můj** volili žáci na základě jazykového citu. Tvrdili, že neměli s výběrem problém. Stejně tak pro ně nebylo těžké doplňovat **tvar zájmena já**. Používali metodu nahrazování slovem tatínek – tatínka (mě) a tatínkovi (mně), ty – tě (mě) a tobě (mně) nebo používali naučenou tabulku zájmena *já* v pádech. Třídění zájmen jsme po prostudování internetových diskuzí do výběru jevů nezařadili.

1.3.5.4. Číslovky

Problémem byla pro žáky **deklinace a zápis číslovek**. Nevěděli, jak je skloňovat, ani kdy umístit mezery mezi jednotlivými ciframi číslovky. Z důvodu rozsahu práce jsme se problematikou číslovek zabývali pouze v kapitole *Příklady dalších problematických jevů*, je důležité neopomíjet ji v hodinách českého jazyka. Žáci při rozhovoru zmínili také problematiku **zařazování ke slovním druhům** slova, která mohou náležet k podstatným jménům i k číslovkám (*hromada, moře, kapka, špetka* aj.) – nakonec jsme je nezahrnuli do analýzy, jelikož se jedná o specifické a často nejednoznačně zařaditelné pojmy.

1.3.5.5. Slovesa

Většina žáků doplnila tvary sloves z hlediska syntaktického pravopisu (shoda podmětu s přísudkem) i morfologického pravopisu (préteritum) v souladu s pravidly českého pravopisu. Úskalím byla **shoda přísudku s podmětem koně**. Slovo *kůň* jsme zahrnuli do výkladu o životnosti. **Tvar podmiňovacího způsobu** doplnili šikovnější žáci bez potíží.

Úmyslně jsme ponechali stranou **problematiku přechodníků**, protože se s nimi žáci na základní škole setkávají minimálně – spíše pasivně.

1.3.5.6. Větné členy

V období realizace pretestu žáci 6. třídy některé (především syntaktické) jevy neměli dobře zažité, proto jsme jim doporučili tyto problémy nezahrnovat do jejich výběru (např. větné členy, druhy přísudku).

Respondenti se shodli, že neumějí určit **druh přísudku**, protože se ale jedná o velice komplikovaný jev, ponechali jsme jej stranou.

Žáci neměli větší obtíže s **určováním druhu přívlastku**.

Jako další jev ze syntaktické roviny zvolili **rozlišování přívlastku od předmětu a příslovečného určení**. Ve větě *Zaplatili jsme si zájezd k moři*. určila většina větný člen *k moři* jako příslovečné určení místa (*zájezd kam?*), stejně tak i ve větě *Líbí se mi tyto žluté květiny ve váze*. výraz *ve váze* (*květiny kde?*). Někteří žáci se ptali jako na předmět: *zájezd ke komu, čemu?* a *květiny v kom?, čem?*. Ve skutečnosti jsou ale výrazy *k moři* a *ve váze* přívlastky neshodné – závisí na podstatném jméně.

Při rozhovoru uvedli, že mají často potíže s **rozlišováním druhů příslovečného určení** – nejvíce příslovečného určení **účelu** od příslovečného určení **místa**.

Náročným syntaktickým jevem je také **čárka před spojkou a a nebo** v souvětí, tento problém je taktéž nutné v hodinách českého jazyka neopomíjet. Rozsah práce nám neumožňuje zabývat se touto problematikou.

1.3.6. METODA DOTAZNÍKU

Učitelé ZŠ s MŠ Líně a ZŠ s MŠ Tlučná sami na základě stejného dotazníku včetně jednotlivých testů, jež měli žáci k dispozici, z jevů vybírali ty, které jsou dle jejich zkušeností pro žáky náročné.

1.3.7. METODA ROZHOVORU (ROZHOVOR S UČITELI)

Následovaly rozhovory se zmíněnými učiteli v období 14. – 21. 6. 2019, kteří výběr ve všech případech podpořili.

1.3.8. METODA ZPRACOVÁNÍ DAT

Na základě pretestu, rozhovoru s žáky, dotazníku pro učitele a rozhovoru s učiteli jsme vybrali jevy, které byly nejčastěji označeny jako problematické. Zvolili jsme dva jevy z roviny morfologické: **životnost substantiv rodu mužského a zakončení přídavných jmen účelových a dějových na –icí a –ící**, dva z roviny syntaktické: **rozlišování přívlastku neshodného od příslovečného určení a předmětu a rozlišování příslovečného určení místa od příslovečného určení účelu**.

1.3.9. METODA VÝBĚRU (VÝBĚR UČEBNIC)

Tuto metodu jsme využili také k výběru učebnic. Zvolené řady učebnic patří k těm, které považujeme za reprezentativní a využívá je většina dotazovaných učitelů ZŠ (vyučující ze ZŠ Líně, ZŠ Tlučná, ZŠ Nýřany). Všechny mají doložku MŠMT.

1.3.10. METODA ANALÝZY (ANALÝZA UČEBNIC)

Stěžejní metodou práce je analýza. V analytické části jsme se zabývali rozborem učebnic – výskytem jevů ve výkladových pasážích, tedy definicemi daných jevů a jejich procvičením ve cvičeních. V rámci jevu jsme vždy analyzovali celou řadu učebnic od 6. do 9. ročníku, abychom zhodnotili komplexní přístup dané edice, a poté jsme přistoupili k další řadě.

Analýza učebnic nespočívá pouze ve vyhledání jevu v obsahu knihy, ale čtení všech textů, výkladů, definic i cvičení týkajících se všech problematik v učebnici: např. látka *životnost substantiv* je součástí učiva o podstatných jménech, přídavných jménech, slovesech, ale nachází se i v souhrnných pravopisných cvičeních, diktátech aj.

1.3.11. METODA EXCERPCE

Využili jsme metodu excerpce v období listopad 2019 – červen 2020.

Excerpta jsme zapisovali ve tvarech, ve kterých se vyskytují v učebnicích. Lokalizovali jsme jejich výskyt v učebnici. Ze cvičení jsme vybírali a vypisovali excerpta, která přímo souvisejí s danou problematikou, a jsou tedy předmětem zkoumání.

1.3.12. METODA KOMPARACE

Poslední použitou metodou byla metoda komparace – srovnávali jsme hypotézy s výsledky našeho zkoumání a analýzou učebnic. V závěru jsme naše zjištění shrnuli a okomentovali.

2. TEORETICKÁ ČÁST

V teoretické části práce se zabýváme problematikou didaktiky českého jazyka – obecnou didaktikou, vymezením tohoto pojmu, didaktickými publikacemi a příručkami, didaktickými zásadami a vyučovacími metodami.

2.1. POJEM DIDAKTIKA

Původ slova didaktika uvádí Lucie Zormanová ve své knize *Obecná didaktika: „Slovo ‚didaktika‘ je odvozeno z řeckých slov didaktikos (poučující) a didasko (učím). Dalšími podobnými řeckými slovy, která dala základ termínu ‚didaktika‘, jsou sloveso řeckého původu didáskein (které může znamenat jak ‚vyučovat, poučovat, učit‘, tak ‚být vyučován, poučován, učen‘), termín didáxis (který je překládán jako ‚vyučování‘ či ‚poučování‘) a termín didaktiké téchne (jako ‚dovednost‘ či ‚umění – um – vyučovat‘).“²*

Jan Amos Komenský, didaktik, pedagog a myslitel, definoval didaktiku názvem jednoho ze svých děl: *Didaktika, to jest, Umění umělého vyučování* (1627 – 1632). Ve svých pracích doporučuje: „...hledati a nalézati způsob, podle něhož by vyučující učili méně, ti však, kdo se učí, naučili se více.“³

Z podobné teorie vychází moderní didaktik Robert Čapek, který svůj koncept výuky pojmenoval jako výuku *líného učitele*. Negativní zabarvení slova „líný“ v tomto kontextu zaniká, jelikož „lenost“ učitele při hodině považuje za přínosnou. Základem hodiny nemá být práce učitele, ale žáků. Za nejméně přínosnou formu výuky z tohoto důvodu považuje výuku frontální.

Kniha *Obecná didaktika* shrnuje, že v centru všech definic didaktiky stojí vzdělávací proces, učitel a žák. Tvrdí: „Při podrobnější analýze popsaných definic pojmu ‚didaktika‘ zjistíme, že většina definic chápe obecnou didaktiku jako základní pedagogickou disciplínu, která usiluje o vědeckou reflexi, analýzu a objasnění procesů vyučování a učení ve všech stupních a formách vzdělávání, a takto přispívá k jejich zkvalitňování.“⁴

² ZORMANOVÁ, Lucie. *Obecná didaktika: pro studium a praxi*. Praha: Grada, 2014. Pedagogika (Grada). ISBN

³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktika velká*. 2. vyd. Praha: Dědictví Komenského, 1930. Knihovna pedagogických klasiků (Dědictví Komenského).

⁴ ZORMANOVÁ, Lucie. *Obecná didaktika: pro studium a praxi*. Praha: Grada, 2014. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4590-9.

Rozlišujeme různé druhy didaktiky: Průcha (2006) rozděluje didaktiku na *obecnou a speciální*, kterou dále dělí na *předmětovou, oborovou a didaktiky druhů a stupňů škol*. Publikace *Obecná didaktika* (2014) uvádí didaktiku *obecnou, předmětovou, oborovou a školní*.

2.2. DIDAKTICKÉ PŘÍRUČKY, UČEBNICE DIDAKTIKY

Marie Čechová v publikaci *Čeština a její vyučování* vymezuje úkol školy ve vztahu k mateřskému jazyku, cíl výuky, postavení češtiny v soustavě předmětů, charakterizuje osobnost učitele a věnuje se mj. didaktice jako studijní disciplíně. Zabývá se vyučovacím procesem obecně (obecná didaktika) a dále výuku českého jazyka dělí na jazykové vzdělávání a komunikační (slohovou) výchovu.

Robert Čapek se v díle *Moderní didaktika* věnuje především vyučovacím metodám a hodnocení. Kritizuje české školství, zdůrazňuje potřebu inovativnosti a význam užívání pestré škály metod.

Jedním z nejnovějších materiálů didaktiky českého jazyka je publikace *Od praxe k teorii a zpět ve vyučování češtině*, na jejímž vzniku se podílela výše zmíněná Marie Čechová ve spolupráci s Martinou Spěváčkovou. Zdůrazňuje, že úkolem učitele českého jazyka je mj. kultivace řeči, čímž ovlivňuje i chování a jednání žáka. Toto vyjádření považujeme za důležité, jelikož učitel má naplňovat všechny klíčové kompetence (kompetence k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské a pracovní) – a právě kultivovaným projevem žák v praxi dosahuje úspěchů v komunikaci i v ostatních sférách. Kniha informuje o průběhu pedagogických praxí na ZČU v Plzni, věnuje se didaktice literární výchovy, jazykovým rovinám a užíváním jejich prostředků ve výuce, problematice spisovnosti aj.

Jaroslav Jelínek v knize *Úvod do teorie vyučování českému jazyku* vymezuje předmět disciplíny, její klasifikaci, vztah k příbuzným vědám a metody jejího zkoumání. Věnuje se cílům, učivu, charakteristice učiva českého jazyka, vyučovacím procesu, organizačním formám a v neposlední řadě také metodám výuky, hodnocení, klasifikaci a učebním pomůckám. Charakterizuje taktéž osobnost učitele. I Jelínek zdůrazňuje důležitost výchovy ve vyučovacím procesu, avšak v kontextu tehdejší socialistické společnosti.

2.3. DIDAKTIKA ČEŠTINY

Marie Čechová uvádí pojmenování nauky o vyučování českému jazyku: *metodika českého jazyka, teorie vyučování českému jazyku, speciální didaktika* nebo *didaktika českého jazyka a slohu (didaktika češtiny)*. Termín *teorie vyučování českému jazyku* označuje za nejvýstižnější a vyzdvihující teoretický charakter předmětu. Dle některých studií bývá chápána jako aplikovaná didaktika a zároveň aplikovaná lingvistika (bohemistika), Čechová doplňuje souvislost s dalšími vědami: filozofií, psychologií, sociolingvistikou, psycholingvistikou a z principu orientovanosti na výuku také pedagogikou. Didaktika češtiny si klade za cíl připravit studenta učitelství češtiny na budoucí pedagogickou praxi.

S označením *teorie vyučování českému jazyku* pracuje i J. Jelínek: „*Teorie vyučování českému (mateřskému) jazyku je pedagogická disciplína o výchově a vzdělávání v českém (mateřském) jazyce, tj. o cíli a úkolech výchovy a vzdělávání, o jejich obsahu, o vyučovacím procesu, o organizačních formách, metodách a pomůckách a o osobnosti učitele.*”⁵

2.4. DIDAKTICKÉ ZÁSADY

„*Didaktické zásady neboli didaktické principy či vyučovací zásady jsou obecnými doporučeními pro učitele, při jejichž respektování může učitel při výuce (či žák při autodidakci) dosáhnout maximální efektivity a účinnosti. Spolu se základními zákonitostmi výuky a s výukovými cíli určují charakter výuky.*”⁶

Podle *Obecné didaktiky* slouží k zefektivnění výuky a vedou k úspěšným výsledkům: „*Postupně vznikl soubor didaktických zásad, nejobecnějších norem, které podporují efektivní práci učitele se žáky.*”⁷

Pro práci jsme zvolili dva různé přístupy klasifikace didaktických zásad, a to přístup Marie Čechové a Lucie Zormanové.

---

⁵ JELÍNEK, Jaroslav. *Úvod do teorie vyučování českému jazyku*. Praha: SPN, 1980. Odborná literatura pro učitele.

⁶ KURELOVÁ, M. Didaktické zásady. In KALHOUS, Z.; OBST, O. a kol. *Školní didaktika*. Praha : Portál, 2002, s. 268-272. ISBN 80-7178-253-X.

⁷ ZORMANOVÁ, Lucie. *Obecná didaktika: pro studium a praxi*. Praha: Grada, 2014. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4590-9.

2.4.1. KLASIFIKACE DIDAKTICKÝCH ZÁSAD PODLE M. ČECHOVÉ

Mezi obecné didaktické zásady řadí Čechová zásady zřetele k věkovým zvláštnostem žáků, vědomého osvojování učiva, zásady názornosti, aktivity, sousavnosti a trvalosti. Vymezuje také zásady, které se týkají vyučování českého jazyka: zásady lingvistického přístupu a integrity jazykového vyučování. Tvrdí, že *„požadavky uvedených zásad je třeba plnit v celém vyučovacím procesu.“*

2.4.1.1. Zásada zřetele k věkovým zvláštnostem žáků

Zásada zřetele k věkovým zvláštnostem žáků zajišťuje přiměřenost nároků, které jsou na žáka kladeny. Slouží také k diferenciaci výuky. Přiměřenost spočívá v množství a rozsahu (ani moc, ani málo) i ve způsobu podání informací. Komenský ve své *Analytické didaktice* uvádí: *„Učitel, nechť neučí, kolik sám může učit, nýbrž kolik může žák pochopiti.“*⁸

Příliš snadná cvičení vybízejí žáky k mechanizaci, nerozvíjí jejich schopnosti. Učivo by naopak nemělo být podle Čechové ani příliš podrobné: *„Na druhé straně se v učivu nemají uvádět zbytečné podrobnosti, které žákům ztěžují pochopení podstaty jazykového jevu. Dnes ohrožuje zdar výuky zvláště přemíra učiva. Ta pak vede k povrchnosti v osvojování vědomostí a k formalismu.“* Přiměřenost autorka vidí v postupném osvojování učiva od nejsnadnějších, známých jevů k těžším, neznámým. Podobně se vyjádřil i Komenský: *„Nechť se vyučuje a učí: Nečetným před četným. Krátkým před obširným. Jednoduchým před složenými. Obecným před zvláštními. Blízkým před odlehlejšími.“*⁹

2.4.1.2. Zásada vědomého osvojování učiva

Zásada vědomého osvojování učiva je zaměřena na užívání získaných vědomostí v praxi. Žáci jsou motivováni tím, že český jazyk potřebují pro svůj veřejný i soukromý život, každodenní komunikaci a budoucí povolání.

Zásada aktivity vyžaduje aktivní účast žáka ve výuce. Týká se i aktivity řečové (komunikace). *„Zásada aktivity také předpokládá, že se ve vhodných případech, je-li k tomu potřebné množství*

---

⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Analytická didaktika*. V Praze: Státní nakladatelství, 1947.

⁹ tamtéž

času, jazykové poznatky nepředkládají žákům hotové, nýbrž že se žáci za vedení učitele účastní jejich vyvozování. V tomto duchu připomeňme opět citát J. A. Komenského: „*Všemu, čemu se musíme učit, nechť se učíme vlastní prací.*”¹⁰ a také citát filozofa Konfucia: „*Co slyším, to zapomenu. Co vidím, si pamatuji. Co si vyzkouším, tomu rozumím.*”

2.4.1.3. Zásada názornosti

Zásada názornosti učí žáky komparovat příklady, které mají shodné i rozdílné znaky. Důležitý je vhodný výběr příkladů a postup od zřetelnějších společných znaků k méně zřetelným i zavádějícím. V souvislosti s touto zásadou uvádí Čechová i užití přehledů, grafů, paradigmat, značek, symbolů, ale také pomůcek a didaktické techniky (např. nástěnné tabule, transparenty, pracovní listy, přehledy, audio- a videonahrávky, film).

2.4.1.4. Zásada soustavnosti

Zásada soustavnosti je charakteristická systematickostí učiva – postupuje se od nejlehčích jevů k těžším, od známých k neznámým. Jevy nejsou izolované.

S touto zásadou souvisí požadavek systematickosti: látka vždy navazuje na známé informace v rámci systému, cvičení se nezaměřují na jevy, které nebyly předem vysvětleny. Systematickost se odráží také ve výkladu: „*Důležité také je, aby se v poučkách o paralelních pojmech (např. o větných členech) zachovával shodný postup při uvádění znaků (formálních i obsahových). Jednotlivé části pouček mají následovat v takovém pořadí, ve kterém se ve výkladové části vysvětlují.*”

2.4.1.5. Zásada trvalosti

Zásada trvalosti osvojení učiva předpokládá, že žáci nebudou probrané učivo zapomínat. Toho je dosahováno stálým opakováním a procvičováním důležitých a podstatných informací a dodržováním výše uvedených zásad. Čechová doporučuje spirálové aktivní opakování, které je prohlubující, aktivní a systematické.

---

¹⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Analytická didaktika*. V Praze: Státní nakladatelství, 1947.

2.4.1.6. Zásada lingvistického přístupu

Zásada lingvistického přístupu vyzývá k používání lingvisticky vhodných a správných vyjádření a k zabraňování primitivizace výkladů a odůvodnění. Podobně Z. Suda uvádí v publikaci *Od praxe k teorii a zpět ve vyučování českému jazyku*, že často nevhodně dochází k odůvodňování obtížnějšího jevu tím, že se jedná o výjimku.

2.4.1.7. Zásada integrity jazykového vyučování

Zásada integrity jazykového vyučování vyžaduje integritu složky jazykové a literární. Komunikační cíl by měl být naplňován rozvojem mluvené i psané formy jazyka. Propojení by mělo fungovat také v jednotlivých jazykových rovinách.

2.4.2. KLASIFIKACE DIDAKTICKÝCH ZÁSAD PODLE L. ZORMANOVÉ

L. Zormanová v knize *Obecná didaktika* uvádí tyto didaktické zásady: zásada uvědomělosti a aktivity, zásada komplexního rozvoje žáka, zásada vědeckosti, zásada spojení teorie s praxí, zásada přiměřenosti, individuálního přístupu, emociálnosti, trvalosti, názornosti, soustavnosti a zásada zpětné vazby.

2.4.2.1. Zásady významově blízké zásadám M. Čechové

Dělení Zormanové se v některých bodech shoduje s vymezením zásad dle Čechové (*zásada trvalosti a soustavnosti*), v některých případech jsou si obsahově blízké (Čechová užívá označení *zásada názornosti*, Zormanová *zásada spojení teorie s praxí*. *Zásada vědomého osvojování učiva* Čechové je svým vymezením blízká *zásadě uvědomělosti a aktivity* Zormanové. Čechová zavádí konkrétnější pojem *zásada lingvistického přístupu*, Zormanová se věnuje didaktice obecné, tedy užívá pojem *zásada vědeckosti*.) Zormanová vyčleňuje *přiměřenost* jako samostatnou zásadu, Čechová ji – stejně jako *zásadu individuálního přístupu* – řadí k *zásadě zřetele k věkovým zvláštnostem žáků*.

Zormanová na rozdíl od Čechové uvádí *zásadu komplexního rozvoje žáka*, *zásadu emociálnosti* a *zásadu zpětné vazby*. Tyto zásady blíže charakterizujeme, ostatní jsou vymezeny podobně jako u Čechové.

2.4.2.2. Zásada komplexního rozvoje žáka

Zásada komplexního rozvoje žáka je založena na psychologii osobnosti. Žáka vnímá jako individualitu – žáci se různí svými schopnostmi a dovednostmi, ačkoli jsou z hlediska věkového na podobné úrovni. Je nutné jejich individualitu zohlednit při výuce. Učitel by měl výuku diferencovat tak, aby se jí mohli aktivně účastnit žáci nadanější i slabší. *„Podle této zásady by měl učitel co nejvšestraněji rozvíjet osobnost každého žáka.“*

2.4.2.3. Zásada emociálnosti

Zásada emociálnosti vychází z faktu, že se žáci i učitel navzájem ovlivňují v emocionální sféře. Klima třídy výrazně ovlivňuje kvalitu výuky.

2.4.2.4. Zásada zpětné vazby

Zpětná vazba informuje učitele o průběhu naplňování vytyčených cílů. Učitel díky nim identifikuje neporozumění a chyby, které opravuje a opětovně vysvětluje nepochopené pasáže. Zpětná vazba by měla být nedílnou součástí vyučovacího procesu.

2.5. VYUČOVACÍ METODY

Existují různé definice vyučovacích metod. Skalková vymezuje vyučovací metody jako „*způsob záměrného uspořádání činností učitele i žáků, které směřují ke stanoveným cílům.*“¹¹ Maňák je charakterizuje jako „*koordinovaný systém vyučovacích činností učitele a učebních aktivit žáka, který je zaměřen na dosažení učitelem stanovených a žáky akceptovaných výukových cílů.*“¹² Publikace *Od praxe k teorii a zpět ve vyučování češtině* uvádí: „*Každá metoda má své možnosti i hranice a hlavně připuštěme, že každá metoda je dobrá, je-li v rukách dobrého učitele.*“¹³ Pro klasifikaci vyučovacích metod jsme opět vybrali dva přístupy: klasifikaci metod podle Marie Čechové a klasifikaci metod podle Roberta Čapka.

2.5.1. KLASIFIKACE VYUČOVACÍCH METOD PODLE M. ČECHOVÉ

Marie Čechová v knize *Čeština a její vyučování* tvrdí, že výběr didaktických metod by měl být ovlivněn didaktickými zásadami. Reaguje na Jelínkův výklad metod: upozorňuje na nevhodnost střídání klasifikačních kritérií v rámci jedné klasifikace.

Dělí metody podle uplatnění v jednotlivých etapách vyučování na metody *expoziční, aplikační a procvičovací, opakovací*:

„*Metody podle uplatnění v jednotlivých etapách vyučování dělíme na metody expoziční, tj. metody seznamování s novým učivem včetně jeho motivace; metody aplikační a procvičovací se systemizací nového učiva s učivem dříve probraným; metody opakovací spolu s hodnocením a klasifikací.*“

Konkrétně uvádí metodu *expoziční monologickou*, dále *monologickou, m. rozhovoru, m. studijní, m. výkladového čtení* a *m. řízeného studia* (tzv. programování), *m. práce s knihou, m. výkladového nebo komentovaného čtení, názorné metody, m. aplikační a procvičování*.

---

¹¹ SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika*. 2008. s.181.

¹² KALHOUS, Z. Výukové metody. In KALHOUS, Z., OBST, O. et al.: *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2002, s.293-306.

¹³ ČECHOVÁ, Marie a Martina SPĚVÁČKOVÁ, ed. *Od praxe k teorii a zpět ve vyučování češtině*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2019. ISBN 978-80-261-0874-0.

2.5.2. KLASIFIKACE VYUČOVACÍCH METOD PODLE R. ČAPKA

Robert Čapek ve svém díle *Moderní didaktika* poukazuje na pestré portfolio (nejen) alternativních metod, které se orientují na aktivitu žáků. Mají motivační a aktivizační charakter, poskytují příležitost úspěchu většího počtu žáků, jsou nutné pro všestranný rozvoj žáků a pomáhají rozvíjet pozitivní vztah k předmětu. Můžeme díky nim diferencovat obtížnost, což je jedním ze znaků individualizace. Zároveň při vhodném použití metod upevňujeme třídní klima: „*Dobrá didaktika vytváří poselství ‚v naší třídě je normální pracovat‘, a ne obvyklé ‚v naší třídě pracují jen šprti‘.*“¹⁴ Čapek tvrdí, že je zbytečné a nemožné metody klasifikovat tradičním způsobem: pouze je dělí na ty, které učitel ovládá a používá a ty, které učitel nezná, nebo zná a nepoužívá. V publikaci uvádí typy metod a jejich konkrétní realizace (následují příklady): *asociační metody, atraktivizace učiva, brainstormingové metody, činnostní učení, daltonské výukové metody, decrolyho metody, didaktické modifikace, didaktická technika, diferenciační výukové metody, dramatizační metody, e-learning, evokační metody, exkurze, experiment, freinetovské metody, frontální výuka, herbartovské metody, heuristické výukové metody, edukační hry, jenský plán, kognitivní metody, komunikační metody, konstruktivistické metody, kooperativní učení, manažerské metody, metody práce s textem, metody práce ve dvojicích, metody tvůrčího psaní, metody vzájemného učení, montessoriovské metody, myšlenková mapa, pojmová mapa, pohybové metody, práce s prameny, problémové výukové metody, projektové výukové metody, převodové metody, přiřazovací metody, simulační metody, testování a zkoušení, výzkumné metody, waldorfské výukové metody* a mnoho dalších. Vidíme, že se zaměřuje na co nejširší výčet metod, které můžeme při výuce využít. Pokud učitel vhodně užije metody a střídá je, naplňuje výše zmíněné cíle vyučovacího procesu.

Tuto publikaci čtenářům doporučujeme, jedná se o přehledný a systematický zásobník výukových metod, jejich množstvím převyšuje ostatní zkoumané knihy a nabízí širokou škálu atraktivních nápadů do výuky.

---

¹⁴ ČAPEK, Robert. *Moderní didaktika: lexikon výukových a hodnotících metod*. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3450-7.

3. PRAKTICKÁ ČÁST

V praktické části práce uvádíme základní informace o vybraných řadách učebnic a jejich doplňkových materiálech.

Práci členíme do jednotlivých kapitol dle vybraných jevů. Zaměřujeme se na tyto problémy: **životnost podstatných jmen rodu mužského, adjektiva účelová a dějová, rozlišování přívlastku od předmětu a příslovečného určení a rozlišování příslovečného určení místa od příslovečného určení účelu.**

Jevy zkoumáme z odborného hlediska, získáváme teoretické poznatky.

Následně analyzujeme učebnice. Čteme veškeré texty v učebnici, abychom do zkoumání zahrnuli i výskyt jevů ve cvičeních, která se primárně nevěnují dané problematice. Zabýváme se vybranými morfologickými a syntaktickými jevy a jejich výskytem v učebnicích českého jazyka pro druhý stupeň základní školy. Ke každému zvolenému jevu interpretujeme jeho výklad tak, jak je prezentován v jednotlivých zkoumaných řadách učebnic. Uvádíme také cvičení, která se k problematice vztahují. Tato cvičení obvykle přizpůsobujeme naší práci, tedy vybíráme pouze pasáže, které se zkoumaným jevem zabývají. Jev se samozřejmě nemusí vyskytovat v každé učebnici, v některých ročnících se danému problému nevěnuje pozornost.

Na závěr si pokládáme otázku, proč žáci v daných jevech chybují, zda učebnice problémy definují vhodným způsobem a jak problém didakticky vyložit tak, aby mu žáci dobře porozuměli. Navrhujeme také aktivity k procvičení látky.

3.1. ZÁKLADNÍ ÚDAJE O ANALYZOVANÝCH UČEBNÍCÍCH

Uvádíme základní informace o jednotlivých řadách učebnic, které jsme zvolili k analýze: nakladatelství, rok vydání, autory a další doplňkové materiály učebnicového souboru. Pracovní sešity jsme neanalyzovali, jelikož se jedná pouze o doplňkový materiál, jež nepoužívají všechny školy (např. z finančních důvodů).

Český jazyk X pro základní školy, SPN

Řada učebnic *Český jazyk X pro základní školy* byla vydána nakladatelstvím SPN v roce 2009. Autorkou je Eva Hošnová a kolektiv. Tato řada je doplněna o soubor čítanek a literární výchovy pro 6. – 9. ročník ZŠ a pracovní sešity.

Proměnnou X označujeme ročník, pro který je učebnice určena: Český jazyk 6 pro základní školy, Český jazyk 7 pro základní školy, Český jazyk 8 pro základní školy a Český jazyk 9 pro základní školy.

Český jazyk pro základní školy a víceletá gymnázia, Fraus

Učebnice *Český jazyk pro základní školy a víceletá gymnázia* byly vydávány nakladatelstvím Fraus od roku 2006, analyzovaná učebnice roku 2009 (5. vydání). Autorkami jsou Mgr. Zdeňka Krausová, Mgr. Martina Pašková a PhDr. Jana Vaňková. Učebnici doplňuje pracovní sešit, nahrávky na CD, příručka pro učitele a on-line podpora.

Hravá čeština, Taktik

Řada učebnic *Hravá čeština* nakladatelství Taktik byla vydána roku 2017. Autory jsou Mgr. Michaela Křivancová, Ph.D., PhDr. Jaroslava Nováková, Ph.D., Mgr. Andrea Pavlíčková, Mgr. Jolana Hanusová, Mgr. Pavlína Pyszková, Mgr. Ondřej Dedek, Mgr. Marta Nekvindová, Mgr. Hana Duffková, Mgr. Petra Košuličová a Mgr. Marcela Fenclová. Doplňkovým materiálem učebnic je příloha pro žáky s SPU, jejichž autory jsou PaedDr. Daniela Švancarová a Mgr. Andrea Pavlíčková. Řada je doplněna o pracovní sešity.

Český jazyk pro X. ročník ZŠ, Nová škola

Český jazyk pro X. ročník je řada učebnic, která byla vydána nakladatelstvím Nová škola roku 2018 (5. vydání). Autorkami jsou PhDr. Jaromíra Kvačková, Mgr. Eva Miksová a Mgr. Jitka Hájková. Knihy jsou zpracovány i ve formě multimediálních interaktivních učebnic. K většině učebnic jsou dostupné i pracovní sešity. Proměnná X opět označuje ročník, pro který je učebnice určena: Český jazyk pro 6. ročník ZŠ, Český jazyk pro 7. ročník ZŠ, Český jazyk pro 8. ročník ZŠ a Český jazyk pro 9. ročník ZŠ.

3.2. ŽIVOTNOST PODSTATNÝCH JMEN RODU MUŽSKÉHO

Žáci ZŠ často chybují v určování životnosti podstatných jmen rodu mužského. Největším omylem je tvrzení, že co je živé, je životné a co je neživé, je neživotné. Dále pak nevhodně určují životnost na základě vzoru podstatného jména – žáci by měli nejdříve zjistit životnost a až poté určovat vzor, protože podstatná jména vzorů *muž* a *stroj* jsou obě v druhém pádě zakončená sufixem –e.

3.2.1. TEORETICKÝ VÝKLAD JEVU

Problematiku životnosti podstatných jmen je vhodné rozdělit na skupinu *podstatných jmen, která jsou živá, ale neživotná*, či naopak *nežijí, ale jsou životná*; dále pak *životné a neživotné výrazy, které jsou si jazykově blízké*, a také skupinu slov, které *mají neživotnou koncovku, ale považujeme je za životné*.

Nový encyklopedický slovník uvádí význam životnosti v *syntaktické rovině* (syntaktický pravopis) a v *morfologické rovině* (morfologie flektivní a morfologie derivační). Jedna ze současných morfologických tendencí je progresse procesu zživotňování.

V praktické části této kapitoly se budeme věnovat syntaktickému pravopisu, tedy např. shodě podmětu s přísudkem a s přívlastkem shodným, a také morfologii flektivní, která se zabývá deklinací.

Stranou ponecháme derivační morfologii, která rozlišuje životnost rodu mužského a ženského. Tato problematika se týká přídavných jmen přívlastňovacích: „*Životná substantiva tvoří přívlastňovací adjektiva: sufixem -ův/-ov- z maskulin, sufixem -in- z feminin, neživotná jména ani neutra tato adjektiva netvoří: pánův, tygrův; matčín, koččín × *stanův, *knižín, *kotětův/*kotětín.*”¹⁵

3.2.1.1. Substantiva s rozdílnou gramatickou a biologickou životností

Z jazykového hlediska mluvíme o gramatické životnosti, která sice ve většině případů odpovídá „biologické životnosti” v realitě (dle *Nového encyklopedického slovníku* „biologická živost”), avšak

¹⁵ ŽIVOTNOST | Nový encyklopedický slovník češtiny. *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Copyright © Masarykova univerzita, Brno 2012 [cit. 17.02.2020]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/%C5%BDIVOTNOST>

v některých případech dochází ke kolizi.

Příklady substantiv neživotných, avšak přirozeně živých denotátů, jež označují, jsou *stromy, keře*,¹⁶ *lid, národ, dobytek, hmyz*¹⁷ Výrazy typu *strom, keř* ponecháme stranou, protože většina žáků s určováním životnosti rostlin problém nemá (vnímají je jako neživé).

Za životné, ale neživé, podle J. Málkové považujeme např. slova: *sněhuláci, draci, nebožtíci a výrazy s koncovkou -ové (často mají knižní příznak - dnové)*.¹⁸

3.2.1.2. Kolísání životnosti u některých substantiv

Životnou i neživotnou variantu mají skupiny slov, které *Internetová jazyková příručka* definuje jako *podstatná jména tvořená příponou -tel, -ec*: *ledoborce i ledoborci, ukazatelé i ukazatele, činitelé i činitele (ve smyslu ‚faktory, věci či okolnosti na něco působící‘)*, dále názvy *rybích výrobků*: *uzenáči i uzenáče, slanečky i slanečci, pojmenování některých hraček: koníčky i koníčci (může být použito též ve významu ‚záliba‘: mám koníček i mám konička), maňásky i maňásci, některé archaismy, např. dnové, hrobové apod., podstatná jména bacil (bacili i bacily), mikrob (mikrobi i mikroby) a probiont (probionty i probionti)*. *Shoda u těchto podstatných jmen se plně řídí tím, uijeme-li tvar životný, či neživotný – máme například ledoborce vypluly, mikroby se množily, uzenáče se připravovaly, ale ledoborci vypluli, mikrobi se množili, uzenáči se připravovali atp.*¹⁹ J. Málková v rozhovoru pro *Český rozhlas* (2003) upozorňuje na nutnost pravopisně přizpůsobit kontext zvolené variantě. Musíme dodržet shodu mezi podmětem, přívlastkem a přísudkem: *Ti chutní slanečci leželi na talíři. / Ty chutné slanečky ležely na talíři.*

V plurálu některých výše uvedených substantiv rozlišujeme jejich význam: „*Například podstatné jméno průvodce označuje jak knihu, tak osobu. V mn. č. proto ve významu ‚osoba‘ musí být životné skloňování (a shoda podle rodu muž. živ.): Mladí průvodci vyprávěli turistům o nejvýznamnějších událostech v Praze v posledním desetiletí. Ve významu ‚kniha‘ připouští SSČ životnou i neživotnou*

¹⁶ Internetová jazyková příručka: Životnost podstatných jmen. *Internetová jazyková příručka* [online]. Copyright © [cit. 17.02.2020]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=201>

¹⁷ MÁLKOVÁ, Jitka: O kolísání mezi gramatickým a přirozeným rodem | Plzeň. *Český rozhlas Plzeň* [online]. Copyright © 1997 [cit. 17.02.2020]. Dostupné z: <https://plzen.rozhlas.cz/o-kolisani-mezi-gramatickym-a-prirozenym-rodem-6718697>

¹⁸ tamtéž

¹⁹ Internetová jazyková příručka: Životnost podstatných jmen. *Internetová jazyková příručka* [online]. Copyright © [cit. 17.02.2020]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=201>

koncovku (a tomu odpovídající shodu): Noví průvodci popisující krásu českých hradů byli zajímaví i Nové průvodce popisující krásu českých hradů byly zajímavé.

Mezi taková podstatná jména patří také veterán (osoba, nebo automobil), nosič (osoba, nebo věc), vodič (osoba, nebo věc) atp.: Váleční veteráni obdrželi vyznamenání za statečnost. × Prahou projížděly nablýskané veterány. — Nosiči byli tichými společníky horských turistů. × Nosiče na jízdách kolech byly ulomeny. — Vodiči pomáhali slepým. × Vodiče byly odstraněny z nebezpečných míst.”²⁰

O antropomorfizovaných neživotných maskulinech pojednává kniha *Mluvnice současné češtiny* Václava Cvrčka: „Antropomorfizovaná neživotná maskulina jsou názvy neživých entit, které se při skloňování v *Asg.*, *Npl.* popř. i v *Gsg.* chovají jako životná maskulina. Jde hlavně o substantiva vytvořená použitím životného maskulina v novém významu a o substantiva označující věci či jevy, k nimž mluvčí mají jistý osobní vztah nebo které nějak připomínají živé bytosti: *Tady máš nanuka. A teď zkus kraula. Pak jsem uviděl toho největšího hříba. Dostali jsme góla. Hned mi pak napsal mejla. Já du chcípnout kompa. Často tyto tvary existují vedle pravidelných neživotných tvarů: Laura plavala kraul. Před deseti lety jste na lišku nebo hřib nenarazili. Dostal jenom jeden gól. A von jí napsal tak škaredej mail. Kolísání životnosti je i za variací –u / -a v Gsg. některých automobilů: Lou otevřel zadní dvířka forda. Do vypůjčeného fordu jsem usedl až ráno před startem.”²¹*

Shrnutí této problematiky poskytuje Robert Adam ve své *Příručce k morfologii češtiny*: „Kolísání mezi *m.a.* a *m.i.* (tzv. kolísání v životnosti) je časté: může být motivováno střetem ‚neživotného‘ významu s ‚životnou‘ slootovornou strukturou (jmenovatel, ledoborec), neostrotí hranice přirozené živosti a neživosti (mikrob, slaneček), přenesením pojmenování osoby nebo zvířete na neživou substanci (koníček ‚záliba‘), expresivitou či ‚zosobněním‘ (individualizací) (hořčák, fiat).

Okrajovým případem kolísání v rodě je existence životného tvaru N pl. u několika

²⁰ Internetová jazyková příručka: Shoda přísudku s podmětem jednoduchým. *Internetová jazyková příručka* [online]. Copyright © [cit. 17.02.2020]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?ref=201&id=600>

²¹ CVRČEK, Václav. *Mluvnice současné češtiny*. Vydání druhé. V Praze: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2812-7.

neživotných jmen, která z dřívějších dob tu a tam přetrvává v citátech a aluzích (poslední dnové lidstva, hrobové se otvírají).“²²

3.2.1.3. Životná substantiva s neživotnou koncovkou

Výrazy *koně, rodiče a lidičky* lze považovat za výjimky, ve kterých neplatí výše zmíněná pravidla určování životnosti. Komparací 1. a 4. pádu čísla množného zjistíme, že se tvary nemění, koncovky zůstávají stejné. Koncovky *-e, -ě* a *-y* jsou tradičně koncovkami neživotných substantiv (*meče, sledě, vozy*). Přesto *koně, rodiče* a *lidičky* řadíme k substantivům životným. Pozor si musíme dát na slovo *koně*, jehož životnost kolísá v kontextu: *„Označuje-li však podstatné jméno kůň věc neživou, např. věc pouze se koni podobající, je v množném čísle shoda podle rodu muž. neživ.: Tělocvičné koně stály v koutě. Šachové koně chyběly, ostatní figurky ne. Dřevěné koně z kolotoče byly opraveny.“²³* Životný tvar užívá např. Alois Jirásek ve svém díle *Proti všem* (1916): *„Před radnicí také nehotovou stáli dva osedlaní koně u kolu uvázaní...“²⁴* Josef Zubatý se v časopise *Naše řeč* zabývá tímto fenoménem a jeho podstatou. Srovnává různé teorie vzniku těchto pojmů: Hujer tvrdí, že *rodiče* jsou tvar životný vzniklý tak, že koncové *-ové (rodičové)* ve zběžné výslovnosti splynulo v *-e*. Zubatý předkládá srovnání s polštinou a slovenštinou. Slovo *lidičky* pak přirovnává k jeho pravděpodobnému vzoru *dětičky*. Dále uvádí: *„Protože lidičkové bylo jediné slovo mužského rodu s příponou -iček a protože měl jazyk spoustu ženských jmen jako rybička, hlavička, slepička atd., změnil sklonění onoho mužského jména podle těchto jmen ženských.“²⁵* Popisuje vývoj slova *koně* a ze starších písemných pramenů (Kateřina ze Žerotína, Milion) cituje užití jeho tvarů ve shodě s přísudkem a atributem.

²² ADAM, Robert. *Příručka k morfologii češtiny: výklad a cvičení s řešenými*. Druhé vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-4260-4.

²³ Internetová jazyková příručka: Shoda přísudku s podmětem jednoduchým. *Internetová jazyková příručka [online]*. Copyright © [cit. 17.02.2020]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?ref=201&id=600>

²⁴ JIRÁSEK, Alois, NEJEDLÝ, Zdeněk, ed. *Proti všem: list z české epopeje*. V Našem vojsku vydání 2. Praha: Naše vojsko, 1950. Knihovna vojáka (Naše vojsko).

²⁵ *Naše řeč, ročník 3 (1919), číslo 1, s. 5-12*

3.2.2. ANALÝZA UČEBNIC

Metodou analýzy budeme zkoumat výskyt jevů, které můžeme z jazykového hlediska zařadit do jedné ze tří podskupin (*substantiva s rozdílnou gramatickou a biologickou životností, substantiva, u jejichž tvarů životnost kolísá a životná substantiva s neživotnou koncovkou*). Tyto jevy se vyskytují v kapitolách věnujících se podstatným jménům (životnost podstatných jmen), přídavným jménům (koncovky přídavných jmen přivlastňovacích – Petrov_ rodiče) a slovesům (shoda podmětu s přísudkem – rodiče odjel__).

3.2.2.1. Český jazyk X pro základní školy, SPN

Výklad dané problematiky se nevyskytuje v žádné učebnici řady SPN. Jevy se v malé míře vyskytují ve cvičeních ve všech ročnících.

V **učebnici pro 6. ročník** se na str. 61 v kapitole *Procvičování tvarů a pravopisu podstatných jmen* vyskytuje úkol:

Uvažte, která podstatná jména můžeme zařadit ke vzoru podle tvaru v 1. pádě a u kterých musíme vzít v úvahu i tvary dalších pádů, např. 2. p. a 4. p.:

sněhulák, národ, člen (hokejového družstva), člen (v matematice), hmyz

Při vymezení podstatných jmen a jejich pravopisu se učebnice o těchto případech nezmiňuje.

Na následující straně se i přes absenci výkladu objevuje úkol zaměřený na tuto problematiku:

Určete u vyznačených podstatných jmen, jsou-li rodu mužského životného, nebo neživotného. Svou volbu zdůvodněte.

Na louce se pásł skot. Ze stadionu se valil dav lidí. Dosud bylo popsáno přes milion druhů hmyzu. Oblaka dýmu ohrožovala i dobytek v sousední stáji. Ještě i dnes některé děti na podzim pouštějí draky. U vrat stál velký sněhulák. Monika ušila pro sestřičku hadrového panáčka. Říká se, že hudba vyjadřuje duši národa. Při dostizích dva koně ztroskotali na proutěné překážce. O prázdninách utíkají dni rychleji.

I na str. 63 nalézáme cvičení zaměřené na tento jev:

Určete vzory podstatných jmen:

Mezi davy lidí se proplétali psi snad všech ras. Sněhulák na slunci rychle tál. Dav proudil kolem kostela. Stáda skotu jsou ohrožena zákeřnou nemocí.

Na str. 64 je cvičení:

Podstatná jména v závorkách uveďte ve spisovných tvarech a určete jejich vzor:

Dva (kůň) dostih nedokončili. S oběma (rodič) si báječně rozumím.

Na str. 78 žáci procvičují pravopis koncovek podstatných a přídavných jmen:

Rozlište tvary přídavných jmen přivlastňovacích od tvarů podstatných jmen a doplňte i/y.

Vojtov__ rodiče odjeli na chatu. Zhlédl jsem Vojtov__ rodiče. Zdeňkov__ rodiče ještě nepřišli.

Tato výše uvedená cvičení jsou v učebnici prakticky bez kontextu, problematika životnosti těchto specifických případů vůbec není definována.

Na str. 115 je v kapitole *Shoda přísudku s podmětem* výklad doplněný tabulkou:

<p>Přísudek se s podmětem shoduje v osobě a v čísle, a je-li v minulém čase, shoduje se také ve jmenném rodě. Je-li podmět v množném čísle, je třeba dbát i na shodu v pravopise.</p>	
<p>Podmět v množném čísle</p>	<p>Koncovka u příčestí</p>
<p>1. rod mužský životný <i>chlapci, občané, vítězové</i> <i>sněhuláci, ukazatelé</i></p>	<p>- i se shromáždili stáli</p>
<p>2. rod mužský neživotný <i>domy, ukazatele, zástupy</i></p>	<p>- y stály</p>
<p>3. rod ženský <i>dívky, děti, závodnice</i></p>	<p>- y přišly</p>
<p>4. rod střední <i>auta, housata</i> <i>pole, náměstí</i></p>	<p>- a stála se změnila</p>

Tento přehled nepovažujeme za vhodný. Autoři učebnice mísí běžné případy (*domy, dívky, závodnice, auta, housata, pole, náměstí*) s výrazy se zvláštnostmi v určování životnosti (*ukazatele, zástupy*) a rodu (*děti*).

Na výklad navazuje cvičení na str. 116:

Napište věty se slovesy v minulém čase a s těmito podmíněty:

národy, slamění strašáci, davy fanoušků, dostihoví koně, moji rodiče, skupiny turistů

V učebnici pro 7. ročník se na str. 9 objevuje cvičení, ve kterém žáci doplňují i/y/í/ý. Na následující straně na cvičení navazuje úkol:

Najděte slova, která jsou ve cvičení užitá jako podstatná jména rodu mužského neživotného, ale mohou být i podstatnými jmény rodu mužského životného. Uveďte u nich oba významy.
nebezpečné živil __, vysoké jeřáb __, povahové rys __

Na str. 23 žáci opět doplňují i/í/y/ý. Vyskytuje se spojení:

trpěl __ v __ rodiče

V kapitole *Příčestí činné sloves typu tisknout, minout, začít (zajmout)* je cvičení:

Infinitivy v závorkách nahradte tvary minulého času.
Rodiče nejprve váhali, ale pak pozvání (přijmout).

Zadaní neurčuje, zda mají žáci úkol plnit písemně, a tedy se zabývat shodou přísudku s podmětem *rodiče* z pravopisného hlediska.

Životnosti se pak žáci věnují v rámci kapitoly *Shoda přísudku s podmětem*:

Doplňte koncovky v příčestí v následujících větách a pravopis zdůvodněte.
(...), zatímco velcí koně se s chutí popásal __ na louce. Dni se jen nekonečně vlekl __. Beránky na obloze věstil __ do tří dnů déšť. Národy Čechů a Slováků žil __ dlouho ve společném státě. Po Karlově mostě proudil __ celý den davy turistů.

Na str. 127 se žáci opět zabývají pravopisnými jevy:

Uveďte spisovné koncovky u příčestí a doplňků. Pravopis odůvodněte.
Rodiče si oddechl __, že nemusel __ nechat oba chlapce doma sam __.

Danou problematikou se učebnice ve výkladových pasážích nezabývá.

Na str. 26 v **učebnici pro 8. ročník** v kapitole *Přídavná jména* doplňují žáci i/y/í/ý:

Doplňte i/í, y/ý a pravopis odůvodněte.

Na zažloutlé trávě se pásl__ dva v__zábl__ koně. Rodiče koup__l__ Štěpánov__ nové l__že.

V kapitole *Pravopis koncovek jmen* a sloves na str. 44 se nachází cvičení:

Doplňte a odůvodněte psaní i/í, y/ý.

Obláčky pomalu bledl__ a ztrácel__ třp__t.

Na str. 91 žáci opět procvičují pravopis:

Doplňte koncovky u přičestí.

Rodiče a děti strávil__ dovolenou pod stanem.

Učebnice pro 9. ročník životnost zkoumaných podstatných jmen nedefinuje, pouze procvičuje.

Na str. 41 se vyskytuje cvičení:

Vyhledejte podstatná jména rodu mužského neživotného a určete jejich vzor:

Ceny skotu zřejmě zůstanou na současné úrovni.

Na téže straně je cvičení:

Věty převedte do množného čísla. Vyhledejte podstatná jména, která mohou být jak rodu mužského životného, tak neživotného.

Na jevišti se objevil papírový sněhulák. Atomový ledoborec prorazil lodím cestu zamrzlým oceánem. Poslední den na horách se mi líbil. Na rozcestí stál nový ukazatel.

Na str. 69 a 70 žáci procvičují pravopis:

Doplňte a odůvodněte psaní i/y, í/ý.

Lukášov__ rodiče byl__ velm__ m__l__. Na rohu Sedláčkov__ a Veleslavínov__ ul__ce postával__ hloučky l__dí.

Čtyři dn__ nám utekl__ až příliš rychle. Hlavním__ přírodním__ činitel__, kteří ovl__vňují charakter zemědělské v__rob__, jsou půdy, kl__ma a nadmořská v__ška.

V závěrečném testu kapitoly na str. 72 řeší žáci úkol:

Podtrhněte podstatná jména rodu mužského životná:

strašáci, národy, ledoborci, dobytek, hmyz, nebožtíci, dni, motýl, živočich, organismus.

Na str. 86 se nachází v rámci souhrnného opakování úkol:

Převeďte věty do množného čísla a napište je:

Sněhulák, kterého v zahradě postavil sousedův malý vnuk, už roztál. Den se pomalu prodlužoval.

3.2.2.2. Český jazyk pro základní školy a víceletá gymnázia, Fraus

Problematika životnosti, konkrétně specifických výše zmíněných případů, se objevuje v rámci cvičení ve všech ročnících, avšak podobně jako v řadě SPN v malém množství. Výklad jevu nenalzáme v žádném ročníku vyššího stupně.

V **učebnici pro 6. ročník** se vyskytuje na str. 31 cvičení, ve kterém žáci doplňují koncovky přídavných jmen. Objevuje se spojení:

tatínkov__ rodiče.

Předchází výklad o pravopisu koncovek přídavných jmen, o podstatném jméně *rodiče* se autoři nezmiňují.

Podobný případ se nachází na str. 40: Žáci doplňují koncovky přídavného jména ve větě

V ohradě se pásli dva sousedov_ koně.

Ani toto podstatné jméno není ve výkladu o přídavných jménech zmíněno.

Žáci mají za úkol na str. 62 doplnit s pomocí SSČ správné tvary:

Mnoho nemocí způsobují mikrob(i/y).

Na str. 65 pojednává tabulka o shodě podmětu s přísudkem. U podmětu v množném čísle rodu mužského životného je bez dalšího vysvětlení uveden příklad

Koně klusali na závodišti.

Na neživotnou podobu slova koně není upozorněno.

Na následující straně je cvičení:

Podtrhněte podměty a doplňte koncovky přísudků:

Papíroví draci se vznášel_ nad kopcem.

Varianta draky není zmíněna.

Na str. 9 v **učebnici pro 7. ročník** žáci určují vzor podstatného jména *kůň*.

Ve cvičení zaměřujícím se na přídavná jména na str. 97 se objevuje věta:

Na nebi pluli papírov_ draci.

Na následující straně v kapitole *Shoda přísudku s podmětem* žáci doplňují –i/-y, -í/ý a podtrhávají základní skladební dvojici:

Koně cválal_ po polní cestě mezi poli.

V učebnici pro 8. ročník v kapitole s názvem *Pravopis* na str. 31 žáci doplňují i/y a mají za úkol napsat dvě varianty v případech, ve kterých jsou dvě možnosti přípustné:

Zelení hájové, býval_ jste mého srdce potěšení. Sněhuláci na louce pomalu roztával_.
Před školou se shromáždil_ odjíždějící děti a jejich rodiče. Dni míjel_, ale zatoulaný Brok se nevracel. Maňásci byl_ pohozen_ v krabici.

Cvičení nenavazuje na výklad o pravopise, jedná se o opakování z předchozích ročníků.

Na str. 32 doplňují žáci tvary sloves v čase minulém a přítomném:

Papíroví draci nám poletují nad hlavami – (poletovali)_ – _____.
Pomalou přichází chladné dni – _____ – _____.
Někteří rodiče vozí děti do školy autem – _____ – _____.

Na následující straně žáci tvoří věty:

Utvořte v minulém čase věty, ve kterých budou tyto podmínky
lidičky, rodiče a děti, koně, podzimní dni, dřevění koníci

Následuje cvičení:

Jednotlivá slova užitě ve větách, tvořte věty v minulém čase:
nosiči – nosiče, koráli – korále, beránci – beránky, dni – dny – dnové.

Ke cvičení se vztahuje úkol „pod čarou“:

Může mít slovo *korály* také koncovku *y*?

Na str. 35 se ve cvičení, v němž žáci doplňují –i/-y, objevuje věta

Obdivuji Jakubov_ rodiče, že adoptoval_ další tři děti.

Na str. 37 žáci také doplňují –i/-y a předpony s-, z- a vz-:

Tatínek _montoval psac_ stůl, který m_ rodiče koupil_ k narozeninám.

V **učebnici pro 9. ročník** žáci na str. 33 v kapitole tvarosloví opravují chyby v koncovkách přídavných jmen:

Petrovi rodiče se často hádají.

Na téže straně doplňují žáci -i/-y:

Dědečkov_ psi štěkal_ na strýcov_ koně.

3.2.2.3. Český jazyk, Hravá čeština

Výklad a procvičení jevu se objevuje v **učebnici pro 6. a učebnici pro 7. ročník**. V **učebnicích 8. ročníku** a v **učebnicích 9. ročníku** je jev procvičován.

V učebnici **pro 6. ročník** na str. 39 nacházíme úkol:

Rozlišuj koncovky v 1. a 4. pádě, doplň správné i / y / í / ý.

Lukášov__ rodiče za námi přijeli do Krkonoš. Zajed' na nádraží pro Lukášov__ rodiče.

Cvičení nepředchází výklad, jež by zahrnoval výrazy koně, rodiče, lidičky.

Na str. 72 jsou dvě cvičení:

Vysvětli, jak zjistíš životnost / neživotnost u podstatných jmen v mužském rodě.

K následujícím podmětům doplň vhodné přísudky v minulém čase. Pravopis koncovek zdůvodni určením životnosti a neživotnosti podstatných jmen.

mraky – koně – sněhuláci – draci – strašáci

Na následující straně se vyskytuje poučka:

Některá podstatná jména rodu mužského mají tvary životné i neživotné – shoda přísudku se pak řídí podle tvaru jména v podmětu (životné koncovky v podmětu = měkké i v přísudku a opačně).

Životné koncovky: -i, -é, -ové   x   neživotné koncovky: -y, -e, -ě

Ledoborci vypluli.   x   Ledoborce vypluly.

Slanečci/uzenáči nebyli.   x   Slanečky/uzenáče nebyly.

Existuje jen několik výjimek: *rodiče, lidičky, koně (zvířata), dni*.

Rodiče nás chválili. Lidičky spěchali. Bujní koně běželi. (Ale: Dřevěné koně se houpaly.) Dni / Dny se krátily (Ale: Dnové se krátili.)

Na str. 74 žáci doplňují koncovky přísudků:

sněhuláci i rampouchy roztál__

V učebnici pro 7. ročník se na str. 5 objevuje pravopisné cvičení:

Doplň chybějící písmena. Své volby zdůvodni a úlohu přepiš do sešitu.

Děti s rodiči se vydal__ na prohlídku muzea. Slanečci mi nikdy nechutnal__. Ledoborce v__čistil__ plavební dráhu pro další loď.

Cvičení na str. 7 se zaměřuje na koncovky přídavných jmen:

Ve kterém bodě nejsou všechna přídavná jména napsána bezchybně?

- a) vědcovy přístroje, maličcí chlapani, dražší zboží
- b) Radkovi rodiče, černošští muzikanti, raná zelenina
- c) staří známí, ruští sportovci, z kouřových signálů
- d) nejbližší město, hladoví vlci, z lékařových záznamů

O životnosti pojednává poučka na str. 39:

Gramatická životnost podstatných jmen se někdy nemusí shodovat s jejich přirozenou živostí. Např. *hmyz* je gramaticky neživotný, ale přirozeně živý; *sněhulák* je gramaticky životný, ale přirozeně neživý. Životnost či neživotnost podstatného jména ovlivňuje pravopis dalších slov – zájmen, přídavných jmen či sloves. Např. *takový otravný hmyz, ti roztomilí sněhuláci roztáli*.

VÝJIMKA: Výrazy *koně, lidičky a rodiče* mají sice v 1. a 5. pádu množného čísla neživotný tvar, ale ve shodě (např. podmětu s přísudkem) se píše měkké –i, např. *koně cválali, lidičky tleskali, rodiče se usmívali*.

POZOR: Tvary *koňové, rodičové* jsou životné, avšak užívají se velmi zřídka.

Na výklad navazuje cvičení na téže straně:

Doplň i/y/í/ý. Své volby zdůvodni a věty přepiš do sešitu.

Dřevěné koně se dětem zalíbil__ . Ledoborce vyplul__ na moře. Papírov__ draci se vznášel__ v__ soko nad skl__zeným__ pol__, mezi kterými stál__ roztrhan__ strašáci. Ukazatele na rozcestí byl__ poničen__ . Zl__ jaz__kové nás hodně poškodil__ . V muzeu hraček se mi líbil__ malovan__ dřevěň__ koničci. Škodlivé mikrob__ se rychle rozmnožoval__ . Závodní koně se připravil__ ke startu. Za uvízl__mi loděmi v__plul__ ledoborci.

Na str. 41 žáci doplňují koncovky přídavných jmen. Objevuje se spojení:

Jirkov__ rodiče

Na str. 42 se žáci také zabývají pravopisem přídavných jmen přivlastňovacích ve spojení s výrazem *rodiče*:

Honzovi rodiče

Žáci hledají pravopisné chyby – na každém řádku jednu. V tomto řádku je chyba ve spojení „rychlí atlet“. Ve cvičení se nacházejí podstatná jména v různých pádech (půjčím to Petrovi, o včelích úlech, o šípkových růžích aj.). Protože existuje varianta *Honzovi rodiče* i *Honzovy rodiče* (ve 4. pádě), tento případ není vhodné ve cvičení použít.

Na str. 48 se věnuje shodě podmětu s přísudkem cvičení 10:

Doplň koncovky a pravopis zdůvodni. Věty přepiš do sešitu.

Davy turistů proudil__ ulicemi. Rodiče se zlobil__ na děti. Ledoborce vyplul__. Ukazatele nám ukázal__ starou kupeckou stezku. U cesty stál__ sněhuláci.

Test na str. 61 obsahuje otázku:

U kterého z podstatných jmen neodpovídá biologická živost / neživost gramatické životnosti / neživotnosti?

- a) *otcové*
- b) *sněhuláci*
- c) *lesy*
- d) *zámečníci*

Na str. 70 a 71 žáci procvičují shodu přísudku s podmětem:

Doplň koncovku sloves a pravopis zdůvodni. Úlohu přepiš do sešitu.

str. 70: strašáci se povedl__, mraky zčernal__, koně cválal__, sněhuláci roztál__

str. 71: Sněhuláci i iglú roztál__.

Na str. 71 je cvičení:

Rozhodni, která slovní spojení jsou napsána správně. Chyby oprav.

hříbci vykukovali z mechu, koně s klisnami cválali, uzenáči v lahůdkářství voněly, papíroví draci se vznesly

V tomto cvičení se vyskytuje životný výraz hříbci, o kterém se žádné definice ani poučky nezmiňují.

Ani v ostatních učebnicových řadách se toto slovo neobjevuje. Životná varianta je podle slovníku

Lingea²⁶ přípustná.

---

²⁶ hříbek - Slovník současné češtiny | Lingea s.r.o. . *Nechybujte* | Portál o českém jazyce | Lingea s.r.o. [online]. Dostupné z: <https://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny/h%C5%99%C3%ADbek?>

Na str. 100 žáci převádí podměty do množného čísla:

Podmět (včetně jeho přívlastku) a přísudek převed' do množného čísla a pak celou větu přepiš do sešitu.

Tlupa lidoopů si obstarávala obživu. Na Hromnice se den prodloužil o hodinu. Sněhulák roztál.

Na str. 101 se vyskytuje cvičení zaměřující se na životnost:

Urči správně životnost podmětů v rodě mužském a doplň vhodně přísudkovou část věty v minulém čase. Věnuj pozornost koncovce přísudků.

Ledoborci prorazili ledové kry.

Ledoborce prorazily ledové kry.

Mikrobi

Mikroby

Koráli

Korály

Slanečci

Slanečky

Klouzci

Klouzky

Cvičení na str. 110 se opět zaměřuje na koncovky přídavných jmen:

Doplň správně i/y/í/ý. Své rozhodnutí zdůvodni a úlohu přepiš do sešitu.

známe Pavlov__ rodiče, jedou tudy Novákov__ koně

Učebnice pro 8. ročník uvádí na str. 34 v kapitole *Tvarosloví* cvičení, které se zaměřuje na použití různých slovních tvarů ve větách. Pro posouzení vhodnosti zařazení zkoumaných výrazů uvádíme i ostatní slovní tvary:

Uvedené slovní tvary použij ve větách. Věty piš do sešitu.

nohama – nohami, motýli – motýly, špunti – špunty, koníčci – koníčky, dny – dni, astronauti – astronauty

Nejsme si jisti vhodností mísení těchto různých jevů v jednom cvičení. *Nohama* a *nohami* je dvojice slov, které se liší svou podobou podle toho, zda se jedná o párovou část těla (*nohama*), či předmětu (*nohami*). *Motýli* a *motýly* jsou výrazy lišící se pádem. *Motýli* užijeme ve větě

v 1. pádě (případně 5. pádě), *motýly* ve 4. pádě, podobně i slova *astronauti* a *astronauty*. Výrazy *špunti* a *koníčci* použijeme jako životné tvary slov *špunt* a *koníček*, *špunty* a *koníčky* jsou neživotnými podobami týchž slov. Slovo *špunti* se v jiných učebnicích nevyskytuje. *Dny* a *dni* jsou neživotné podoby slova *den*, ve shodě s přísudkem píšeme v obou případech *y*. Toto cvičení nám připadá příliš překombinované, žákům rozbíjí obraz systematickosti jazykového systému.

Ve cvičení na str. 59 je zadán text, ke kterému se vztahují otázky. Obsahuje větu:

Pod Pasteurovým vedením se podílel na výzkumu očkování proti vzteklině, jako lékař působil ve francouzské Indočíně a při pobytu v Hongkongu objevil mikroby způsobující dýmějový mor.
Úkol k textu zní: Vyhledej v textu podstatné jméno, které může mít při skloňování jak životnou, tak neživotnou koncovku. Uveď příklady dalších podstatných jmen s dvojími koncovkami.

Na str. 65 žáci v rámci kapitoly *Pravopis* doplňují koncovky podstatných a přídavných jmen:

poznal Mirkov__ sourozence, sportovcov__ soupeři, pro strýčkov__ koně

Následuje cvičení:

Z nabídky vyber vhodný přísudek a doplň jej do vět. Zdůvodni *i/y/í/ý* v doplněném přísudku.
Zákeřné bacili nám..... vysoké horečky. (způsobili)
Maňasci..... pohádku o Pejskovi a kočičce. (hráli)
Ledoborce..... z přístavu. (vypluly)
V rybníce..... děti a rodiče na ně zдалky..... . (koupaly se, dohlíželi)

Na téže straně se nachází cvičení:

Vyber v každém bodě z dvojice podstatných jmen to, které lze vhodně doplnit do věty, aby byla pravopisně správně zapsána.

a) *slanečky – slanečci*

Nejprve se musely nasolené mořské ..... očistit a naložit do mléka

b) *mikroby – mikrobi*

V internetovém obchodu se nejvíce prodávali plyšoví .....

c) *korály – koráli*

Už dříve na některých místech korálových útesů mořské ..... vymíraly.

d) *dřevěné koně – dřevění koně*

Na kolotoči se bráškově nejvíce líbili .....

e) *maňásky – maňásci*

Na pouti byly vystaveny krásné látkové .....

f) *uzenáče – uzenáči*

Nejprve se okořeněné ..... naložily do marinády.

g) *klouzky – klouzci*

Z trávy se na nás smáli žlutaví .....

h) *dny/dni – dnové*

..... na táboře rychle uběhly.

Utvoř věty s podstatnými jmény, které jsi nepoužil/a.

Na str. 66 žáci doplňují koncovky v přísudcích a zdůvodňují pravopis:

Koně klusal___. Rodiče se radoval___. Davy lidí provolával__ slávu. Skupiny sportovců se chystal__ ke startu.

Na str. 70 žáci opět doplňují text:

Doplň i/y/a ve shodě podmětu s přísudkem. Pokud jsou dvě možnosti, napiš obě.

dny se krátil __, ledoborci plul __, ukazatelé stál __, bacil __ nás potrápil __, hrobové se otevíral __

Na následující straně se objevuje cvičení:

Užij následující slova jako podměty ve větách v minulém čase. Věty pak přepiš do sešitu.

koně, ledoborce, ukazatelé, sněhuláci

V kapitole *Pravopis* se na str. 73 nachází cvičení:

Která z následujících vět obsahuje chybu ve shodě podmětu s přísudkem?

- a) *Podzimní dni plynuli velmi pomalu.*
- b) *Jeho rodiče nás pozvali na návštěvu.*
- c) *Stovky diváků povzbuzovaly hráče Sparty.*
- d) *Německo ani Švýcarsko nepostoupily do semifinále.*

V **učebnici pro 9. ročník** se setkáváme na str. 42 s podmětem *rodiče*. Určuje koncovku přívlastku, přísudku a jeho jmenné části:

Doplň do textu vynechaná písmena.

Tomášov__ rodiče se z dovolené v Thajsku vrátil__ živ__ a zdrav__.

Na str. 47 žáci procvičují shodu podmětu s přísudkem:

Spoj části vět a doplň správné koncovky příčestí minulého.

Na dvoře pobíhal__ čtyři koně.

Železné nosiče zrezivěl__ hned po roce.

Rodiče odjel__ hned po snídani.

Žáci doplňují i/y/í/ý také na str. 67:

Sousedov__ koně se mi velice líbil__ . Dni se vlekl__ . Davy lidí se shlukl__ a fandil__ . Sněhuláci se rozpustil__ . Zvědav__ lidičky okukoval__ nové zboží.

Na straně 68 se objevuje cvičení:

Do následujících větných celků doplň vhodné přísudky slovesné v minulém čase.
Skupiny obyvatel ..... na náměstí, aby ..... podporu starostovi města. Mrazy ..... a sněhuláci na návsi ..... zmenšovat. Zavináče mi .....

Na str. 102 se žáci zabývají pravopisem:

Doplň do vět vynechaná písmena.
Kůň a klisna se pásli__ na louce a hlasitě řehotal__.

Pravopisné jevy žáci procvičují i na str. 103:

Výrazy v závorkách uveď do vhodného tvaru a zdůvodni pravopis jejich koncovek. U sloves doplň správně koncovku příčestí minulého.
Děti si pouštěl__ papírové draky, (jenž) jim vylétl__ vysoko.

3.2.2.4. Český jazyk pro X. ročník, Nová škola

V **učebnici pro 6. ročník** a **učebnici pro 7. ročník** se objevuje výklad problematiky včetně procvičení, v **učebnici pro 8. ročník** a v **učebnici pro 9. ročník** se vyskytují cvičení zaměřená na tento jev.

Životností podstatných jmen se zabývá **učebnice pro 6. ročník** v kapitole *Skloňování podstatných jmen rodu mužského*. Na str. 47 se kolísání životnosti věnuje výklad:

Kolísání podstatných jmen rodu mužského mezi vzory životnými neživotnými: Některá podstatná jména rodu mužského kolísají mezi vzory životnými a neživotnými. Můžeme u nich použít jak životné, tak i neživotné koncovky: *ledoborci* i *ledoborce*, *ukazatelé* i *ukazatele*, *slanečci* i *slanečky*. Životnost nebo neživotnost se projevuje ve shodě přísudku s podmětem (např. *Slanečci leželi*. ALE *Slanečky ležely*.).

Na tento výklad navazuje cvičení 8:

Doplňte náležité tvary podstatných jmen v závorkách.

(Slaneček) nikdy nebyli mé oblíbené jídlo. (Ledoborec) vypluly z přístavu. Správný směr cesty nám pomohly najít (ukazatel).

Na téže straně je další poučka vztahující se k životnosti podstatných jmen:

Některá podstatná jména mužského rodu označující živé osoby či zvířata se skloňují podle neživotného vzoru *hrad*. Pomůže nám srovnání 1. a 4. pádu čísla jednotného – tvary se shodují (např. *lid*, *dav*, *zástup*, *národ*, *skot*, *dobytek*, *hmyz*; 1. pád *velký národ*, 4. pád *velký národ*). To se projevuje i ve shodě přísudku s podmětem: *Davy se shromáždily*. Některá podstatná jména označující neživé věci se skloňují podle životného vzoru *pán*. Jejich tvar 1. a 4. pádu se liší, např. *sněhulák*, *panák*, *strašák*, *bubák* (1. pád: *velký sněhulák*, 4. pád: *velkého sněhuláka*). To se projevuje i ve shodě přísudku s podmětem: *Sněhuláci roztáli*.

K tomuto výkladu se vztahují úkoly:

K podstatným jménům uvedeným v poučce utvořte tvary 1. a 4. pádu čísla jednotného.

Vymyslete věty s podstatnými jmény uvedenými v předchozí poučce. U kterých z nich lze vytvořit větu se slovesem v minulém čase a množném čísle? Jakou koncovku budou mít tato slovesa?

I následující poučka se zabývá životností podstatných jmen, tentokrát výrazů *rodiče*, *lidičky* a *koně*:

Podstatná jména *rodiče*, *lidičky*, *koně* mají v 1. pádě množného čísla neživotné koncovky - e, - y, - ě, ale shodu přísudku s podmětem mají jako podstatná jména rodu mužského životného. Proto v koncovce přičestí činného píšeme -i: *Rodiče se o mě výborně starali. Lidičky se shromáždili na náměstí. Koně běželi po louce.* Slova *dni*, *dny* jsou rodu mužského neživotného, proto v koncovce přičestí činného (minulého) píšeme u obou tvarů -y: *Dni (Dny) se krátily.*

Pod výkladem je cvičení:

Přepište do sešitu, doplňte i, í / y, ý.

Dav__ fanoušků se tísnil__ před stadionem. Sněhuláci letos v__ držel__ až do dubna. Zástup__ lidí se tlačil__ úzkou uličkou. Národy Rakousko-Uherska společně bojoval__ ve válce. Závodní koně potřeboval__ trénovat. Moji rodiče odjel__ na služební cestu. Noci se krátily a dni prodlužoval__.

Také následující cvičení se věnuje problematice shody podmětu s přísudkem:

Napište jako diktát:

Uzenáči nám chutnali. Koně mi vždy pomohli zbavit se špatných myšlenek. Rodiče ti už dávno odpustili. Na koncert skupiny Kabát přišly davy fanoušků. Strašáci v poli se třepotali ve větru. Národy ze všech zemí Evropy měly na shromáždění své zástupce. Dni ubíhaly neuvěřitelnou rychlostí.

Na str. 50 se nachází poučka, která shrnuje výše uvedené:

Podstatná jména skloňujeme podle příslušných vzorů tří rodů.

Některá podstatná jména rodu mužského kolísají mezi vzory životnými a neživotnými (např. *ledoborce* i *ledoborci*). Některá podstatná jména mužského rodu označující živé osoby či zvířata se skloňují podle neživotného vzoru hrad (např. *lid*, *dav*, *zástup*). Některá podstatná jména označující neživé věci se skloňují podle životného vzoru pán (např. *sněhulák*, *bubák*, *strašák*). Podstatná jména *rodiče*, *lidičky*, *koně* mají v 1. pádě množného čísla neživotné koncovky *-e*, *-y*, *-ě*, ale shodu přísudku s podmětem mají jako jako podstatná jména životná.

K problematice životnosti se vztahují i cvičení v závěrečném testu kapitoly na str. 51:

Která věta je zapsána chybně?

- a) *Sněhuláci měly na hlavách staré hrnce.*
- b) *Babylonskou věž stavěly všechny národy.*
- c) *Zástupy lidí proudily městem.*

Ve které skupině je slovo, které se neskloňuje podle vzoru hrad?

- a) *obraz, dobytek, národ*
- b) *duben, lid, zástup*
- c) *hmyz, bubák, buben*

Ve které skupině podstatných jmen, pokud budou ve větě podmětem, budeme v příčestí činném (minulém) psát pouze měkké i?

- a) *slanečky, zástupy, sněhuláci*
- b) *koně, rodiče, lidičky*
- c) *slanečci, maňásci, dni*

...ustupovaly stále více dozadu.

Kterou z následujících možností můžete doplnit do věty?

- a) *Ledoborci*
- b) *Rodiče*
- c) *Davy*

Na str. 54 je další závěrečný test kapitoly, který obsahuje úkol:

Rozhodněte, ve které větě je chyba:

- a) *Slanečci leželi na pultě.*
- b) *Slanečky ležely na pultě.*
- c) *Slanečci ležely na pultě.*

V kapitole *Skloňování přídavných jmen* na str. 58 je zadáno:

Napište v množném čísle: *štíhlý kůň*.

I pro skloňování přídavných jmen je životnost důležitá, aby žáci mohli použít v psané podobě správné *i/y* v koncovce přídavného jména.

Problematicke se učebnice věnuje na str. 100, kde nalézáme poučku:

POZOR! Podstatná jména *lidičky, rodiče, koně* mají neživotnou koncovku, ale shodu přísudku s podmětem mají jako podstatná jména rodu mužského životného. V koncovce přičestí činného proto píšeme *-i*: *Lidičky utíkali. Rodiče přišli. Kone se vzpírali.*

Následuje cvičení:

Zapište do sešitu. Slovesa v závorce převedte do patřičné osoby a čísla času minulého.

Rodiče to s námi vždy (myslet) dobře. Kone v minulosti často (tahat) těžké klády z lesa. Lidičky (divit se). Na louce (pást se) stáda koní. Na schůzku (přijít) jen někteří rodiče. Na sraz (dorazit) lidičky ze všech konců republiky. Moje sestry (jet) na dovolenou spolu s rodiči.

V učebnici pro 7. ročník je opět v rámci kapitoly *Podstatná jména* na str. 8 zopakováno:

Podstatná jména

- skloňujeme podle příslušných vzorů tří rodů (*mužského, ženského a středního*);
- některá podstatná jména rodu mužského kolísají mezi vzory životnými a neživotnými (*ledoborce i ledoborci*);
- některá podstatná jména mužského rodu označující živé osoby či zvířata se skloňují podle neživotného vzoru hrad (*lid, dav, zástup*);
- některá podstatná jména označující neživé věci se skloňují podle životného vzoru pán (*sněhulák, bubák, strašák*);
- podstatná jména *rodiče, lidičky, koně* mají v 1. pádě množného čísla neživotné koncovky *-e, -y, -ě*, ale shodu přísudku s podmínkem mají jako podstatná jména životná.

Otázky k tématu se objevují pouze v závěrečném testu kapitoly:

Která věta je napsána chybně?

- Co máš na mysli?*
- Co jste si na nás vymysleli?*
- Dny strávené u babičky rychle uběhly.*
- Dni strávené u babičky rychle uběhli.*

Která věta je napsána chybně?

- Kapičky rosy se třpytily jako drahokami.*
- Ledoborci se obtížně probíjeli Severním ledovým oceánem.*
- Ledoborce se obtížně probíjely Severním ledovým oceánem.*
- Kam se poděli sněhuláci?*

Na str. 28 žáci procvičují shodu přísudku s podmětem. Uvádíme vybrané případy související se zkoumaným jevem:

Doplňte koncovky přičestí, odůvodněte je. Cvičení pak napište podle diktátu.

Lidičky se běžel__ podívat na tu krásu. Bubáci vyplašil__ špačky na třešni. Ukazatele směřoval__ k horské chatě. Beránci plul__ po obloze. Sněhuláci byl__ ozdoben__ uhlím, mrkvemi a větvičkami. Slanečci ležel__ na pultě. Ledoborci vyplul__ z přístavu. Ukazatelé ukazoval__, kde diváci závodu měl__ stát. Prarodiče se staral__ o vnoučata. Zástupy pochodoval__ ulicemi.

V tomto cvičení se vyskytuje slovo *prarodiče*. Je vhodné, aby si žáci uvědomili souvislost se slovem *rodiče*. V jiných učebnicích se tento případ neobjevuje.

V závěrečném testu kapitoly *Slovesa* na str. 33 nalézáme úkol:

Rozhodněte, na kterém řádku je chyba.

- a) *Slunéčka hbitě běhaly po lodyhách.*
- b) *Mrácci pluli po obloze.*
- c) *Mrazy způsobily velké škody na poli.*
- d) *Lenka žehlí tatínkovi košili.*

Opět se vyskytuje cvičení zaměřené na koncovky přídavných jmen, a to na str. 45 v závěrečném testu kapitoly *Opakování tvarosloví*:

Ve které větě je chyba?

- a) *Sousedovi psi štěkali na sousedovi slepice.*
- b) *Zbyškovi rodiče navštívili mou babičku.*
- c) *Strýčkovy sestry bydlí v podnájmu u Mojzírových prarodičů.*
- d) *Vraní černí koně klusali po silnici.*

Na str. 80 je v kapitole *Shoda přísudku s podmětem* tabulka popisující pravidla psaní i / y v koncovkách podstatných jmen. Uvádí příklady:

Podmět v množném čísle

- rodu mužského životného (chlapci)
- neživotného (zástupy, stroje)
- rodu ženského (ženy, děti)
- rodu středního (děvčata)
- rodiče, lidičky, koně, sněhuláci, ukazatelé (dnové)
- podmět všeobecný.

V rámci závěrečného testu kapitoly *Shoda přísudku s podmětem* je opět věta s podmětem *koně*:

Ve které větě je pravopisná chyba?

- Jeho řeči byli všem nepříjemné.*
- Oči dětí upřeně sledovaly kouzelníkovy ruce.*
- Všichni lidé s tím souhlasili.*
- Koně ztěžka táhli naložené vozy.*

V úvodním testu *Opakování učiva 7. ročníku* v **učebnici pro 8. ročník** se nachází úkol:

Ve které větě je chyba?

- Mezi Dušanovy záliby patřila péče o jelení zvěř.*
- Rudolfovi rodiče přijeli na naši chalupu.*
- Neviděl jsem jí tento týden v jejím pekařství.*
- Donesli jsme Ctiborovi do nemocnice oblíbené keksy.*

Otázka týkající se shody přísudku s podmětem se nachází i v závěrečném testu na str. 16:

Ve které větě není dodržena shoda přísudku s podmětem?

- a) *Rodiče odešli do kina.*
- b) *Zdivočelí psi byli odchyceni.*
- c) *Myši rozkousali babiččin klobouk.*
- d) *Praví přátelé nikdy nezklamou.*

Na str. 66 žáci procvičují shodu přísudku s podmětem:

Doplňte i, y, a, pravopis odůvodněte.

Papíroví draci poletoval__ ve vzduchu. Houfy špačků zaútočil__ na naši třešeň. Sněhuláci na sluníčku roztál__.

V závěrečném testu kapitoly *Tvarosloví* na str. 84 žáci odpovídají na otázku:

Ve které větě (souvětí) je chyba?

- a) *Zdvihalovy děti pravidelně navštěvovaly tréninky házené.*
- b) *Pozvali jste na závody Štěpánkovi sourozence?*
- c) *Vyběhli jsme s Malinovými bratry až do 10. poschodí.*
- d) *Z osmého patra jsme viděli, jak malí lidičky pospíchali po ulici.*

V učebnici pro 9. ročník nalézáme následující cvičení:

Žáci doplňují na str. 25 koncovky přídavných jmen:

draž__ rodiče, sedlákov__ koně

Na str. 37 žáci doplňují i, í / y, ý a odůvodňují pravopis:

Mirkov__ rodiče odjeli na dovolenou do zahraničí.

Na str. 38 žáci tvoří množné číslo věty a odůvodňují koncovku jmenných tvarů přídavných jmen:

Rodič je zdrav.

V kapitole *Pravopis koncovek jmen a sloves* na str. 53 se nachází úkol:

Doplňte koncovky přičestí minulého. Pravopis zdůvodněte.

Davy lidí proudil__ na stadion. Tisíce fanoušků skandoval__ na náměstí. Papíroví draci se vznášel__ nad našimi hlavami. Mohutné ledoborce brázdil__ moře. Sněhuláci roztál__. Oddíly vojáků se vydal__ na pochod. Houfy špačků si posedal__ na stromy. V ulicích postával__ hloučky lidí. V poli stál__ hadroví strašáci. Maňásci udělal__ radost hlavně malým dětem. Dřevěné houpací koně se rozbil__. Uzenáče zachutnal__ i Monice.

Na téže straně se nalézá úkol, který obsahuje mj. věty:

Napište jako diktát:

Na ples přišli lidičky z širokého okolí. Ukazatele směřovaly k chatě Jelenka. Dostihoví koně se splášili.

V testu na str. 57 je otázka:

Na kterém řádku není chyba?

- a) *Oči mě bolely.*
- b) *Sněhuláci roztály.*
- c) *Slanečci mi nechutnaly.*
- d) *Tento film už vysílaly.*

Pravopisu se věnují i žáci na str. 67:

Doplňte správnou koncovku a odůvodněte ji. Cvičení napište do sešitu.

Zavináče a slanečci ležel__ v prosklené vitríně. Dni i noci se střídali__ velmi rychle.

Doplňte koncovku (-i, -y, -a).

Dřevěné ukazatele cesty i turistické značení na stromech byl__ značně poškozen__.

Doplňte správnou koncovku (-i, -y, -a). Odůvodněte ji a cvičení napište do sešitu.

Úzké pěšiny a ručně malované ukazatelé je dovedl__ na rozsáhlou zříceninu středověkého hradu.

Na str. 76 v testu žáci odpovídají na otázku:

Ve které větě není dodržena shoda přísudku s podmětem?

- a) *Rodiče se o své děti dobře starali.*
- b) *Strážé se vydali na obhlídku terénu.*
- c) *Kosti psům chutnaly.*
- d) *Pověsti o jeho štědrosti nelhaly.*

3.2.3. VÝSLEDKY ANALÝZY

Řada učebnic nakladatelství **SPN** se jevem ve cvičeních zabývá zcela nedostatečně, výklad o životných substantivech s neživotnou koncovkou ani tvarech příbuzných výrazů lišících se životností se v žádné učebnici z této řady nevyskytuje. Pouze v učebnici pro 6. ročník jsou uvedeny vybrané příklady v rámci výkladu o shodě podmětu s přísudkem. Jak jsme výše zmiňovali, výklad uvádí jak běžné, tak i zvláštní případy životných a neživotných substantiv, aniž by bylo na tuto skutečnost upozorněno.

Řada učebnic nakladatelství **Fraus** se problematice životnosti věnuje pouze ve cvičeních, a to poměrně nesystematicky, nárazově. Výrazy *koně*, *rodiče*, *lidičky* se vyskytují ve cvičeních zaměřených na koncovky přídavných jmen či na shodu přísudku s podmětem. Výklad problematiky zcela chybí. Je zarážející, že v učebnicích, které svou náročností překračují úroveň ostatních řad, se nevyskytuje výklad o zvláštních případech životných a neživotných substantiv. Oproti tomu se často věnují problémům, které nepovažujeme pro žáky vyššího stupně za adekvátní svou náročností (o konkrétních případech se zmiňujeme níže).

Nepovažujeme za vhodné, že mají žáci v učebnicích nakladatelství **Fraus** a **SPN** za úkol jev ve cvičeních odůvodňovat a procvičovat, avšak nevychází při tom z výkladu učebnicového textu. Jak bylo výše řečeno, některé školy používají na druhém stupni jinou učebnicovou řadu než na prvním stupni. Autoři učebnic tedy nemohou předpokládat, že žáci probrali jev na prvním stupni. Také je nutné učivo průběžně opakovat.

Učebnice tedy testují znalosti životnosti i na příkladech, které jsou svou povahou výjimečné a liší se od běžných případů životných a neživotných substantiv. Je tedy narušována zásada soustavnosti. Myslíme si, že by žáci měli být komplexně informováni o všech principech a pravidlech určování životnosti včetně těchto zvláštních případů, aby si utvořili ucelený přehled této problematiky, což vede k systematizaci jazykového systému.

Pokud si učitel sám neuvědomí, že se v žádné z učebnic daný jev neobjevuje, svůj výklad na dané problémy necílí a nevysvětluje je. Záleží tedy i na učiteli, zda umí pracovat s chybou žáka, a jakmile žáci problematice nerozumí, uvědomí si, co je potřeba definovat a procvičovat.

Učebnice nakladatelství **Taktik** se v 6. ročníku jevem zabývá spíše teoreticky. Problém definuje, ale příliš neprocvičuje. V učebnici pro 7. ročník se problematice věnuje důkladněji, opět definuje životnost a následně uvádí úkoly k procvičení. V 8. ročníku najdeme cvičení zaměřená na tento jev. Kritizovali jsme cvičení, které jsme považovali za chaotické, naopak jako vhodné označujeme cvičení, ve kterém žáci vybírají variantu substantiva podle koncovky přísudku. V 9. ročníku žáci jev procvičují v několika cvičeních. V této řadě učebnic dochází k procvičování v každém ročníku, což považujeme za nutné.

Řada učebnic nakladatelství **Nová škola** se problematice podrobně věnuje jak ve výkladových pasážích, tak i ve cvičeních. Opakování problematiky probíhá ve všech ročnících: v 6. a 7. třídě je jev nejprve vysvětlen, poté procvičen, v 8. a 9. ročníku pouze procvičen. Oceňujeme, že je v učebnici pro 6. ročník na jedné straně souhrnně vysvětlen jev životnosti. Objevují se jak obvyklé případy, tak i všechny zvláštní případy životných a neživotných substantiv. Každá definice se věnuje jednomu případu, který je následně pod daným výkladem procvičen. Na konci kapitoly se nachází také souhrnné vymezení životných a neživotných substantiv včetně příkladů. V závěrečném testu kapitoly je množství otázek k tématu. Tato učebnice se ke zkoumané látce vrací i později. V učebnici pro 7. ročník je výklad připomenut stejnou definicí jako v předchozím díle. Uvedeny jsou i stejné příklady. Opět se objevují cvičení. Specifické je použití slova *prarodiče* ve cvičení, jiné knihy toto slovo příbuzné k výrazu *rodiče* nezmiňují. V následujících dílech (učebnice pro 8. a 9. ročník) je jev nadále procvičován.

Překvapilo nás, že se žádná učebnice nevěnuje tomu, že se v některých případech upřednostňuje koncovka podle biologické životnosti. V případě biologicky živého substantiva používáme pouze životnou podobu slova: *nosiči, průvodci* apod.

Pouze v případě *koně* zmiňuje učebnice *Hravá čeština* podobu životnou s označením zvířete a neživotnou s označením předmětu.

3.2.4. DOPORUČENÍ PRO VYUČUJÍCÍ

Nejprve je nutné žáky upozornit na fakt, že o gramatické životnosti mluvíme pouze v souvislosti s rodem mužským. Jiné rody gramatickou životnost nevyjadřují. Považujeme za vhodné nezabývat se morfologií derivační.

Některé přístupy (např. korpusová lingvistika) vymezují čtyři rody: maskulinum animatum, maskulinum inanimatum, femininum a neutrum.

*Internetová jazyková příručka*²⁷ uvádí čtyři **pravidla, která specifikují životné a neživotné vzory:**

„Ve 4. p. j. č. mají podstatná jména životná (s výjimkou vzoru ‚soudce‘) na rozdíl od podstatných jmen neživotných podobu odlišnou od 1. p.: pán – pán-a, muž – muž-e, předsed-a – předsed-u. Srov. neživotné hrad – hrad, stroj – stroj.“

„Odlišnou podobu od prvního pádu u všech životných vzorů má také 4. p. mn. č.: pán-i (pán-ové) – pán-y, muž-i (muž-ové) – muž-e, předsed-ové – předsed-y, soudc-i (soudc-ové) – soudc-e. Srov. neživotné hrad-y – hrad-y, stroj-e – stroj-e.“

„Ve 3. a 6. p. j. č. mají životná podstatná jména na rozdíl od neživotných koncovky -ovi: pán-ovi (i pán-u), muž-ovi (i muž-i), předsed-ovi, soudc-ovi (i soudc-i).“

„V 1. p. mn. č. mají životná podstatná jména na rozdíl od neživotných koncovky -ové: pán-ové (i pán-i), muž-ové (i muž-i), předsed-ové, soudc-ové (i soudc-i).“

Komparací 1. a 4. p. by tedy žáci měli bezpečně rozlišit životná a neživotná substantiva. Jako problémová se jeví ta, která se skloňují podle vzoru soudce. U takových slov se tvar v 1. a 4. p. neliší (soudce – soudce). Vyučující by se proto měli zaměřit na cvičení, která se zabývají

²⁷ Internetová jazyková příručka: Životnost podstatných jmen. *Internetová jazyková příručka* [online]. Copyright © [cit. 17.02.2020]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=201>

rozdíly mezi vzorem muž a soudce. Vhodná jsou taková cvičení, ve kterých žáci přiřazují slova k daným vzorům, a také ta, ve kterých tvoří 5. p. č. j. – rozhodují, kdy se užívá tvar s písemem č (podle vzoru muž – plavče, poslanče) a kdy č (podle vzoru soudce – obránce, ochránce). Paradoxně se s takovými chybami nesetkáváme, protože podstatná jména skloňovaná podle vzoru soudce jsou zpravidla názvy osob, proto je žáci určují jako životné.

Je také vhodné poukázat na rozdíl v životnosti vzorů muž a stroj. Oba tvary mají v nominativu singuláru nulovou koncovku, v genitivu singuláru koncovku –e. Rozdílný tvar pozorujeme v akuzativu singuláru – vzor muž nese koncovku –e, stroj stejně jako v nominativu singuláru koncovku nulovou. Životnost tedy rozhoduje o zařazení ke vzoru (*přítel, učitel* – muž, ale *kroj, olej* – stroj).

Žáci na ZŠ se obvykle domnívají, že co je živé, je zároveň životné, a naopak. Základem pochopení učiva životnosti je nezaměňovat „gramatickou životnost“ a „biologickou živost“. Žáci, kteří tvrdí, že „*co je živé, je životné*“, budou vždy v obtížnějších případech chybovat. Někteří budou zmateni i u slov typu *keř, strom, jetel*, jejichž biologická živost je patrná. Další skupinou jsou slova *sněhulák, umrlec, nebožtík* – nežijí, ale jsou substantivy životnými, a naopak *hmyz, lid a národ* – živé jednotky vyjadřující gramatickou neživotnost.

Je důležité, aby si žáci uvědomili, že životnost slov *ledoborci a ledoborce, slanečci a slanečky, ukazatelé a ukazatele, nosiči a nosiče* aj. určujeme podle koncovky. Koncovky neživotné jsou -e, -ě, -y, koncovky životné jsou -i, -é, -ové. Pouze slova *koně, rodiče a lidičky* tvoří skupinu výjimek: koncovky mají neživotné, ale tyto výrazy považujeme za životné.

ŽIVOTNOST PODSTATNÝCH JMEN RODU MUŽSKÉHO

Doporučujeme, aby si žáci (např. formou skupinové práce) vytvořili plakát s názvem *Životnost*. Měli by zahrnout jak pravidelné, tak i specifické případy životných a neživotných substantiv:

1. Nejprve je vhodné definovat **životnost substantiv** (definice, vymezení, komparace 1. a 4. pádu, příklady).

2. Následují **životná biologicky neživá substantiva** (sněhuláci, strašáci) a **neživotná biologicky živá substantiva** (národy, hmyz, davy).

3. Posledním případem jsou **substantiva, která mají životnou i neživotnou podobu** (v tabulce níže uvedená v Npl.). Žáci si mohou vypsát na jednu stranu papíru životné podoby maskulin, na druhou neživotné podoby, a následně si na příslušnou část listu uvést životné a neživotné koncovky:

ledoborci	ledoborce
slanečci	slanečky
ukazatelé	ukazatele
nosiči	nosiče
uzenáči	uzenáče
maňásci	maňásky
bacili	bacily
mikrobi	mikroby
probionti	probionty
-i, -é, -ové	-y, -e, -ě

Žáci mohou zmínit také substantiva citově zbarvená (najít hřiba).

Kdykoli se pak žáci při procvičování setkají se substantivem, o jehož životnosti pochybují, mohou si jej dopsat na plakát.

3.3. DEVERBÁLNÍ ADJEKTIVA: ROZDÍL V KVANTITĚ: ADJEKTIVA ÚČELOVÁ A ADJEKTIVA DĚJOVÁ

V této kapitole se budeme zabývat deverbálními adjektivy, konkrétně vymezením adjektiv účelových a adjektiv dějových. Liší se kvantitou vokálu i/í v jejich zakončení. Častou chybou, které se dopouští nejen laická veřejnost, ale i autoři reklamních spotů a publicisté, je užití dlouhé samohlásky v zakončení přídavného jména účelového (íci). Toto tvrzení podpořili i žáci, kteří v pretestu prokázali neznalost této problematiky. Rozdílu mezi oběma typy adjektiv se budeme věnovat v následujících kapitolách.

3.3.1. TEORETICKÝ VÝKLAD JEVU

Zjistili jsme, že žádný z našich respondentů nedokázal zdůvodnit, kdy užít tvaru *žehlící* a kdy *žehlicí*, *kropící* a *kropicí*, *balící* a *balicí*. Většina z nich chybně uváděla dlouhý vokál i v případech, kdy se jednalo o adjektivum účelové: *žehlící prkno*, *kropící vůz*, *balící papír*.

Tuto problematiku zpracoval také Josef Šimandl v *Jazykovědných aktualitách* (2002) v článku *K rozdílu a konkurenci mezi adjektivy na -íci a -icí*. Zkoumá výskyt dějových a účelových adjektiv ve *Slovníku spisovného jazyka českého* a v *Českém národním korpusu* z hlediska frekvence a jejich funkce v textu. V závěru práce uvádí: „Adjektiva na -íci/oucí jsou méně komplikovaný, centrálnější prostředek s pevnějším místem v jazykovém systému. Adjektiva na -ecí/-ací/-icí směřují k periférii, mají rozostřený význam a status ohroženého jazykového prostředku (...).”²⁸

3.3.1.1. Adjektiva účelová

„Adjektiva účelová pojmenovávají vlastnost plynoucí ze schopnosti sloužit k provedení děje. Tvoří se sufixem *-cí/- (a)cí/- (i)ci-*: *mycí*, *hnětací*, *pečicí*.”²⁹ Příkladem mohou být slovní spojení *žehlící prkno*, *kropící vůz*, *lepící páska*, *balící papír* aj. Tato přídavná jména vyjadřují účel: *Žehlící prkno* je prkno, které je určeno k žehlení. *Kropící vůz* slouží ke kropení. *Lepící páska* je určena k lepení,

²⁸ Šimandl, J. K rozdílu a konkurenci mezi adjektivy na -íci a -icí. *JA* 39, 2002, 28–36.

²⁹ *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Dostupné z:

<https://www.czechency.org/slovník/DEVERB%C3%81LN%C3%8D%20ADJEKTIVUM#%C3%BA%C4%8Delov%C3%A9%20adjektivum>

balící papír k balení.

Existují i tvary *žehlící, kropící, lepící* nebo *balící*, musíme je však použít v jiném kontextu: *U stolu stála maminka žehlící košili. Vůz kropící vozovku pomalu zabrzdil. Tatínek lepící hrneček se soustředil. Dítě balící si kufr se těšilo na výlet.* V uvedených případech se jedná o přídavná jména dějová.

Stranou ponecháme problematiku přídavných jmen účelových zakončených na -ací (spací) a -cí (mycí). V učebnicích se vyskytují např. výrazy sčítací, spojovací, tázací, doplňovací, zjišťovací, oznamovací, zvolací, rozkazovací, uvozovací aj., nejsou ale předmětem zkoumání.

3.3.1.2. Adjektiva dějová

Nový encyklopedický slovník uvádí, že adjektiva dějová (nebo také procesuální) stojí nejbližší k významu děje (a tedy i k pouhé transpozici děje ve vlastnost); vyjadřují aktuální vykonávání děje. Jedná se o tvary vzniklé koncovkou -í z ženského tvaru přechodníku přítomného (prosící, běžící). *Mluvnice češtiny* (1986) souvislost s přechodníky popírá. Komárek v díle *Příspěvky k české morfologii* 1978 tyto tvary pokládá za neurčitý tvar slovesa, tedy -cí-ové participium verbální. Dle tohoto pojetí se derivují od verbálních kmenů přítomných (nes-ou-cí-, ber-ou-cí-, tisk-nou-cí-, kup-ují-cí-, pros-í-cí-, děl-a-jí-cí-, js-ou-cí-). Do adjektiv procesuálních řadí *Internetová jazyková příručka* pro svou trvalou platnost také označení osob, např. *řídící pracovník, velící důstojník, místopředsedá*.

3.3.2. ANALÝZA UČEBNIC

V praktické části se budeme zabývat zastoupením účelových a dějových adjektiv ve výkladových pasážích učebnic, definicemi těchto pojmů a aplikací poznatků ve cvičeních.

3.3.2.1. Český jazyk X pro základní školy, SPN

Výklad jevu se nevyskytuje v **učebnicích pro 6., 8. a 9. ročník**.

V učebnici **pro 6. ročník** se tento jev ve výkladových pasážích, a tedy ani ve cvičeních zaměřených na délku samohlásky přídavných jmen účelových a procesuálních, neobjevuje.

Pouze v kapitole *Slovotvorný rozbor* na str. 29 mají žáci za úkol porovnat odvozená slova s jejich slovy základovými a určit, která část základového slova se nestává součástí odvozeného slova. Žáci se věnují rozboru slova *balící*, které je odvozeno od přechodníku *balíc*. Jedná se o výraz, který označuje funkci předmětu.

Ve výkladu o slovních druzích, konkrétně o přídavných jménech na str. 52, se vyskytuje slovo s příponou *-ící*: *malující*. Poučka říká:

Slova jako *uvařený*, *malovaný*, *malující*, *kvetoucí* jsou přídavná jména, protože vyjadřují vlastnost nějaké osoby, zvířete nebo věci, mohou vyjádřit tři rody a skloňují se (*uvařený kvěťák*, *uvařená kapusta*, *uvařené jídlo*; *malující chlapec*, *malující dívka*, *malující dítě*).

Přídavné jméno *malující* nemá variantu s krátkou samohláskou, účelové adjektivum má podobu *malovací*. Žádné přídavné jméno s příponou *-ící* se jako příklad aplikace poučky nevyskytuje.

Tato poučka je didakticky zjednodušená, protože slovo *uvařený* označuje spíše než vlastnost stav, slovo *malující* označuje činnost nebo proces.

Učebnice pro 7. ročník se daným jevem zabývá v kapitole *Odvozování přídavných jmen* na str. 77:

Od sloves tvoříme přídavná jména s významem účelovým (*psací stůl* - stůl určený k psaní) a přídavná jména s významem probíhajícího děje (*píšící učitel* - učitel právě něco píšící na tabuli). Někdy se tato dvojice přídavných jmen liší pouze v délce samohlásky (*hasící přístroj* - lidé *hasící* požár).

V učebnici se vyskytují cvičení, která se zaměřují na tento jev, a to na str. 77. Ještě před výkladovou pasáží se objevuje úkol k zamyšlení:

Má dvojice přídavných jmen (například *žehlicí* - *žehlící*) odvozených od téhož slovesa (žehlit) shodný význam?

Na téže straně nalezneme cvičení, jež se zaměřuje na doplnění vhodných tvarů přídavných jménech účelových a procesuálních do neúplných vět:

Slovesa v závorkách nahradte přídavnými jmény zakončenými na -cí:

Fotbalista (hrát) v rohu hřiště se náhle zastavil. V rohu místnosti stály staré (hrát) hodiny. – Do rozpálené ulice vjel (kropit) vůz. Vůz (kropit) ulici bránil plynulé dopravě. - Kup prosím ten nový (prát) prostředek. Pračka (prát) celé odpoledne se náhle zastavila. - Prodavačka (balit) zboží u výdejního pultu mi pomohla vybrat vhodný (balit) papír. - Plaváčka našli v koši (plavat) po vodě. Malým dětem je vstup povolen pouze s (plavat) vestou. - Na půdě zůstal starý (šít) stroj po babičce. Zprvu si ani nevšiml ženy (šít) osamoceně u zadního okna místnosti.

Věty jsou vždy po dvou doplněních od téhož slovesa odděleny pomlčkou. Žáci mohou porovnat oba výroky a jejich významový rozdíl. Přídavná jména zakončená na -ící a -icí žáci doplňují od sloves *kropit* (*kropící* a *kropící*) a *balit* (*balící* a *balící*).

Na následující straně se nachází cvičení *Pro bystré hlavy*, které vybízí k zamyšlení nad chybným použitím zakončení -ící u adjektiv účelových v obchodech:

V obchodech mívají napsáno *holící strojky*. Je tento nápis správný? Zdůvodněte.

Žáci by měli odpovědět, že je toto označení chybné, protože *holící strojek* je určen k holení, zatímco výraz *holící* uijeme např. ve větě *Tatínek holící si vousy se řízl do brady*.

V učebnicích se vyskytují účelová adjektiva a adjektiva procesuální v tzv. mimovýkladových pasážích, tedy těch, které se nezaměřují na tento jev. Na žáky tak působí mimoúčelně, jsou použity v rámci definic a procvičování jiných jevů (pravopis, skladba věty apod.) Jsou zaznamenány v souladu s jazykovou normou, avšak na str. 139 je uvedena věta: „*Moje mladší sestra dostala k Vánocům mluvící panenku.*“ Dle výše popsaných poznatků je podoba *mluvící* v daném kontextu chybná. Podobu *mluvící* uvádí *Naše řeč*: „*Na př. spojení mluvící film, (...), bylo nahrazeno spojením zvukový film. Ale zato žije, třebaže omezeně, spojení mluvící orgány (mluvní), na př. v překladě Engelsova spisu Podíl práce na polidštění opice.*“³⁰

3.3.2.2. Český jazyk pro základní školy a víceletá gymnázia, Fraus

S adjektivy účelovými a procesuálními se ve výkladových pasážích žáci nesetkají v **učebnici pro 6., 8. a 9. ročník**.

V **učebnici pro 7. ročník** se v kapitole *Nauka o tvoření slov* na str. 35 vyskytuje cvičení zaměřené na významový rozdíl mezi slovy utvořenými od stejného základu:

Vyberte a doplňte vhodné slovo:

Jitka si koupila novou (lepkavou – lepicí) pastu.

³⁰ Naše řeč – K účelovým přídavným jménům na -ící. *Naše řeč - Základní informace* [online]. Copyright © 2011 [cit. 18.07.2019]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4318>

V téže kapitole na str. 43 se nachází cvičení:

Užijte přídavná jména ve větách, vysvětlete významové rozdíly mezi nimi:
balící – balící, lepící – lepící, prací – peroucí, psací – píšící, honící – honící.

Na str. 44 žáci doplňují i-y, í/ý a určují základová slova, od kterých byla přídavná jména vytvořena. Objevuje se slovo balící, žáci však doplňují pouze koncovku –í.

Výklad tohoto jevu se v učebnici neobjevuje. Výčet přípon, jejichž pomocí odvozujeme přídavná jména od sloves, zahrnuje přípony –cí, -vý (-avý, -ivý), -telný (-itelný). –ný (str. 42).

3.3.2.3. Český jazyk, Hravá čeština

Jev se nevyskytuje v **učebnici pro 9. ročník**.

V **učebnici pro 6. ročník** na str. 32 žáci nahrazují nevhodně užitá přídavná jména:

Nevhodná přídavná jména nahraď jmény se správným významem.
Dárek jsem zabalila do vánočního balitelného papíru.

Úkol se objevuje v kapitole *Tvarosloví* a cvičení nepředchází výklad daného jevu.

Na str. 29 v **učebnici pro 7. ročník** nalézáme poučku:

Přídavná jména odvozená od sloves vyjadřují různé významy, např. a) možnost: poznat – poznatelný, číst – čitelný, b) účel: kropit – kropící, číst – čtecí, c) náchylnost: hrát – hravý, číst – čtivý.
POZOR! Tzv. účelová přídavná jména: balící (papír), holicí (strojek) x přídavná jména vyjadřující probíhající děj: balící (člověk, který balí do papíru), holicí (člověk, který se právě holí).

Na téže straně následuje cvičení:

Následující dvojice výrazů užij ve větách nebo slovních spojeních: *spalovací – spalující, výběrový – vybírající, kopací – kopající, hasící – hasící, děkovný – děkující, pálivý – pálicí, výkonný – vykonávající, hlasový – hlásící, krouživý – kroužící, čistící – čistící.*

Ve cvičení 5 žáci opravují chybně užitá přídavná jména:

V přírodopise jsme probírali trávící soustavu.

Na str. 36 žáci rozhodují o pravdivosti tvrzení:

Mezi těmito přídavnými jmény se vyskytuje přídavné jméno účelové: mluvící, kreslicí, spící, věřící.

V učebnici pro 8. ročník pojednává o odvozování přídavných jmen poučka na str. 20:

Přídavných jmen účelových (určených k nějakému účelu) se užívá ve spojení s různými předměty (psací pero, čerpací stanice, balící papír). Je třeba je odlišit od přídavných jmen, která vyjadřují právě probíhající děj (*Autor píše román. Cyklista přejíždějí do druhého jízdního pruhu.*).

Na str. 21 navazuje cvičení:

U každé z následujících dvojic utvoř jednu větu s přídavným jménem účelovým a jednu větu s přídavným jménem vyjadřujícím probíhající děj. Příklad: *Krokoměr je měřící přístroj. – určený k měření počtu kroků při chůzi. Rozhodčí měřící hod diskem se dostavil k hlavnímu rozhodčímu závodu. – vykonávající činnost měření*
mrazící – mrazící, únikový – unikající, psací – píšící, čerpací – čerpající, hrací – hrající, hojivý – hojící.

Na str. 28 je cvičení 5a:

Uvedená přídavná jména užij vhodně ve větách nebo slovních spojeních tak, aby byl mezi nimi patrný významový rozdíl:

chladný, chladnoucí, chladící, chladící, zchladlý.

Na následující straně se nachází cvičení:

Která řada slov obsahuje pouze přídavná jména účelová?

- a) *holící, jezdící, chladící, psací*
- b) *měřící, mluvící, honící, vyprávějící*
- c) *pečící, obědvající, balící, hodnotící*
- d) *žehlicí, lepicí, řadicí, hasící, vodící.*

Na str. 43 v kapitole *Tvarosloví* žáci vybírají ze dvou variant vhodné přídavné jméno:

Vyber správnou variantu a zdůvodni ji:

Vánoční balící/balící papír byl hodně drahý. Při žehlení používám žehlicí/žehlicí prkno. Na tamté zahradě jsem viděla muže kropícího/kropícího nádhernou skalku. Viděla jsem maminku krájící/krájící pečivo. Milan si koupil nový holící/holící strojek. Každý dům musí mít hasící/hasící přístroj. Měl problémy s trávícím/trávícím traktem.

V učebnici pro 9. ročník se objevuje pouze jeden úkol:

Ve které z možností jsou přídavná jména ve správném tvaru?

- a) *balící papír, pes honící zajíce, lepicí páska*
- b) *hasící přístroj, pečící papír, čistící ubrousek*
- c) *pečící papír, hasící přístroj, lepicí páska*
- d) *honící pes, matka pečící koláč, muž hasící požár*

3.3.2.4. Český jazyk pro X. ročník – Nová škola

Výklad a procvičení adjektiv zakončených na –icí a –ící se nevyskytuje v **učebnici pro 8. ročník**.

V **učebnici pro 6. ročník** nacházíme výklad o přídavných jménech zahrnující i informace o zakončení přídavných jmen na –icí a –ící:

Rozlišujte: lepící nebo lepící páska, měřící nebo měřící přístroj, holicí nebo holicí strojek apod. Pokud je věc určena k nějakému účelu (kypřící prášek), má trvalou vlastnost, v přídavném jméne pak píšeme krátké –i. Přídavnými jmény s dlouhým –í se vyjadřuje právě probíhající, dočasná činnost (prášek kypřící těsto).

Na výklad nenavazuje cvičení zabývající se tímto jevem.

Jev se objevuje i v **učebnici pro 7. ročník** na str. 67. Červený rámeček upozorňuje:

POZOR! Rozlišujte přídavná jména, která se liší někdy jen v délce samohlásky: *balící* papír (určený k zabalení dárku) s významem účelovým (účelová) x dívka *balící* dárek (právě jej balí) s významem dějovým (slovesná).

Na výklad navazuje cvičení:

Utvořte ke slovesům v nabídce přídavná jména a doplňte je do textu. Nabídka: *hasit, zlepšovat, trávit, honit, psát, holit*.

Žáci doplňují do vět: *hasící přístroj, trávicí soustava, zlepšovací návrhy, holicí strojek, psací potřeby, honící pes*. Doplňují pouze tvary účelových adjektiv.

Následuje cvičení:

Použijte ve větách následující přídavná jména a vysvětlete, jaký je mezi nimi rozdíl.
lepící – lepící, čistící – čistící, žehlicí – žehlící, kreslicí – kreslící, kropící – kropící, psací – píšící.

Na str. 23 v **učebnici pro 9. ročník** mají žáci úkol:

Uvedená přídavná jména použijte ve větách. Cvičení napište.

holící – holící, leštící – leštící, balící – balící, trávící – trávící, měřící – měřící, řídící – řídící.

Cvičení se nachází v kapitole *Tvoření slov odvozováním*.

3.3.3. VÝSLEDKY ANALÝZY

V řadě učebnic nakladatelství **SPN** se výklad jevu i cvičení na něj zaměřená vyskytují pouze v učebnici pro 7. ročník. Poučka je srozumitelná, cvičení se orientují na rozdíl v užití krátkého a dlouhého vokálu v zakončení účelových a dějových adjektiv. Autoři poukazují také na chybné užití dějových adjektiv v reklamách v případech, kdy by mělo být použito adjektiva účelového (holící strojek).

Ačkoli hledání chybných tvarů mimo výkladové pasáže a cvičení nebylo záměrem výzkumu, zaznamenali jsme výskyt chybného užití přídavného jména ve spojení *mluvící panenka*.

Pretest jsme provedli na ZŠ v Líních. Zdejší vyučující používají jako primární učební materiál řadu učebnic SPN. Domníváme se, že výběr tohoto jevu žáky byl motivován právě nedostatečným opakováním a procvičováním této problematiky v ostatních ročnících.

Učebnice vydané nakladatelstvím **Fraus** se jevem zabývají taktéž pouze v 7. ročníku. Adjektiva účelová a dějová nejsou definována, objevují se pouze ve cvičeních. Rozdílu mezi těmito dvěma typy adjektiv se žáci věnují pouze v jednom cvičení.

K této řadě učebnic je nutné při výkladu tohoto jevu využít doplňkových materiálů, vyučující musí jev definovat. Je potřeba důkladného vysvětlení, procvičení a opakování.

V řadě SPN a Fraus je nedostatečným opakováním a procvičováním v dalších ročnících narušena zásada trvalosti.

V řadě Hravá čeština nakladatelství **Taktik** se žáci k jevu opakovaně vrací. V 6. ročníku se pouze zabývají nevhodnými tvary sloves (balitelný papír – balicí papír). V 7. a 8. ročníku se nachází vymezení jevu i úkoly k procvičení. V obou ročnících žáci opět vybírají vhodnou podobu přídavného jména, všímají si významového rozdílu mezi oběma typy adjektiv, užívají je ve větách. V 8. ročníku je těchto cvičení více než v 7. ročníku.

Domníváme se, že při použití této řady učebnic žáci dostatečně procvičí a zopakují zkoumaný jev.

I řada nakladatelství **Nová škola** zmiňuje jev ve třech ročnících: v 6., 7. a 9. ročníku. V učebnici pro 6. ročník není jev procvičen, pouze definován. V 7. ročníku je problém opět vyložen, následují cvičení, ve kterých žáci tvoří účelová adjektiva a vybírají z nabídky vhodnou podobu přídavného jména. V 9. ročníku nenalzááme výklad, žáci opět vybírají přídavné jméno z nabízené dvojice adjektiv.

3.3.4. DOPORUČENÍ PRO VYUČUJÍCÍ

Internetová jazyková příručka radí srovnání s typy vzdělávací – vzdělávající, dorozumivací – dorozumívající: „*Při rozhodování, zda užít řídicí, nebo řídící, školící, nebo školicí apod., může pomoci analogie s typy vzdělávací – vzdělávající, dorozumivací – dorozumívající. Je-li vzdělávací středisko, mělo by být i školicí středisko, podobně dorozumivací (a tedy také řídicí) signál, je-li útvar provádějící činnost, pak je i útvar řídicí činnost.*”³¹ Jak dále tato příručka uvádí, ne vždy lze jednoznačně určit, o který typ adjektiva se jedná (zvláště ve spojení s abstraktními podstatnými jmény jako je *proces, funkce, systém, hodnota*). V těchto případech se přikláníme k užití účelových adjektiv.

Nejvhodnější je dle našeho názoru srovnání účelových a dějových adjektiv způsobem, kterým se zabývá většina učebnic: výběr vhodného adjektiva ze dvojice uvedených.

Tento jev není náročný, v některých řadách učebnic se mu ale autoři dostatečně nevěnují a nepochvičují jej, ačkoli se s ním uživatelé českého jazyka běžně setkávají v každodenním životě. Někteří žáci se v praktickém životě po dokončení ZŠ nesetkají např. s určováním větných členů, účelová a procesuální adjektiva se ale objevují běžně a užíváme je i aktivně.

3.3.4.1. Navrhované aktivity

1. Žáci zvedají nad hlavu kartičku – modrou pro účelová adjektiva, žlutou pro dějová. Obdobný koncept vizualizace a zapojení motoriky lze využít při pohybové aktivitě – při zaznění účelového adjektiva si žáci sednou do dřepu, při dějovém se postaví.

---

³¹ *Internetová jazyková příručka: Přídavná jména zakončená na -icí, -ící. Internetová jazyková příručka [online]. Copyright © [cit. 12.07.2019]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=750>*

2. Vyučující žákům rozdá kartičky s větami, např.:

Jsem balící papír.

Jsem maminka balící dárky.

Poté se žáci hledají ve dvojicích, řadí se do dvojstupu. Žák, na jehož lístečku je dějové adjektivum, čte svou větu a pantomimicky předvádí, co dělá. Druhý žák čte svou větu a uvádí, k čemu slouží.

3. Žáci se mohou jevem zabývat v kontextu běžného života. Na internetu se nachází mnoho výrobků označených dějovým přídavným jménem: *kypřící prášek*, *žehlící prkno*, *chodící panenka*, *čistící prostředky*, *balící papír* aj. Žáci vyhledávají chybná označení, sledují v průběhu týdne reklamní spoty, letáky, noviny, štítky v obchodech apod. Zjišťují, kde se vyskytuje chybná podoba přídavného jména. Mohou například soutěžit, který žák pořídí nejvíce fotografií „z terénu“.

K této aktivitě uvádíme několik příkladů chybně označeného zboží z webových stránek *Alza.cz*, *Mall.cz*, *Obalove-materialy.cz*, *Zbozi.cz*, *Prirodnidoplanky.eu*, *Biokamo.cz*, *Eshop.Ekokoza.cz*, *Sortiment.Makro.cz*.

Tyto obrázky lze využít při práci s adjektivy účelovými a procesuálními jako důkazný materiál, že se v kvantitě měkkého *i/í* v zakončení účelových a dějových adjektiv běžně chybuje při prodejních kampaních.

Jak bylo výše popsáno, žáci si mohou všimnout těchto chybných označení v obchodech, na internetu i v reklamních letácích, mohou si je zapisovat, fotit a uvědomovat si tak, že se v hojné míře vyskytují v běžné marketingové praxi.

a. společnost Alza – kropicí konev³²

The screenshot shows the Alza.cz website interface. At the top, there is a navigation bar with the Alza logo and 'alza hračky' text. A search bar contains the text 'Co hledáte? Např. mluvící Alzák...'. Below the search bar is a horizontal menu with categories: Alza.cz, Sport a outdoor, Hobby a zahrada, MAXI Drogerie, Beauty, Hračky (highlighted), Knihy a časopisy, Pet, and Auto-moto. A banner below the menu reads 'Právě nakupujete s firemní slevou, Studentské akční slevy a ceny aktivní'. The breadcrumb trail shows 'Zobrazit katalog' > 'Dětský pokoj' > 'Malá dílna' > 'Woody Kropicí konev žlutá'. The main product image is a yellow watering can with a long spout and a handle. A yellow badge above the can says '-8%'. To the right of the image, the product title is 'Woody Kropicí konev žlutá'. Below the title are social media icons for Facebook, Twitter, and Email. A description reads 'Herní set pro kluky i holky, vhodné od 3 let'. A stock status box says 'Skladem > 10 ks' and 'Můžete mít ihned na prodejně Praha - Holešovice'. The price section shows 'Cena' with a crossed-out '149,-' and a new price of '137,-'. Below it, 'Cena bez DPH' is listed as '113,-'. There are two buttons: a green 'Koupit' button and a white 'Koupit zrychleně' button. At the bottom of the product section, there are links for 'Porovnat', 'Hlídat cenu', 'Přidat do seznamu', and 'Doporuč a získej 7 Alzáků'.

³² Woody Kropicí konev žlutá [online]. Dostupné z: <https://www.alza.cz/hracky/woody-kropici-konev-zluta-d5274927.htm>

b. Společnost Mall – kojící polštář³³

 <p>Candide Kojící polštář plátýnko puntíky šedé</p> <p>1 079 Kč</p> <p>Skladem – můžete mít zítra</p> <p>Poslední kus za tuto cenu!</p> <p>Pohodlný kojící polštář značky Candide je vhodný na podložení miminka během kojení, hraní nebo při odpočinku. Kojící</p> <p>Přidat do košíku ☐ Porovnat</p> <p>Od prodejce MALL</p>	 <p>Träumeland kojící polštář Touch Sternentraum blau</p> <p>2 340 Kč</p> <p>Skladem – můžete mít zítra</p> <p>Poslední kus za tuto cenu!</p> <p>Bavlněný kojící polštář Touch Sternentraum blau se snímatelným prateľným potahem od značky</p> <p>Přidat do košíku ☐ Porovnat</p> <p>Od prodejce MALL</p>	 <p>Träumeland kojící polštář elastický Blumig</p> <p>2 120 Kč</p> <p>Skladem – můžete mít zítra</p> <p>Poslední kus za tuto cenu!</p> <p>Elastický kojící polštář Blumig se snímatelným prateľným potahem od značky Träumeland ve tvaru podkovky</p> <p>Přidat do košíku ☐ Porovnat</p> <p>Od prodejce MALL</p>	 <p>Candide multifunkční kojící polštář</p> <p>1 399 Kč</p> <p>Skladem – můžete mít 30.6. - 3.7.</p> <p>Poslední kus za tuto cenu!</p> <p>Multifunkční kojící polštář modrý s hvězdičkami patří mezi kojící polštáře s ergonomickým designem.</p> <p>Přidat do košíku ☐ Porovnat</p> <p>Od prodejce Cdiscount ⓘ</p>
---	--	---	---

c. Společnost Mall – žehlicí prkno³⁴

MALL.CZ [Ceny, doprava](#) [Vše o nákupu](#) [Poradna](#) [Prodejny](#) [Kontakt](#) [Věrnostní kluby](#)

VYBĚŘTE SI KATEGORII ▾ Hledaný výraz... Všechno

[Přihlaste se](#) [Můj účet](#) [0 Kč Košík](#)

Domácí spotřebiče · Žehličky · Příslušenství · BRILANZ Žehlicí prkno Porty 105x30 cm

BRILANZ Žehlicí prkno Porty 105x30 cm

74% ★★★★☆ 124 hodnocení

Pestrobarevné žehlicí prkno s žehlicí plochou o rozměrech 105 x 30 cm pro nenáročné hospodyňky má celokovovou konstrukci pro dobrou stabilitu, kovovou odkládací plochu pro žehličku a je výškově nastavitelné v 7 úrovních. [Celý popis](#)

499 Kč ⓘ **449 Kč** -10% Od prodejce **MALL**

Skladem 5+ kusů

[Již zítra](#) k osobnímu odběru [Prodejny](#) >

[Již zítra](#) na vaší adrese [Možnosti doručení](#) >

Prodloužit možnost vrácení do 2 měsíců ⓘ

Přidat do košíku **MALL Pay** Zaplatím do 14 dní

³³ Kojící polštáře | MALL.CZ. MALL.CZ – bílé zboží, elektronika, PC, outdoor, hobby, hračky, kosmetika, chovatelské potřeby [online]. Copyright © 2000 [cit. 08.06.2020]. Dostupné z: <https://www.mall.cz/kojici-polstare>

³⁴ BRILANZ Žehlicí prkno Porty 105x30 cm | MALL.CZ. MALL.CZ – bílé zboží, elektronika, PC, outdoor, hobby, hračky, kosmetika, chovatelské potřeby [online]. Copyright © 2000 [cit. 08.06.2020]. Dostupné z: https://www.mall.cz/zhelicky-prislusenstvi/brilanz-zehlici-prkno-porty?gclid=EA1aIqObChMI5efr26jv6QIVxOF3Ch1tRAw2EAQYASABEGJHDfD_BwE

d. Společnost Obalové materiály – balicí papír³⁵

obalove-materialy.cz/balici-papir-v-rolí-50-cm-navin-25-m-90-g

FÓLIE A LEPÍČÍ PÁSKY PLASTOVÉ OBALY KARTONOVÉ A PAPIROVÉ OBALY PYTLE, SÁČKY, TAŠKY, OBÁLKY BALICÍ POMŮCKY STĚHOVACÍ A MANIPULAČNÍ TECHNIKA DŮM, KANCELÁŘ A DÍLNA EKO OBALY DEŠŤOVKA

Produktů KARTONOVÉ A PAPIROVÉ OBALY Balení do papíru Průmyslové balicí papíry Balicí papír v roli, 50 cm,...

Balicí papír v roli, 50 cm, návin 25 m, 90 g

« Zpět

Kód: 140125

Hnědo-šedý balicí papír 90g/m2, šíře 50cm, role 25 m.

Cena: **95,59 Kč / role**
79 Kč / role bez DPH

Množství   role

✓ skladem

e. Společnost Dráčik – chodící panenka³⁶

Detail produktu Titulní stránka ~ PANENKY ~ Vysoké panenky ~ Chodící panenka

Chodící panenka

Vezmi panenku za ruku a ona bude kráčet spolu s tebou.

počet kusů

Cena v Kč **699**

Ostatní výrobce
943232710 kód produktu
4892813327100 EAN
Od 3 let Do 8 let

³⁵ Balicí papír v roli, šíře 50 cm, návin 25 m - Obalové Materiály. *Obalové materiály, krabice, fólie, přepravy - Obalové Materiály* [online]. Copyright © 2020, Všechna práva vyhrazena, [cit. 08.06.2020]. Dostupné z: <https://www.obalove-materialy.cz/balici-papir-v-rolí-50-cm-navin-25-m-90-g>

³⁶ Chodící panenka | Dráčik . *Dráčik - vítejte v internetovém obchodě s hračkami* [online]. Copyright © 2010 [cit. 08.06.2020]. Dostupné z: <https://www.dracik.cz/chodici-panenka-5/>

f. Kypřicí prášek – označení přímo na výrobcích

Zleva: Bio nebio³⁷, Wolfberry³⁸, Provita³⁹

³⁷ Zboží.cz | Tisíce obchodů na jednom místě. Zboží.cz | Tisíce obchodů na jednom místě [online]. Dostupné z: <https://www.zbozi.cz/vyrobek/bio-nebio-kyprici-prasek-z-vinneho-kamene-120-g/fotogalerie/>

³⁸ Wolfberry BIO Kypřicí prášek do pečiva 150 g | Dr. Max lékárna. Dr. Max lékárna [online]. Copyright © 2020 Dr. Max Lékárna. Všechna práva vyhrazena [cit. 08.06.2020]. Dostupné z: https://www.drmax.cz/kyprici-prasek-do-peciva-bio-150g-wolfberry?gclid=EAIaIQobChMIrP3yo7zy6QIVEO7Ch2rWAarEAQYAIAABEgII4fD_BwE

³⁹ KYPŘICÍ PRÁŠEK Z VINNÉHO KAMENE 500g Provita. Via Naturae - kvalitní doplňky stravy, ořechy a sušené ovoce. [online]. Copyright © VIA NATURAE, všechna práva vyhrazena [cit. 08.06.2020]. Dostupné z: <https://www.prirodnidoplanky.eu/kyprici-prasek-z-vinneho-kamene-500g/?gclid=EAIaIQobChMI3s32->

DEVERBÁLNÍ ADJEKTIVA: ROZDÍL V KVANTITĚ: ADJEKTIVA ÚČELOVÁ A ADJEKTIVA DĚJOVÁ

Zleva: Natural⁴⁰, Bio nebio⁴¹, Aro⁴²

[7ry6QIVirTtCh3IBwk4EAQYBCABEGLivfD_BwE](https://www.biokamo.cz/Kypřici-prasek-vinny-kamen-40g-d1042.htm)

⁴⁰ Kypřicí prášek vinný kámen /40g | Biokamo.cz - zdravá výživa, bio potraviny, doplňky stravy. *Biokamo.cz - zdravá výživa, bio potraviny, doplňky stravy* [online]. Dostupné z: <https://www.biokamo.cz/Kypřici-prasek-vinny-kamen-40g-d1042.htm>

⁴¹ Bezlepka : Bio kypřicí prášek z vinného kamene bio*nebio 150 g. *bio nebio s.r.o. - Prodejce biopotravin a zdravé výživy - bio nebio s.r.o. - Prodejce biopotravin a zdravé výživy* [online]. Copyright © 2015 bio nebio s.r.o [cit. 08.06.2020]. Dostupné z: <https://bionebio.cz/e-shop/bezlepka/bio-kypřici-prasek-z-vinneho-kamene-bio-nebio-150-g-detail>

⁴² ARO Kypřicí prášek do pečiva 50x13g - Kypřicí prášky, želatiny, Pečení, Mouka, pečení, strouhanka, Trvanlivé. [online]. Copyright © MAKRO Cash [cit. 08.06.2020]. Dostupné z: <https://sortiment.makro.cz/cs/aro-kypřici-prasek-do-peciva-50x13g/179484p/>

3.4. ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

Žáci vyššího stupně chybují v určování přívlastku neshodného. Často se intuitivně ptají členem řídícím, avšak nevěnují pozornost slovnímu druhu rozvíjeného členu. Poté tyto větné členy chybně určují jako předměty nebo příslovečná určení.

V této kapitole se budeme věnovat složitějším případům přívlastku neshodného a didaktickým poučkám, které žákům pomohou s orientací v dané problematice.

3.4.1. TEORETICKÝ VÝKLAD JEVU

V této kapitole vymežíme přívlastek, konkrétně budeme definovat přívlastek neshodný. Pokusíme se zdůvodnit, proč je pro žáky náročné určování přívlastku neshodného a z jakého důvodu jej při určování zaměňují s příslovečným určením či předmětem.

Přívlastek je větný člen, který rozvíjí podstatné jméno. *Nový encyklopedický slovník* uvádí, že *na rozdíl od jiných větných členů není členem větné struktury, nýbrž je členem nominální skupiny. Součástí větné struktury se stává jen jako člen nominální skupiny, ať je tato nominální skupina jakýmkoli větným členem*⁴³. Pozice přívlastku je obvykle těsně před rozvíjeným podstatným jménem či hned za ním. Rozlišujeme přívlastek shodný a neshodný. Časopis *Naše řeč* se zabývá konkurencí těchto druhů přívlastku: „*Zatímco v mnohých případech volíme většinou nebo závazně (noremně) jeden z obou způsobů atribuce, v mnoha jiných případech není neobvyklé užít víceméně libovolně způsobu jednoho či druhého (poměr může být třeba 40 % : 60 %). Například atributivní spojení rozpočet rodiny je patrně v současné češtině mnohem méně běžné než spojení s desubstantivním adjektivem rodinný rozpočet. Naproti tomu spojení rodinná či státní hlava, potenciálně konkurující běžnému hlava rodiny (státu), je nejen neobvyklé, ale dokonce značně komické. Podobně je tomu i u konkurenčního páru rodinný živitel – živitel rodiny. Dále např: sklenice na pivo – pivní sklenice, ale jedině sklenice*

---

⁴³ PŘÍVLASTEK | Nový encyklopedický slovník češtiny. *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Copyright © Masarykova univerzita, Brno 2012 [cit. 23.06.2020]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/P%C5%98%C3%8DVLASTEK>

na vodu, *nikoli* vodní sklenice; památky Prahy – pražské památky, *ale* návštěvníci Prahy *bude* *patrně* *vysoce* *převládat* *nad* pražští návštěvníci *atd.*“⁴⁴

Přívlastek shodný ponecháme stranou, jelikož není předmětem zkoumání.

Přívlastek neshodný se při skloňování nominální skupiny nemění. Obvykle stojí těsně za rozvíjeným substantivem, tedy v tzv. postpozici. *Nový encyklopedický slovník* rozlišuje přívlastek neshodný *rekční* (příjezd vlaku), *přimykající* (spaní dlouho) a *jmenovací* (hotel Hilton).

Na přívlastek se ptáme primárně otázkami *jaký?*, *který?*, *čí?*. Budeme však sledovat především případy, kdy se žáci intuitivně ptají jinými otázkami, a přesto je daný větný člen přívlastkem neshodným. Rozhodující je totiž při určování přívlastku jeho závislost na podstatném jméně.

Ve výuce sledujeme problém, který vede žáky k chybnému určování přívlastku neshodného. Přívlastek neshodný žáci často určují jako příslovečné určení či předmět. Úskalím jsou především substantiva v platnosti členu řídicího, která vyjadřují činnost (deverbativní substantiva).

Pro ukázkou uvádíme srovnání:

spát pod stanem (příslovečné určení)	spaní pod stanem (přívlastek)
odpovědět mamince (předmět)	odpověď mamince (přívlastek)

Matoucí je, že se na přívlastky neshodné často intuitivně ptáme stejnými otázkami jako na předmět (pádovými otázkami) a příslovečné určení (*kde?*, *kudy?*, *proč?*, *kdy?*, *jak?* apod.):

spaní **pod stanem** (kde?)

odpověď **mamince** (komu?)

⁴⁴ Naše řeč – Desubstantivní adjektivní přívlastek v současné spisovné češtině. *Naše řeč - Základní informace* [online]. Copyright © 2011 [cit. 27.06.2020]. Dostupné z: http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7266#_ftn6

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

Při určování větného členu musíme vycházet ze slovního druhu řídicího členu: pokud se jedná o podstatné jméno, vždy bude větný člen přívlastkem.

V analyzovaných učebnicích jsme věnovali pozornost především přívlastkům neshodným, na něž se můžeme ptát otázkami jako na předmět nebo příslovečné určení. Všimli jsme si také vymezení tohoto větného členu ve výkladových pasážích.

3.4.2. ANALÝZA UČEBNIC

V této kapitole se budeme zaměřovat především na případy přívlastku neshodného, na něž se můžeme zeptat otázkami jako na předmět a příslovečné určení. Nebudeme uvádět obecné definice větných členů, přívlastků, předmětů a příslovečných určení.

3.4.2.1. Český jazyk X pro základní školy, SPN

Výklad ani procvičení problematiky přívlastků neshodných nenacházíme v **učebnici pro 9. ročník**. V 6. třídě se žáci poprvé setkávají s problematikou rozvíjejících větných členů. Vymezení přívlastku neshodného se nachází na str. 126 v **učebnici pro 6. ročník**:

Přívlastek neshodný se s podstatným jménem neshoduje v rodě, v čísle ani v pádě. Stojí za ním a bývá vyjádřen podstatným jménem (jízda *vlakem*, byt *v přízemí*, přání *babičce k narozeninám*), někdy také příslovcem (dům *naproti*) a infinitivem (chuť *se napít*).

Ptáme se na něj nejrůznějšími otázkami.

Výlov-----se vydařil.

- (čeho?) – kaprů

Cesta-----byla dlouhá.

- (odkud?) – ze Slovenska

Návrat-----byl veselý.

- (kam?) – domů

Dresy-----byly nové.

- (čí?) – hráčů

Ve výkladu jsou zmíněny zkoumané případy: Členy, na které se ptáme otázkami jako na příslovečné určení i předmět. Otázky *jaký?*, *který?*, *čí?* se v poučce nevyskytují.

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

Na výklad navazuje cvičení:

Vyhledejte všechny přívlastky:

Už dlouho obléhala Tróju vojska Řeků, ale pak Istiný Odysseus dostal nápad, jak oklamat bdělost Trojanů. Dal postavit dřevěnou sochu koně. Ostatní Řekové předstírali, že je konec války a že se vracejí domů. Na břehu zbyl jen dřevěný kůň jako dar městu.

V případech *Řeků*, *Trojanů*, *koně*, *války* a *městu* se žáci mohou zeptat pádovými otázkami, ale protože členy závisí na podstatném jméně, jsou přívlastky.

V učebnici pro 7. ročník se žáci zabývají přívlastkem na str. 117:

Kterým slovním druhem jsou výrazy, s nimiž vyznačené větné členy tvoří skladební dvojice?

Při útěku z kláštera přetal silný železný řetěz umístěný v hlavní bráně kláštera. Pověsti bojovníka nezůstal Břetislav nic dlužen ani po svém nástupu na trůn. Jeho vpád do Polska (1039) skončil vítězně, úspěšný byl i při tažení do Uher (1041).

Žáci určují slovní druh členů, na kterých závisí přívlastek: při útěku z kláštera (odkud?), v bráně kláštera (čeho?), pověsti bojovníka (koho?), nástupu na trůn (kam?), vpád do Polska (kam?), tažení do Uher (kam?).

Následuje poučka:

Přívlastek neshodný se s řídicím výrazem neshoduje, zůstává stále v témže tvaru, i když podstatné jméno, na kterém závisí, skloňujeme (panovník z Čech – 1. p. + 2. p., panovníkem z Čech – 7. p. + 2. p.).

Přívlastek neshodný bývá vyjádřen podstatným jménem v pádě bez předložky i s předložkou, ale může být vyjádřen i infinitivem (chuť se napít) nebo příslovcem (cesta domů).

I v této poučce se objevují členy, na které se ptáme jako na předmět či příslovečné určení.

Následují cvičení:

Vyhledejte v textu všechny přívlastky.

Cesta do milovaného kraje

V Berouně se přesedá na rakovnický vláček do Křivoklátu. Jede se pak kolem pstruhových líhní, kde se v kolébkách slunce houpají malí pstroužci. Trať vede pod stradonickým Hradištěm, kde rolníci nalézají při obdělávání pole zlaté penízky. Řeka teď teče úplně na dně údolí.

V Křivoklátě vystoupím a jdu proti proudu řeky. Už mě od ní nedělí okno vlaku. Do nosu mě tluče vůně ryb a vodní vánek nechává zapomenout na všechno žal.

I v tomto cvičení se vyskytuje množství přívlastků, na které se ptáme pádovými otázkami a otázkami jako na příslovečné určení.

Přívlastky neshodné změňte ve shodné.

Úbočí hor se pokryla prvním sněhem. Dopravu na silnicích dnes bude sledovat mnoho policistů. Už sis koupil nové sešity do školy? V lese jsme spatřili stopy srnek. Dobře zamkni dveře od domu. Potřebujeme koupit novou skříň na šaty. Hala na nádraží byla přeplněna cestujícími. Tady se nebudou rušit žádné linky autobusů. Doprava lodí je příliš pomalá. Na zimu mi babička uplete svetr z vlny.

Přívlastky neshodné změňte na shodné.

To je kolo našeho Mirka. Nejvíce mi chutnají buchty od babičky. Počítač je v pokoji u sestry. Uvelebil se v křesle našeho tatínka. Na třídních schůzkách musíme vybrat příspěvky od rodičů. S radami od maminky se ve světě neztratíš. V zoologické zahradě vybudovali novou klec pro lvy. Nevíš, kam jsem založil dopis od ředitele? Princezna měla plášť ušitý z kůžiček myší. Všichni se smáli nápadům našeho Davida.

Za nevhodný příklad považujeme větu *Na třídních schůzkách musíme vybrat příspěvky od rodičů*. Je problematické určit skladební dvojici, nabízí se skladební dvojice *příspěvky od rodičů* (přívlastek) a *vybrat od rodičů* (předmět). Slovosled věty by mohl být pozměněn: *Na třídních schůzkách musíme od rodičů vybrat příspěvky*. V tomto případě je patrné, že člen *od rodičů* závisí

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

na slovesech *musíme vybrat*, a je tedy předmětem.

Na str. 76 se v učebnici pro 8. ročník vyskytuje cvičení týkající se větných členů:

Uveďte skladební dvojice v následujících větách. Kterými slovními druhy jsou řídicí a závislé větné členy?

Putování Podunajím

Z rozvalin hradů v okolí si zaslouží zvýšenou pozornost Dürnstein.

Stejně tak se s přívlastkem, na který se ptáme otázkou jako na příslovečné určení (*odkud?*), setkáme ve cvičení na téže straně:

Určete skladební dvojice. Jak je vyjádřena závislost členů na členech řídicích? Jak je závislý předmět a jak příslovečné určení?

Po propuštění z vězení válčil s Francií.

Na str. 80 nalézáme kapitolu *Přívlastek shodný a neshodný*:

Neshodný: Neshoduje se s podstatným jménem v rodě, čísle a pádě; stojí za podstatným jménem. – výstavba *dálnice*, cesta *ze školy*, návrat *domů*, snaha *vyniknout*

Následuje cvičení navazující na výklad:

Vyhledejte všechny přívlastky a řekněte, které jsou shodné a které neshodné. Určete, kterými slovními druhy jsou vyjádřeny přívlastky shodné a kterými přívlastky neshodné.

Putování lodního vraku

Před mnoha lety směřovala jedna plachetnice úžinou mezi dvěma ostrovy do Mexického zálivu. Kapitán lodi chtěl přistát v nějakém přístavu na pobřeží Mexika. Osud však její plavbě nepřál, loď se dostala do větrné smršti a v prudké bouři ztroskotala na širém moři. Zachránila se jen část posádky, kterou vylovila jiná loď. Z hrdého trojstěžníku zbyl pouze vrak, vyčnívající zčásti nad hladinu. Mrtvá loď bez jediného muže na palubě se stala nebezpečím pro ostatní plavidla. V noci se tajemně vynořovala před jejich příďemi a kormidelníci, pozorně sledující směr plavby, museli dělat pravé divy, aby zabránili srážce s vrakem.

Uvádíme výčet skladebních dvojic členu řídicího a přívlastku neshodného: *putování vraku, kapitán lodi, v přístavu na pobřeží, na pobřeží Mexika, loď bez muže, bez muže na palubě, nebezpečím pro plavidla, směr plavby, srážce s vrakem.*

Přívlastek neshodný se objevuje i v kapitole *Několikanásobné větné členy: Významový poměr mezi jednotlivými složkami v několikanásobném větném členu:*

Určete, kterými větnými členy jsou další vyznačené několikanásobné členy v úvodní ukázce.

Mísa koblih

Uznávám, že na tom názorném příkladu s kavárnou, člověkem a koblihami něco je. Představte si luxusní kavárnu buď za nedělního dopoledne, nebo odpoledne. Jste-li prý člověkem bez fantazie nebo bez smyslu pro humor, budete se na ty koblihy jen tupě a bezmyslenkovitě dívat.

Na cvičení navazuje výklad o několikanásobných větných členech:

Je to člověk bez fantazie a bez smyslu pro humor.

Jakákoliv složka několikanásobného větného členu může být dále rozvíta. V uvedené větě je několikanásobný přívlastek neshodný; výraz *bez smyslu* je dále rozvit přívlastkem neshodným *pro humor*.

Přívlastky se zabývá i cvičení na str. 133:

Vyhledejte v úryvku všechny přívlastky a blíže je určete. Kterými slovními druhy jsou vyjádřeny?

Návštěva z vesmíru

Jednoho dne byla veřejnost vzrušena zprávou o přeletu nezjištěného tělesa přes území Kanady.

3.4.2.2. Český jazyk pro základní školy a víceletá gymnázia, Fraus

Přívlastkem neshodným se ve výkladových pasážích ani ve cvičeních nezabývá **učebnice pro 8. ročník a učebnice pro 9. ročník**.

Žáci se poprvé setkávají s problematikou větných členů v 6. ročníku. **Učebnice pro 6. ročník** na str. 66 uvádí:

Přívlastek (Pk) blíže určuje význam podstatného jména. Ptáme se otázkami *jaký?, který?, čím?* Mezi přívlastkem a jeho řídicím podstatným jménem je vztah závislosti, tvoří spolu skladební dvojici.

Přívlastek neshodný Pkn: S podstatným jménem se neshoduje v rodě, čísle ani pádě. Stojí zpravidla za podstatným jménem. Bývá vyjádřen podstatným jménem, příslovcem nebo infinitivem slovesa: *pes kamaráda, vila naproti, nutnost učit se.*

V této poučce se objevuje i případ, na který se žáci intuitivně nezeptají *jaký?, který?, čím?*, ale *vila kde? – naproti*. Ne vždy se tedy nutně ptáme pouze zájmeny, která jsou uvedena v této definici.

Na str. 68 je úkol:

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

Rozlište přívlastky holé, rozvité a několikanásobné:

Naše cesta do jižního Chorvatska byla vyčerpávající. Na oslavu Pavlových a Petrových narozenin přijela i tetička z Pardubic. Mirek odevzdal velmi zajímavou práci z dějepisu. Finálového zápasu v odbíjené se zúčastnili žáci tachovské a karlovarské školy.

Cvičení na str. 72 se zaměřuje na určování větných členů:

Určete ve větách všechny rozvíjející větné členy.

Obecní pastýř Jakub a jeho dcera bydleli v malé chaloupce. Chalupa stála osaměle na konci vesnice. Jakubova dcera Bára se odmalička starala o zeleninovou zahrádku. Vždy je doprovázel jejich pes Lišaj.

Problematiku rozvíjejících větných členů nacházíme v **učebnici pro 7. ročník** na str. 75:

Rozvíjející větné členy jsou:

předmět (Pt)

přísllovečné určení (Pu)

přívlastek (Pk)

doplňk (D)

Mezi řídicím výrazem a rozvíjejícím větným členem je vztah určování, tvoří spolu skladební dvojici. Druh rozvíjejícího větného členu je určován slovním druhem řídicího slova.

podstatné jméno -> přívlastek

sloveso / přídavné jméno / příslovce -> předmět, přísllovečné určení

jméno i sloveso současně -> doplňk

Na výklad navazuje cvičení, ve kterém žáci určují větné členy podtržených výrazů:

My všichni můžeme vyprávět spoustu historek o zvířatech.

Je neobvyklé, že autoři nezvýraznili i předložku o, která je součástí přívlastku.

Na str. 98 se žáci zabývají jazykovým rozborem:

Určete větný člen: člunu

Timothy seděl s otcem na zádi člunu. (...)

V učebnici pro 9. ročník je uveden příklad přívlastku neshodného v rámci výkladu o pořádku slov ve větě. Jako činitele mluvnické, které ovlivňují pořádek slov, označuje postavení přívlastku:

Činitele mluvnické

Postavení přívlastku – shodný – většinou před podstatným jménem – *pěkné počasí*, někdy za podstatným jménem – *kuna skalní*, neshodný – za podstatným jménem – *škola v přírodě*, *sklenice mléka*.

Další práce s přívlastky neshodnými se zaměřuje na tvořivé činnosti typu *Vymysli přívlastky shodné a neshodné k daným slovům*.

3.4.2.3. Český jazyk, Hravá čeština

Přívlastek neshodný nacházíme v učebnici pro 6. ročník na str. 79 v rámci vymezení přívlastků, prozatím nejsou rozlišeny přívlastky shodné a neshodné:

Přívlastek bývá vyjádřen různými slovními druhy:

podstatným jménem: Skupina **děti** se dívá na film **o delfínech**. (*Jaká skupina? Na jaký film?*)

příslowcem: Čekala ho cesta **domů**. (*Jaká cesta?*)

infinitivem: Měl přání **zazpívat**. (*Jaké přání?*)

Některé z těchto otázek jsou nepřesné, žáci se mohou zeptat např. *film o čem?*, *cesta kam?*.

Dále je popsáno grafické znázornění vztahů mezi členy skladebních dvojic na příkladu

*Červená růže kvetla v zahradě **zámku**.*

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

Na výklad navazuje cvičení na str. 80:

Vyhledej v textu pomocí správných otázek přívlastky. Rozhodni, kterými slovními druhy jsou přívlastky vyjádřeny.

Nesl jsem si s sebou knihy o houbách. Když se naplnil i Andulčin košík, nabrali jsme směr k domovu. Babička lomila svýma rukama, když viděla plné koše hub.

Ve výkladu o přívlastku se v učebnici píše, že se ptáme otázkami *jaký, který, čím?*, což v těchto případech neplatí. Žáci se mohou zeptat i otázkami: *knihy o čem?*, *směr kam?*, (plné) *koše čeho?*

Následuje vymezení přívlastku neshodného:

Přívlastek neshodný (Pkn) se s řídícím podstatným jménem neshoduje v pádě, čísle či rodě. Vyjádřen bývá podstatným jménem (*hrnek kávy*), příslovcem (*skok dolů*) nebo slovesem v infinitivu (*nutnost spát*). Obvykle stojí za řídícím členem (*láhev vody, kupka sena, kniha o přírodě, dopis z Brna*).

Na přívlastek neshodný se ptáme:

Koho, čeho?	miska polévky
O čem?	film o rybách
Jaká, která?	cesta lesem
S čím?	buchty s mákem
Čím?	sukně matky

Nesouhlasíme s otázkou *jaká, která?* – např. v případě *cesta lesem*. Žáci se mohou zeptat rovněž *cesta kudy?*. Podobný případ nalézáme také výše: *skok dolů* jednoznačně evokuje otázku *kam?*

V definici se nachází pouze pádové otázky a otázky *jaká, která?*. Nabízí se ale i další varianty: *váza na stole (kde?)*, *cesta domů (kam?)*, *cesta lesem (kudy?)*, *úkoly na zítra (na kdy?)*, *výuka od září (od kdy?)* apod.

Na str. 81 jsou cvičení:

Ve větách vyhledej přívlastky a rozhodni, zda jsou shodné, nebo neshodné. Který slovní druh rozvíjejí? Kterým slovním druhem jsou přívlastky rozvíjeny?

*Naše babička se dívala na film **o historii** (o čem?). Malý Jarda rozbil tátův hrnek **s kytičkami** (s čím?). Všichni žáci četli článek **o medvědech** (o čem?). Silná bouřka poničila susedovu střechu **na garáži** (kde?). Velkou událostí dnešního **dne** bude rozdávání našich **diplomů** (čeho?). V té chatě **za vodou** (kde?) bydlí vojenský lékař **ve výslužbě**.*

Zvýrazněné členy jsou přívlastky neshodné, do závorek uvádíme otázky, kterými se žáci mohou na člen ptát. Podobně značíme zkoumaný jev i v následujících cvičeních.

V uvedených větách změň přívlastky neshodné na přívlastky shodné.

*Lžice **na polévku** (na co?) ležela vedle talíře. Zřícenina **hradu** (čeho?) se tyčila nad údolím. Tyto části **města** (čeho?) se rozvíjejí pomalu. Říká se, že prach **z hvězd** (z čeho?) je všude kolem nás. Průkaz **řidiče** (koho?) už vlastním dávno.*

U následujících vět urči druh všech větných členů.

*Anežčin bratr postavil na stůl horký hrnek **brambor** (čeho?).*

Přívlastky neshodné nalézáme i v kapitole *Grafické znázornění věty* na str. 84. Učebnice uvádí grafické znázornění věty:

Běžecký (Pks) závod (Po) se konal (Př) v městském (Pks) parku (Pum) za řekou (Pkn).

Na téže straně navazuje na výklad cvičení:

Graficky znázorni věty s několikanásobnými větnými členy:

*Nad hlavou mi proletělo hejno **hus a kachen** (koho? čeho?). Do herbáře Lenka nalepila list **dubu, buku, lípy a javoru** (čeho?). Do řádku **na záhoně** (kde?) sil zahradník semínka **mrkve a kopru** (čeho?).*

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

Na str. 88 žáci opakují větné členy:

Graficky znázorni stavbu vět a urči větné členy.

*Před setměním s tebou vyrazíme na dalekou cestu **vlakem** (čím?). Bratr opatrně postavil na stůl horký hrnec **brambor** (čeho?). Stateční hasiči nakonec odvrátili nebezpečí **požáru** (čeho?). Po delší chvíli dopadl odhozený kámen na dno **propasti** (čeho?). Za týden otec chystá vekolepou oslavu svých **narozenin** (čeho?).*

Žáci na str. 90 rozhodují, ve kterých větách se vyskytuje přívlastek. Vyberáme věty s výskytem přívlastku neshodného.

Ve kterých větách je zvýrazněný větný člen přívlastkem?

- a) *Kup velké balení krmiva **pro psy**. (pro koho?)*
- b) *Odvezli jsme hromadu suchého **listí**. (čeho?)*
- c) *Pohled **vzhůru** nám odhalil hvězdy. (kam?)*
- d) *Snaha **zlepšit** se je na něm znát.*

Se není v učebnici vyznačeno.

Na str. 91 je cvičení:

Nahrad' přívlastky shodné neshodnými a opačně.

Rádi jíme polévku s houbami. Láďova sestra čte nejraději knížky s ilustracemi. Na zahradě používáme dřevěné židle a stůl z plastu. Brýle proti slunci nám v létě chrání zrak, opalovací krémy zase pokožku. Plavecké závody vyhrálo družstvo z Brna. Děda si nese prut na ryby. Reportáže o aktualitách se nejčastěji uvádějí ve zprávách v televizi. Zaměstnanci z nemocnice se zúčastnili cvičení hasičů. Amálka si oblékla sukničku s puntíky.

Žáci na str. 6 v kapitole *Opakování* v učebnici pro 7. ročník procvičují větné členy:

Změň přívlastek shodný na neshodný a opačně.

žáci z Opavy, pražští taxikáři, dům na rohu, horko jako v pekle, kámen z mlýna, dřevěný rám, nervy z ocele, dubová kůra, túra v horách, svetr z vlny, plocha letiště, kříž z hliníku, salám z Uher, pardubičtí příbuzní, výchova občanů, stromová dutina, prach z uhlí, měšťanský dům, zeleň ve městě, nádobí z porcelánu, cínová konvice, hradní nádvoří, láska bez konce, tanec z Orientu, říční štěrk, mořský živočich, zákon o vysokých školách, trojúhelník s pravým úhlem

Na téže straně určují žáci větné členy:

V 1., 7. a 8. větě urči větné členy.

Naši mladí rádi poslouchají příběhy o slavné české minulosti. Dívky se těšily na příběhy o lásce.

Na str. 7 žáci odpovídají na otázku:

Která věta neobsahuje příslovečné určení místa?

Tatínek večer zamyká také branku do zahrady.

Na str. 77 opět nacházíme výklad o přívlastku neshodném:

Přívlastek neshodný (Pkn) se s řídicím členem neshoduje v čísle, rodě ani pádě. Stojí za řídicím členem (*kapka vody, stoh sena, film o horách, pohlednice z Prahy*). Vyjádřen bývá podstatným jménem (*balíček cukru*), příslovcem (*pohled zdola*) nebo slovesem v infinitivu (*radost podívat*). Můžeme se na něj ptát různými pádovými či příslovečnými otázkami, např. *koho? čeho? kudy? s čím? o čem?*

Učebnice opět uvádí různé otázky, kterými se ptáme i na přívlastky neshodné z definice: *kapka čeho?, film o čem?*

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

Následují cvičení:

Vyhledej v textu přívlastky a urči, které jsou shodné a které neshodné. Jakými slovními druhy jsou vyjádřené?

Podél vysokého plotu zahrady se tiše plížil lupič. Pod paží nesl ukradený košík jablek. Tajemný zlosyn, byl to sousedův Jeníček, nadskočil do výšky.

Najdi ve větách přívlastky neshodné a změň je na shodné.

Náčinní pro rybáře mají v tomto obchodě. Všichni jsme se zasmáli šaškařinám Adama. Budova nádraží se bude opravovat. Dědeček opravil starožitnou skříň na šaty. Z důvodu úspor byly zrušeny některé spoje vlaků. Nařízení vlády už vstoupilo v platnost. Zamkl jsi dveře od domu? Honza šel do světa s buchtami od maminky.

Na str. 78 se žáci taktéž zabývají přívlastky:

Vyhledej v textu všechny přívlastky. Urči, zda jsou shodné či neshodné.

Měl jsem v životě štěstí na lidi. Jiní chodili v bílé košili s motýlkem. Někteří byli ohňostrojem nápadů. Jakousi zvláštní hříčkou naschválu se upřímní a slušní lidé hledají vzájemně mnohem hůř než kumpáni na vyloupení spořitelny.

Žáci na str. 96 graficky znázorňují věty, které obsahují přívlastky:

Následující věty jednoduché znázorni graficky:

Při pohledu dolů jsme se na mostě necítily bezpečně. Divoká řeka protékala kolem příkrých skal z vápence. V přírodopisných knihách se dočteme o životě želv. Petr odhadl místo dopadu oštěpu celkem přesně. Včera jsme v lese objevili zaječí pelíšek s vystrašenými mládřaty.

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

Na str. 6 v **učebnici pro 8. ročník** žáci vyhledávají přívlastky:

Vyhledej ve větách přívlastky a urči, zda jsou shodné, či neshodné.

Tátovi nejvíc chutná polévka s nudlemi. Petrův bratr má nejraději knžky s ilustracemi. Na zahradě používáme dřevěné židle a stůl z plastu. Brýle proti slunci nám v létě chrání zrak, opalovací krémy zase pokožku. Hokejový zápas letos vyhrálo družstvo z Ostravy. Ondrův děda často poslouchá písničky o kovbojích. Pracovníci z dolů se budou účastnit cvičení záchranářů.

V **učebnici pro 8. ročník** žáci na str. 77 procvičují učivo o přívlastcích:

Vyhledej ve větách přívlastky a urči, zda jsou shodné nebo neshodné.

Kvůli špatnému počasí budou závody v běhu přesunuty na příští sobotu. V tomto obchodě seženete také zahradní techniku a potřeby pro kutily. Časopis s komiksy leží na kuchyňském stole. K obědu jsme měli kuře na bazalce a zapečené brambory se smetanou.

Učebnice se dále zabývá druhy vět vedlejších, přívlastek neshodný se více v učebnici nenachází.

V **učebnici pro 9. ročník** nacházíme procvičení přívlastku v kapitole *Skladba* na str. 63:

V textu doplň interpunkci za větami i uvnitř vět a vyhledej základní, rozvíjející i několikanásobné větné členy.

*Židovská čtvrť **v Třebíči** (kde?) je jedinou kompletně dochovanou židovskou čtvrtí **v Evropě** (kde?). Současně je jedinou židovskou památkou **UNESCO** (čeho?) mimo území **Izraele** (čeho?). Turista zde najde křivolaké uličky **s dlažbou** (s čím?) z říčních **valounů** (z čeho?), domky postavené v několika stavebních slozích a prorostlé mezi sebou, miniaturní dvory, nízké vchody, průchody i náměstíčko jako dlaň. V tomto miniaturním prostoru žilo v době nejhustšího osídlení více než 1200 obyvatel. Při cestě se návštěvníci zastavují v několika kavárnách, vinárnách, hospůdkách a restauracích **s živou hudbou** (s čím?), meditují v čajovně nebo se ubytují v penzionu.*

Vyznačili jsme přívlastky, na něž se lze zeptat otázkami jako na příslovečné určení či na předmět.

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

Na str. 64 se nachází cvičení:

Ve druhé části textu urči u skladebních dvojic řídicí členy. Urči základní i rozvíjející větné členy.
Odpovědný spotřebitel, spotřebitel moderní doby, začíná upřednostňovat potraviny z ekologického zemědělství. Používá kosmetiku a prostředky pro domácnost netestované na zvířatech. Snižuje spotřebu energie.

Vymezení přívlastku neshodného nalézáme na str. 73:

Přívlastek neshodný: neshoduje se s řídicím členem, stojí zpravidla za řídicím členem, tedy podstatným jménem či zájmenem. Nejčastěji je vyjádřen podstatným jménem (řada **u okna**, to jsou naši **z Čáslavi**).

Následuje cvičení:

V následujícím textu najdi přívlastky a urči, které jsou shodné a které neshodné.
V Česku žije ve volné přírodě pět druhů hadů, ovšem pouze jeden druh jedovatého hada – zmije obecná. Případy uštknutí s následkem smrti nastávají jen jednou za několik desítek let. Smrtelná dávka jedu je pro člověka 15 – 20 mg sušiny. Riziko smrti po uštknutí je velmi nízké.

V dalším cvičení se vyskytují případy přívlastku neshodného:

*Naši předkové používali nádoby z hlíny.
Na mostě z kamene stojí barokní sochy.
V létě nosím brýle proti slunci.
Tatínek s dětmi stloukl budku pro ptáky.
V zimě pijeme čaj z máty a meduňky.*

Pádovými otázkami se můžeme zeptat na následující přívlastky:

Urči v následujících větách vyznačené přívlastky a nahraď je infinitivy.

*Moje snaha **o zvládnutí** učiva matematiky byla úspěšná. Touhu **po vyniknutí** neuskutečnil. Ne každý herec má nadání **pro improvizaci**. Trenérova výzva **k útoku** nebyla uskutečněna.*

Na str. 99 žáci plní úkol:

Rozhodni o pravdivosti tvrzení:

Ve větě je přívlastek neshodný:

- a) *Vrabci hnízdí v hromadě dříví.*
- b) *Rozviklala se noha u stolu.*

3.4.2.4. Český jazyk pro X. ročník, Nová škola

V učebnici pro 6. ročník je problematika přívlastků definována na str. 103:

Přívlastek (Pk) je větný člen, který rozvíjí podstatné jméno a blíže určuje jeho význam: **papírová** růže, růže **z papíru**. Podle způsobu vyjádření a závislosti rozlišujeme přívlastek shodný a neshodný.

Na téže straně se žáci zabývají určováním větných členů:

Ve větách vyhledejte a graficky znázorněte podmět, přísudek a přívlastek.

*Přišel nám dopis **ze zahraničí**. (odkud?)*

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

V předchozím cvičení se objevuje přívlastek neshodný, definován je však až na následující straně:

Přívlastek neshodný (Pkn) se s podstatným jménem neshoduje v rodě, čísle ani pádě: *budova školy, pomoc lidem, dárek kamarádovi, cesta dolů*. Stojí za podstatným jménem, které rozvíjí. Bývá obvykle vyjádřen podstatným jménem (*list papíru, západ slunce*), případně jiným slovním druhem (*kniha pro ni, počítání do dvaceti*), příslovcem (*dům vedle*) nebo infinitivem (*touha spát*).

Navazují cvičení:

Ve větách vyhledejte přívlastek neshodný.

Cesta životem není procházka lesem. Pozorovali jsme zatmění Měsíce. Dovolená u moře nám rychle ubíhala. Návrat domů byl smutný. V září se v naší vesnici uskutečnil výlov rybníka. Uprostřed ulice stál dům na spadnutí. Ozvalo se bušení do dveří. Ta kytice je dar mamince.

Podstatná jména v závorce dejte do správného tvaru a vytvořte přívlastky neshodné.

sklenice (limonáda), kniha (pohádky), prohlídka (zámek), dům (strašidla), svit (měsíc), věž (kostel), hod (oštěp), hra (housle), stopy (zvířata), lesy (Šumava), chov (koně)

Určete druh přívlastku:

dvůr školy, míček na tenis, encyklopedie pro děti, branka do zahrady, šaty ze lnu

Uvádíme pouze případy přívlastků neshodných.

V závěrečném testu kapitoly se objevují otázky:

Přívlastek blíže určuje význam:

- a) slovesa
- b) příslovce
- c) podstatného jména

Která slova v následujících větách jsou shodným nebo neshodným přívlastkem? Která odpověď je správná?

- a) *Maminka mi upletla svetr z vlny.*
- a. *svetr – Pkn*
  - b. *z vlny – Pks*
  - c. *z vlny - Pkn*
- b) *Slunce vnímáme jako zdroj života.*
- a. *slunce, Pks*
  - b. *života, Pkn*
  - c. *zdroj, Pkn*
- c) *Kvetoucí rostliny vytvořily ohňostroj barev.*
- a. *ketoucí – Pks, barev – Pkn*
  - b. *ketoucí – Pks, ohňostroj – Pkn*
  - c. *rostliny – Pkn, vytvořily – Pks*
- d) *Pletí zahrady je nekonečná práce.*
- a. *pletí – Pkn, práce – Pkn*
  - b. *zahrady – Pkn, nekonečná – Pks*
  - c. *zahrady – Pkn, práce – Pkn*

Včera jsem viděla film o lvech.

Slovo *lvech* je v uvedené větě:

- a) *podmět*
- b) *přísudek jmenný*
- c) *přívlastek*

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

Na str. 108 je cvičení:

Zapište do sešitu grafické znázornění uvedených vět.

Petr opakoval učivo z dějepisu. Lavice u okna byla zmáčená vodou. Hra se divákům v hledišti líbila.

V závěrečném testu se vyskytuje úkol:

V tancích se psem se dnes pořádají mezinárodní mistrovství.

V uvedené větě naleznete přívlastky:

- a) *se psem – Pkn, mezinárodní – Pks*
- b) *v tancích – Pkn, mezinárodní – Pks*
- c) *se psem – Pkn, dnes – Pkn*

Na str. 10 v **učebnici pro 7. ročník** se žáci zabývají jazykovým rozbohem:

Stavbu věty zaznamenejte graficky.

Někteří obyvatelé státu Ukrajina přicházejí do České republiky za prací.

Kapitola *Přívlastek* se nalézá na str. 94:

Přívlastek (Pk) je rozvíjející větný člen, který závisí na podstatném jméně a blíže určuje jeho význam; řídicí podstatné jméno může být rozvito současně více přívlastky.

Přívlastek neshodný (Pkn) se s řídicím podstatným jménem neshoduje, stojí za podstatným jménem (*boty z kůže, pes sousedů, vůle zvítězit*).

POZOR! *Malá Anička z Perknova četla. Jaká Anička? – malá (Pks), z Perknova (Pkn)*

Navazuje úkol:

V následujícím textu vyhledejte přívlastky shodné a neshodné.

V tropických lesích Konžské pánve žijí uzavřeně Pygmejové. V polopouštích jižní Afriky kočují Sanové (Křováci), kteří vytvořili nádherné umění skalních maleb. Pygmejové a Sanové jsou potomky původních obyvatel Afriky. Obživu získávají sběrem kořínků a lovem drobné zvěře. Nesou velmi staré vývojové rysy člověka.

V tomto cvičení se nachází množství přívlastků neshodných, na které se můžeme ptát otázkami jako na předmět, nejmórazněji např.: umění čeho? – maleb, sběrem čeho? – kořínků, lovem čeho? – zvěře, rysy koho? – člověka

Na str. 95 se objevuje cvičení:

Vyhledejte v textu přívlastky shodné a neshodné.

Babička si nenechala ujít žádný díl svého oblíbeného seriálu. Díky výhře v loterii se mohlo splnit jeho přání cestovat do zahraničí. Náš soused se pustil do stavby garáže. Cedula na nádraží oznamovala zpoždění vlaku. Za velikonoční vajíčko dostávají dívky pouťové srdce z perníku. První gól padl hned po úvodním hvizdu rozhodčího.

Opět se můžeme ptát jako na předmět nebo příslovečné určení: díl čeho? – seriálu, výhře kde? – v loterii, do stavby čeho? – garáže, cedula kde? – na nádraží, zpoždění čeho? – vlaku, srdce z čeho? – z perníku, hvizdu koho? – rozhodčího

K přívlastku se také vztahuje další cvičení na str. 95:

Převádějte přívlastky neshodné na shodné a naopak:

vrata garáže, koláč s jablky, dům z cihel, hory v Itálii, přátelé z Brandýsa, kniha pohádek, doprava autobusem, seriál o osmi dílech

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

Na téže straně je cvičení:

Ve větách změňte přívlastky neshodné na shodné.

Nová střecha z plechu začala brzy rezavět. Ve škole jsme vyráběli malé budky pro ptáky. Koupili jsme mamince nový robot do kuchyně. Náš Vítek měl nejradši kynuté knedlíky se švestkami. Princezna ráda sedávala v altánu na zahradě. V obchodě nám nabízeli nový program do počítače. Maminka objednala Kláře krásný dort k narozeninám. Malá Hanička by neusnula bez pohádky od babičky. V Praze se pravidelně koná mezinárodní veletrh knih. Moje kamarádka se každým rokem účastní soutěže v recitaci.

V závěrečném testu se objevují otázky:

Ve které větě je infinitiv přívlastkem?

- a) *Přání vlastnit auto se Honzovi splnilo.*
- b) *Jeho přáním bylo vlastnit auto.*
- c) *Honza si přál vlastnit auto.*
- d) *Chtěl vlastnit nové auto.*

Které tvrzení platí?

- a) *Přívlastek závisí na slovese a přídavném jméně.*
- b) *Přívlastek závisí na slovese, přídavném jméně a příslovci.*
- c) *Přívlastek závisí pouze na slovese.*
- d) *Přívlastek závisí na podstatném jméně.*

Na str. 105 žáci transformují větné členy ve vedlejší věty:

Nahradte vyznačené větné členy vedlejšími větami. Určete jejich druh.

Martin došel do schránky pro dopis od babičky. Jeho rozhodnutí studovat v cizině rodiče plně podporovali.

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

Při jazykovém rozboru na str. 107 se žáci věnují přívlastkům:

Vyhledejte všechny přívlastky a určete je.

Na divadelní přehlídce ochotníci z místního spolku sehráli Čapkovu hru, kterou diváci ocenili dlouhotrvajícím potleskem.

V učebnici pro 8. ročník žáci opakují učivo o větných členech v rámci kapitoly *Věta jednoduchá – opakování*. Na str. 14 se objevuje cvičení:

Určete větné členy.

Smáli se jejímu přání setkat se s Bradem Pittem. Z okna cukrárny děti zahlédly maminku vcházet do obchodu s obuví. Babička s dědečkem se rozhodli strávit zbytek života v domku na venkově. I přes velký zájem o prodej přes internet se nám podařilo zajistit lístky na koncert muzikálových melodií. K těm nejoblíbenějším atrakcím v naší zoo patří krmení lachtanů a tučňáků a mytí slonů. Skok do výšky a hod oštěpem byly jeho nejsilnějšími disciplínami.

Na téže straně žáci procvičují přívlastky:

Rozlište přívlastky shodné a neshodné.

Jazyk jako břitva, člověk dvojí tváře, být páté kolo u vozu, boj s větrnými mlýny.

Výkladová pasáž pod cvičením odkazuje na předchozí učebnice:

Druhy přívlastků

rozlišujeme: přívlastek shodný a neshodný (viz učivo 6. a 7. ročníku)

(...)

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

Přívlastkům se žáci věnují i v následujícím cvičení:

Vyhledejte v textu přívlastky

Toalety jsou samozřejmě i u přehrady na Temži, protože jsou všude, a od Angličanů je hezké, že hned na parkovištích svých turistických center mají pro vás plány místa, ve kterých jsou mimo jiné zakresleny i tyto životně důležité opěrné body. Ale ještě pěknější od nich je, že je vyprojetovali a postavili pro lidi s bílými holemi, invalidními vozíčky a berlemi. Zdaleka viditelným piktogramem toho invalidního vozíčku je pak označili na vchodech i na těch mapičkách.

Na str. 33 mají žáci za úkol v rámci jazykového rozboru:

Určete větné členy: jako malá, zvířata, studovat, nikoho.

Michalova sestra už jako malá měla ráda zvířata, a proto její volba studovat střední veterinární školu nikoho nepřekvapila.

Na str. 54 se nachází výklad o pořádku slov v české větě. O přívlastku neshodném se dozvídáme:

Přívlastek neshodný stojí za svým řídicím podstatným jménem (cesta **lesem**, krabička **zápalek**, ulice **Za Školou**).

Žáci opět procvičují určování větných členů na str. 60:

Urči větné členy.

Paměť lidská je trezor o mnoha zásuvkách. Za nevlídného počasí odemykám svou schránku na poklady. Tím teplem tají ledové květy na okně. (Maminka a holčička si oblékly zástěry a přestrojeny za kuchařku a kuchtičku nastolily Vánoce. Postavily na stůl váhy.) Maminka otřela utěrkou jejich misky z prachu nečinnosti. Předvánoční hra na maminku a holčičku může začít.

V tomto cvičení se objevuje věta, v níž je problematické určit skladební dvojice: *Maminka otřela utěrkou jejich misky z prachu nečinnosti*. Ačkoli z kontextu víme, že se jedná o misky vah, vyskytuje se otázka, zda utvořit skladební dvojici *otřela z prachu*, nebo *misky z prachu*. Tuto větu bychom do procvičování určování větných členů nezařadili.

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

Podobně se v následujícím cvičení objevují členy, jejichž skladební dvojice je pro žáky obtížné najít:

Dva roky jsme bydleli v Lomnici ve starém sešlém domě ve Smetanově ulici.

Pro žáky může být matoucí, že členy v Lomnici, v domě a v ulici označují místo, avšak z kontextu není jednoznačně jasné, zda skladební dvojici tvoří *v domě v ulici*, nebo *bydleli v ulici*.

Tuto větu bychom do procvičování taktéž nezařadili.

Na str. 60 se nachází i další cvičení se stejným zadáním:

Určete všechny větné členy.

V době jarních prázdnin byly v naší škole vymalovány učebny v prvním patře. Nejméně oblíbenou činností naší babičky je vyplňování různých dotazníků. I přes dodržování pravidel čištění zubů se stav jeho chrupu nezlepšil. S napětím jsme sledovali přímé přenosy ze zimních olympijských her v Soči. Až po výměně brankáře se začal průběh utkání měnit k lepšímu pro domácí mužstvo. Martin si byl až příliš vědom svých nedostatků v matematice. Maminka byla zděšená při pohledu na sestřin pupík ozdobený piercingem. Náš spolužák byl oceněn v soutěži mladých fotografů čestným uznáním. Lidé viděli známého zpěváka odjíždět okamžitě po skončení koncertu pryč na motorce.

Určete všechny větné členy.

Místní jména jsou předmětem výzkumu toponomastiky. Jsou důležitým pramenem poznání historie naší země a lidu a vývoje jazyka. Jejich výzkum nám umožnil poznat postup osídlení naší země. Místní jména patří k nejstarším dochovaným památkám našeho jazyka. Některá jména z území Čech se zachovala ve starých listinách, kronikách a jiných pramenech. Podkladem pro pojmenování sídliště se mohlo stát jméno jeho obyvatel nebo obecné jméno označující nějakou věc nebo způsob založení sídliště. Lhoty svůj původ odvozují z vysvobození od poplatků. Podle způsobu kultivování dostal název Žďár.

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

V učebnici pro 9. ročník se na str. 59 setkáváme s otázkami na přívlastek *jaký?, který?, čím?, což* neodpovídá některým následujícím případům, které se objevují ve cvičeních.

Na str. 61 a 62 žáci určují větné členy:

Určete větné členy.

Při obsluhování tohoto přístroje musíte dodržovat pravidla bezpečnosti. Naše Sofinka dostala ořechový dort se šlehačkou. Stádo muflonů vycházelo na pastvu po západu slunce.

Určete větné členy.

Opráší se a začínají dny nové slávy rodinného alba. Konec té slávy je opět zapomenutí.

Určete větné členy.

Letní dny s bábinkou jsme trávili v její chatičce s dveřmi i okny pevně zavřenými před úskoky horského vzduchu. Rozesedli jsme se kolem jejího houpacího křesla a bábinka nám předčítala Poutníkovu cestu a krmila nás lékořicí z červené taštičky. Z prázdnin ve stanech jsme se vraceli do města hnědí a zdraví, ale z letních dnů s bábinkou jsme přijížděli vystrašení, bledí a zkřivení po dlouhých hodinách proležených v peřinách.

Na str. 63 se nalézá úkol:

Přívlastek shodný nahradte přívlastkem neshodným a naopak.

Už si kup nový kartáček na zuby. Moji rodiče se letos přihlásili do kurzu tance pro pokročilé. V televizi ji zaujal nový pořad pro děti. V babiččině truhle našly děti kroj z Podkrkonoší. Celou hodinu jsme si sdělovali zážitky z prázdnin. Ještě jí zbývá vyčistit okno do kuchyně.

Přívlastky se zabývají i cvičení na str. 64:

Vyhledejte přívlastky a určete jejich druh.

Bavilo je určovat souhvězdí na letní noční obloze. Při malování podkrovní místnosti použil červenou, šedivou a bílou barvu. V televizi sledovali přírodovědné pořady z afrického a amerického kontinentu. Na cestě Skandinávií projížděli také kolem nejdelšího a nejhlubšího norského fjordu Sognefjord.

Vyhledejte přívlastky a určete jejich druh. Doplňte čárky a odůvodněte je.

Učitelství jest těžký, robotný úřad, vysilující duši, ochromující fantazii, pijící sílu z organismu; děti přicházející do školy jsou zlé, svéhlavé, bludně vychované bytosti, rafinované, zlomyslné, zhýčkané, zbloudilé, instinktivně nepřátelské a ve velikém procentu úžasně neschopné; vracím se po pěti hodinách vyučování fyzicky i duševně vysílen, dizgustován, umrtven, zatemněn, tupý, mdlý a sešlý.

Pouze noc jest vyhražena mé duševní práci a i tu nedostavuje se vždy dispozice, vstřebaná celodenním rozechvíváním nervového systému a stálým krvácením intelektuálním.

Tento text považujeme za příliš náročný. Doplnění čárek do vět je samo o sobě těžkou látkou, v textu psaném touto podobou jazyka o to náročnější. Vyhledat a určit přívlastky je v tomto úryvku úkolem, jehož zadání bychom na ZŠ měli zvážit.

Úkol na str. 65 zní:

Vyhledejte přívlastky a určete jejich druh.

Kol dokola visely na něm řetízky z barevných papírů. Od té chvíle, kdy se tichou vesničkou rozlétly první jásavé tóny vánoční koledy, začínaly opravdu Vánoce.

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

Na str. 66 se žáci věnují holým a rozvitým větným členům:

Rozlište holé a rozvité větné členy.

Ranní pohled do zrcadla byl pro ni úplným šokem. V televizi mě zaujal pořad o hospodaření teenagerů s penězi.

Žáci se zabývají určováním větných členů i na str. 67:

Vyhledejte několikanásobné větné členy, určete jejich druh a významový poměr mezi jejich jednotlivými složkami. Doplňte čárky. Cvičení napište do sešitu.

Z lesa nosili houbaři plné koše hřibů, kozáků, křemenáčů a bedel.

3.4.3. VÝSLEDKY ANALÝZY

Řada učebnic nakladatelství **SPN** jev definuje v 6. ročníku. Uvádí, že se na přívlastek neshodný ptáme různými otázkami. Považujeme tuto informaci za důležitou, protože žáci si často fixují, že se otázkami typu *odkud?* ptáme na příslovečné určení. V této definici jsou uvedeny i příklady otázek. Naopak nevhodné je, že učebnice neuvádí otázky *jaký?, který?, čím?*. Následuje základní procvičování. V 7. ročníku se žáci přívlastku věnují důkladněji. Jev je opět definován a procvičen. V učebnici pro 8. ročník je látka znovu definována, tentokrát pojednává o gramatické neshodnosti členu řídicího a závislého. V 9. třídě se procvičení jevu neobjevuje.

Učebnice nakladatelství **Fraus** předkládají v 6. třídě žákům otázky, kterými se ptáme na přívlastek: *jaký?, který?, čím?*. V definici se však objevuje i výraz, na který se můžeme zeptat i *odkud?* Nepovažujeme za vhodné, že učebnice na tyto případy neupozorňuje. Přívlastky jsou procvičeny pouze ve dvou cvičeních, a to v rámci holých a rozvitých větných členů a souhrnného určování větných členů. Myslíme si, že by bylo vhodnější jevy procvičit nejprve izolovaně (např. *Najdi ve větách přívlastky.*), až poté v rámci složitějších cvičení. V 7. ročníku je jev velmi málo procvičen, v 8. a 9. třídě se neobjevuje vůbec. V 9. ročníku je pouze poukázáno na přívlastek neshodný jako na činitele mluvnického, který ovlivňuje pořádek slov ve větě.

Řada učebnic Hravá čeština nakladatelství **Taktik** uvádí otázky, kterými se ptáme na přívlastek: *jaký?, který?, čím?*, případně *pádové otázky*. U konkrétních případů uvádíme, že se můžeme ptát i otázkami jako na příslovečné určení, učebnice tento fakt opomíjí. V 6. i 7. ročníku je přívlastek neshodný definován. V učebnici pro 7. ročník je uvedeno, že se přívlastek neshodný se svým řídicím členem neshoduje v pádě, čísle ani rodě. Z pedagogické praxe víme, že je tato definice pro žáky matoucí. Učitel musí objasnit, že se jedná o shodu při skloňování: 1. pád : *váza ze skla* – 2. pád (bez) *vázy ze skla*. Vymezení v učebnici je nepřesné, protože uvedeme-li příklad *o květinách na cestách*, jedná se o přívlastek neshodný, ačkoli se v tomto tvaru shoduje přívlastek se svým řídicím členem v pádě (6. pád), čísle (množné) i rodě (ženský). V učebnici pro 8. ročník se problematika přívlastku objevuje pouze v jednom cvičení, žáci se zabývají především určováním vět vedlejších. V 9. třídě žáci přívlastek procvičují a opakují.

Učebnice řady **Nová škola** v 6. i 7. ročníku jev podrobně definují i procvičují. Objevují se i otázky v závěrečném testu. Úkolů k procvičení je podstatně více a jsou různorodější než v učebnicích SPN a Fraus. I knihy Nová škola uvádějí, že se přívlastky neshodné neshodují se svým řídicím členem v pádě, čísle ani rodě. Výše zdůrazňujeme potřebu výkladu učitele. Některá cvičení nejsou vhodná, pro žáky je náročné určit skladební dvojice např. ve větě *Maminka otřela utěrkou jejich misky z prachu nečinnosti.* nebo ve větách ze cvičení *Učitelství jest těžký, robotný úřad, vysilující duši, ochromující fantazii, pijící sílu z organizmu; (...).*

Za zajímavé považujeme pořadí, ve kterém jsou větné členy v jednotlivých řadách probírány:

SPN – předmět – příslovečné určení – přívlastek

Fraus – 6. ročník: přívlastek, předmět, příslovečné určení, ostatní ročníky: předmět – příslovečné určení – přívlastek

Nová škola – 6. ročník: přívlastek – předmět – příslovečné určení, ostatní ročníky: předmět – příslovečné určení – přívlastek

Taktik – předmět, příslovečné určení, přívlastek

Z vlastní zkušenosti upřednostňujeme ve výuce pořadí *přívlastek – předmět – příslovečné určení + doplněk*. Pokud žáci probírají nejprve předmět, mohou narazit na případ, kdy se ptají pádovými otázkami, avšak o předmět se nejedná (*otázka na maminku – na koho?*). Stejně tak se mohou ptát jako na příslovečné určení (*cesta lesem – kudy?*), ale člen je opět přívlastkem neshodným.

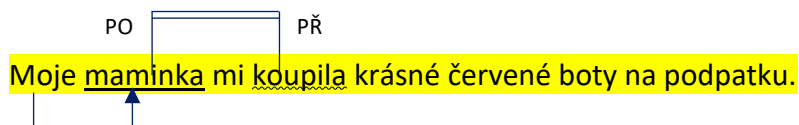
V těchto případech se žáci musí „přeučit“ to, co mají zažité z procvičování: *Ptáme-li se pádovou otázkou, jedná se o předmět. Ptáme-li se otázkou kde, kudy, kam, proč, jak apod., jedná se o příslovečné určení.*

Doporučujeme proto zvážit, který rozvíjející člen definujeme jako první. Pokud vybereme přívlastek, žáci si snáze zafixují, že jakmile závisí člen na podstatném jméně, vždy se jedná o přívlastek.

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

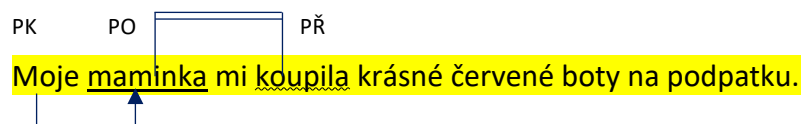
označují člen řídicí zkratkou členu závislého. Zároveň určují podle slovního druhu členu řídicího větný člen závislý.

Následuje určení členu závislého. Žáci by měli dodržet postup:

Skladební dvojice: moje maminka:

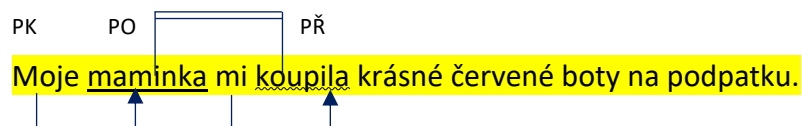
1. Jakého slovního druhu je člen řídicí?
Maminka je podstatné jméno, proto je slovo *moje* přívlastek.
2. Jak se zeptáme členem řídicím na větný člen *moje*?
Či maminka? – *Moje. Jaký, který, čím* se ptáme na přívlastek.
3. Větný člen *moje* je tedy přívlastkem, označíme jej zkratkou PK.

Někteří žáci neumí najít skladební dvojice, tedy např. v příkladové větě nedokáží přiřadit, na kterém větném členu je závislé slovo *mi*. V tom případě doporučujeme zkoušet vyjmenovávat všechna spojení a následně vybrat vhodnou logickou dvojici:

moje – mi / maminka – mi / **mi – koupila** / mi – krásné / mi – červené / mi – boty / mi – na podpatku.

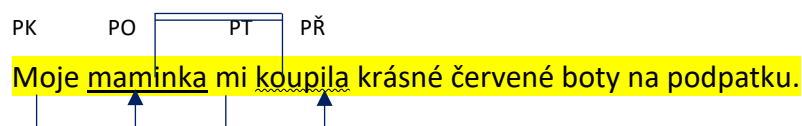
Žáci cítí, že skladební dvojici tvoří slova *mi* a *koupila*:

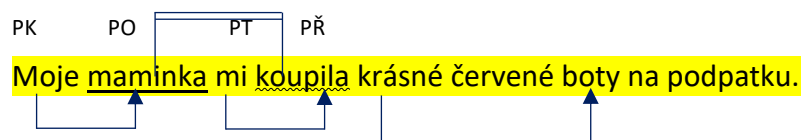
Žáci opět dodržují postup:

Skladební dvojice: mi koupila:

1. Jakého slovního druhu je člen řídící?
Koupila je sloveso, proto je slovo *mi* příslovečné určení, nebo předmět.
2. Jak se zeptáme členem řídícím na větný člen *mi*?
Komu?, čemu? koupila – *Mi. Pádovými otázkami* se ptáme na předmět.
3. Větný člen *mi* je tedy předmětem, označíme jej zkratkou PT.

Podobně určují i ostatní skladební dvojice:

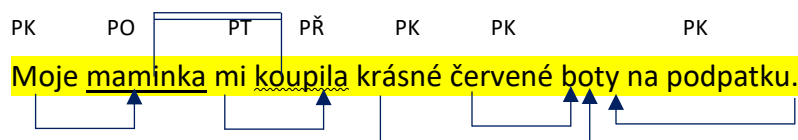

Skladební dvojice: krásné boty:

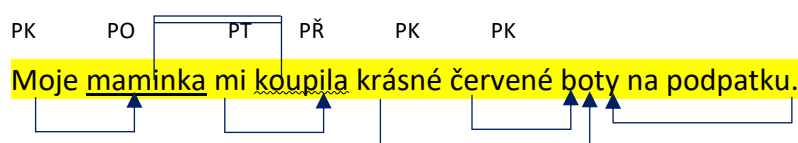
1. Jakého slovního druhu je člen řídící?
Boty je podstatné jméno, proto je slovo *krásné* přívlastek.
2. Jak se zeptáme členem řídícím na větný člen *krásné*?
Jaké boty? – *Krásné. Jaký, který, čím* se ptáme na přívlastek.
3. Větný člen *moje* je tedy přívlastkem, označíme jej zkratkou PK.

Žáci zjistí, že stejný postup platí i pro výraz *červené*, taktéž jej určíme jako přívlastek.

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

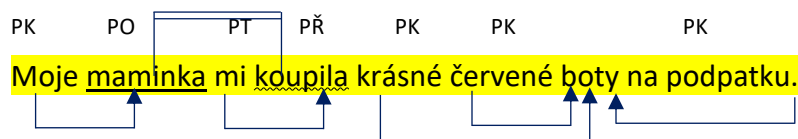

Vymezení skladební dvojice je pravděpodobně nejtěžší v případě „boty“. Z naší pedagogické praxe je běžné, že žáci určí nejprve skladební dvojici *boty na podpatku*. Je nutné, aby se správně zeptali členem řídicím a odpověděli členem závislým, podle toho také určují, ke kterému větnému členu směřuje šipka a kam píše zkratku označení členu.

Skladební dvojice: boty na podpatku:

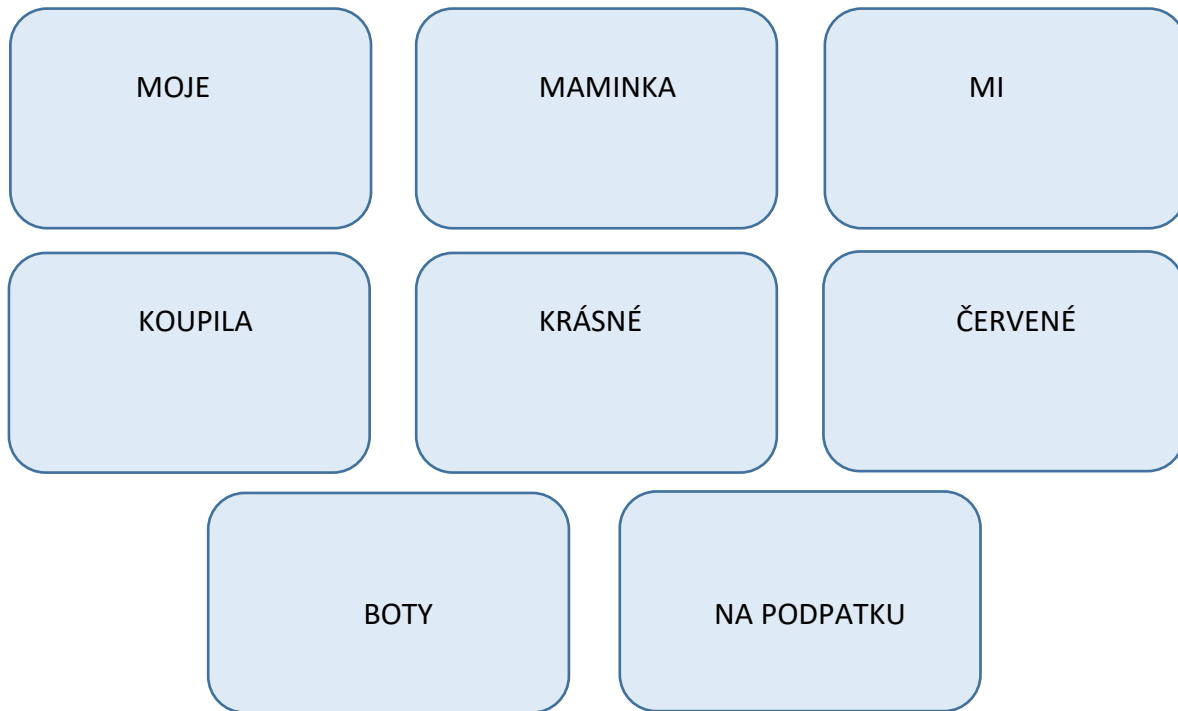
1. Jakého slovního druhu je člen řídicí?
Boty je podstatné jméno, proto je výraz *na podpatku* přívlastek.
2. Jak se zeptáme členem řídicím na větný člen *na podpatku*?
Jaké boty? – Na podpatku. *Jaký, který, čí* se ptáme na přívlastek.
3. Větný člen *na podpatku* je tedy přívlastkem, označíme jej zkratkou PK.

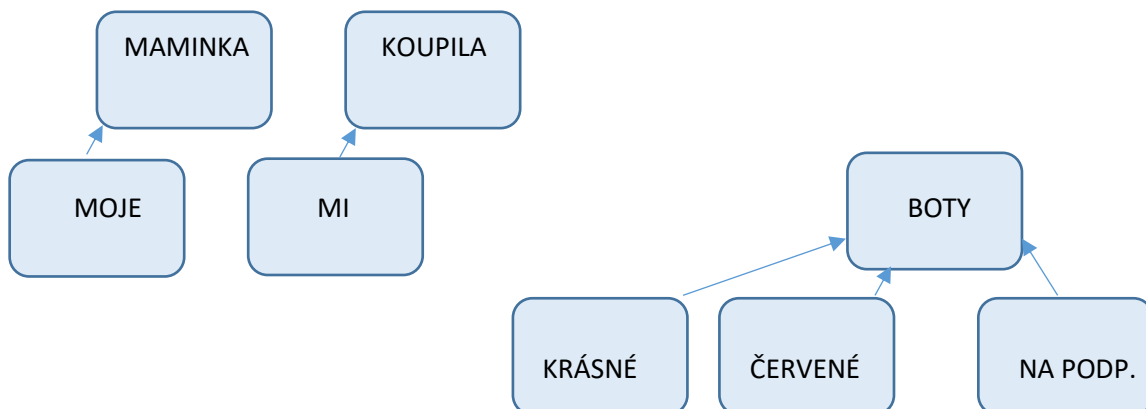
Důležitou součástí výkladu je také informace, že ve větě musí být všechny větné členy propojené. V této fázi můžeme zařadit aktivitu:

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

Žáci dostanou na čtvrtce napsaný jeden konkrétní větný člen, v naší příkladové větě takto:

Nejprve se vedle sebe postaví žáci s cedulkami *podmět* a *přísudek* a chytí se ve výši ramen. Poté postupně přidáváme další větné členy, žáci si sedají do dřepu a připojují se k základním větným členům. Ty, které závisejí na předmětu, příslovečném určení nebo přívlastku, se připojují do nejnižší linie pod své řídicí členy, sedají si na zem.

Na tomto schématu žáci vidí, že není dodržena návaznost větných členů: větný člen *boty* není připojen k podmětové ani přísudkové části věty. Je nutné vytvořit další skladební dvojici.

Skladební dvojice: koupila boty

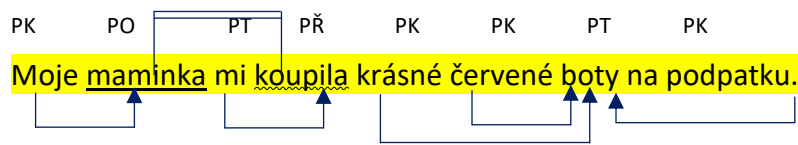
1. Jakého slovního druhu je člen řídící?

Koupila je sloveso, proto je slovo *boty* příslovečným určením, nebo předmětem.

2. Jak se zeptáme členem řídícím na větný člen *boty*?

Koupila koho? co? – *Boty*. *Pádovými otázkami* se ptáme na předmět.

3. Větný člen *boty* je tedy předmětem, označíme jej zkratkou PT.

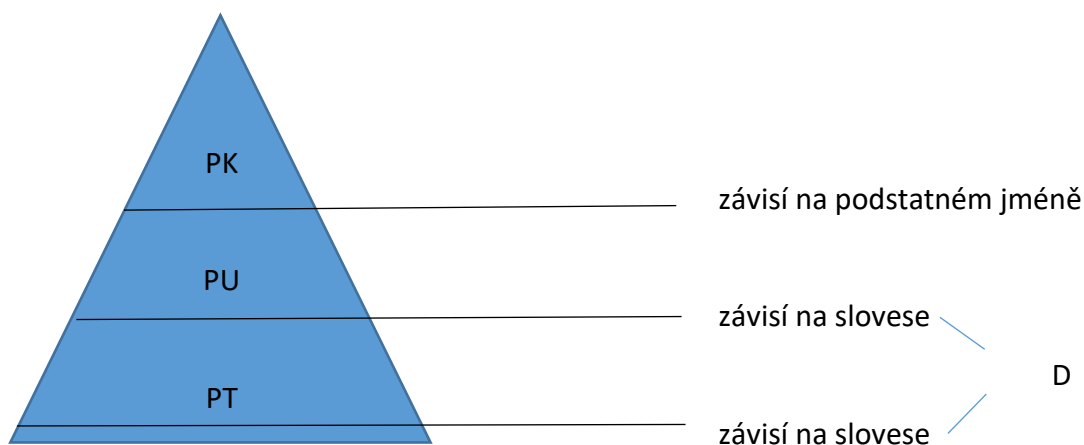
V tomto schématu se nezabýváme rozlišováním předmětu od příslovečného určení. Tato problematika je znázorněna v pomocné pyramidě, dalším schématu určování větných členů.

Vyučující musí především žáky upozornit na slovní druh rozvíjeného členu. Pokud je rozvíjeno sloveso, žáci se vhodně kladenými otázkami rozhodují mezi příslovečným určením a předmětem. V případě, že je rozvíjeno podstatné jméno, je větný člen přívlastkem. Pokud větný člen rozvíjí zároveň sloveso i podstatné jméno, jedná se o doplněk (v této kapitole ponechán stranou).

Žákům můžeme graficky znázornit schéma určování větných členů, tzv. *pyramidu*:

1. krok: Seznámení s „pyramidou“

PK = přívlastek, PU = příslovečné určení, PT = předmět, D = doplněk

2. krok: Slovní druh rozvíjeného větného členu

- Pokud rozvíjející větný člen závisí na podstatném jméně, určíme ho jako přívlastek.
- Pokud rozvíjející větný člen závisí na podstatném jméně a zároveň na slovese, určíme ho jako doplněk.
- Pokud rozvíjející větný člen závisí na slovese, určíme ho jako příslovečné určení nebo předmět. – následuje 3. krok

3. krok: Závislost na slovese – příslovečné určení, nebo předmět

- Můžeme-li se na větný člen zeptat jako na příslovečné určení, je příslovečným určením.
- Nemůžeme-li se na větný člen zeptat jako na příslovečné určení, ale pádovou otázkou, bude předmětem.

Pro určování větných členů je nutné, aby žáci bezpečně poznali slovní druh rozvíjejícího členu. Existují případy, které mohou být z tohoto hlediska problematické, například pokud rozvíjející člen označuje činnost (povídání, zpívání, tancování).

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍVLASTKU NESHODNÉHO OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ A PŘEDMĚTU

Jako příklad uvádíme spojení: Povídání o pejskovi a kočičce, zpívání u vánočního stromečku, tancování v dešti. Ačkoli se můžeme zeptat „povídání o kom?“, „zpívání kde?“, tancování za jakých okolností?“, jsou tyto větné členy přívlastky – závisí totiž na podstatném jméně. Je důležité, aby si žáci tuto informaci zafixovali. Z tohoto důvodu jsme také všechna výše uvedená schémata začínali otázkou, kterého slovního druhu je rozvíjející větný člen.

Příklady:

Houby z lesa – Žáci mohou napadnout tři různé otázky, kterými se zeptají na rozvíjený větný člen:

- a) *jaké* houby?
- b) houby *odkud*?
- c) houby *z koho, čeho*?

Žáci určí, že větný člen *z lesa* závisí na podstatném jméně houby – určí jej jako přívlastek (2. krok). Zároveň pyramida znázorňuje pořadí, ve kterém větné členy určujeme: můžeme-li se zeptat jako na přívlastek, člen bude přívlastkem.

Jet do města – Žáci určí, že větný člen závisí na slovese. Rozhodují se mezi

- a) příslovečným určením
jet kam?
- b) předmětem
jet do koho, čeho?

Žáci se mohou zeptat oběma způsoby, proto podle pyramidy určí člen *do města* jako příslovečné určení, protože je na vyšší příčce pyramidy.

3.5. ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ MÍSTA OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ ÚČELU

Problém při určování větných členů činí žákům rozlišování příslovečného určení místa od příslovečného místa účelu. Příkladem jsou věty:

Šel nakoupit. Ptáme se *proč, za jakým účelem* šel? Aby nakoupil. – příslovečné určení účelu
 Šel ke kamarádovi. Ptáme se *kam* šel? Ke kamarádovi. – příslovečné určení místa

V této kapitole nejprve vymezíme problematické jevy, dále uvedeme, jak tuto problematiku definují a procvičují učebnice, a pokusíme se o didaktický návrh pro učitele českého jazyka. Nebudeme se zabývat cvičeními, která se zaměřují na problematiku větných členů obecně, ale pouze těmi, která přímo upozorňují na zkoumaný jev.

Věnujeme se především případům s příslovečným určením účelu (*Šel nakoupit.*) v poučkách a cvičeních, případně přímému rozlišování účelu od místa.

3.5.1. TEORETICKÝ VÝKLAD JEVU

Příslovečné určení účelu řadíme mezi adverbialia causae. Kauzální vztah je „*kategorie lidského myšlení, reflektující poznání, zkušenost nebo víru, že jeden jev (p) je obvykle doprovázen jiným jevem (q), a to tak, že jev p vyvolává jev q, a na základě tohoto poznání nebo víry umožňuje člověku interpretovat evidentní nebo domnělé vztahy mezi ději a stavy ve světě. Relace kauzující – kauzované postihuje vztahy mající povahu přírodních zákonů, relace motivující – motivované naproti tomu vztahy povahy pravidel, norem, zákonů a maxim lidského myšlení.*“⁴⁷

Označuje cíl děje věty. Nový encyklopedický slovník udává, že účel ve větě vyjadřujeme především vedlejší větou se spojkou *aby* nebo *ať*. Dále uvádí: „*Za p.u.ú. se tradičně pokládá také vedlejší věta, infinitivní skupina a předložková skupina po slovesech pohybu: Poslali ho, aby koupil pivo (koupit pivo, pro pivo). Podle Poldaufa (1954) je tento inf. vyjádřením jiného větného členu, tzv. záměru; srov. oba členy, které se mohou objevit v jedné struktuře: Šel chytat ryby (záměr), aby měl co jíst (účel). Za účelový inf. se (někdy) pokládá i inf. po slovese být v prët.: Byl vrátit láhve.*“

⁴⁷ GREPL, Miroslav., KARLÍK, Petr. Skladba češtiny. Olomouc: Votobia, 1998. 503 s. ISBN 80-7198-281-4.

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ MÍSTA OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ ÚČELU

Ve školním pojetí se setkáváme pouze s výrazem *účel*, který zastupuje i pojmy *záměr*, *cíl*, *úmysl* a *plán*. Zjednodušeně je také žákům předávána problematika infinitivu po slovese *být*. V uvedené větě by žáci určili infinitiv *vrátit* jako součást přísudku. Vždy je vhodnější se takovým případům vyhnout a nepracovat s nimi ve výuce, aby žáci nebyli zmateni těmito jedinečnými případy.

3.5.2. ANALÝZA UČEBNIC

V učebnicích sledujeme výskyt příslovečných určení účelu, které následují po přísudku s významem pohybu: *jít, chodit, běžet, utíkat, jet, vyrazit* atd.

3.5.2.1. Český jazyk X pro základní školy, SPN

Dané problematice se nevěnuje **učebnice pro 6. ročník**, žáci se s větnými členy seznamují až v 7. ročníku. Jev se nevyskytuje ani v **učebnici pro 8. ročník**.

V **učebnici pro 7. ročník** uvádí definice příslovečného určení účelu:

Příslovečné určení účelu vyjadřuje, co je cílem děje (účel následuje po ději). Ptáme se na ně otázkou za jakým účelem?

Např.: *Řekl to na vysvětlenou. Běž se do koupelny umýt.*

Ve cvičení na téže straně žáci určují druhy příslovečných určení:

Vyhledejte ve větách příslovečná určení příčiny, účelu, podmínky a přípustky.

Každý večer vyráží naše kočka na lov myší.

V tomto případě je již ze zadání patrné, že je výraz *na lov* příslovečným určením účelu.

Na str. 132 se objevuje ve cvičení:

Určete, kterými rozvitými větnými členy jsou vyznačené výrazy, a nahraďte je větami vedlejšími.

Maminka mě poslala do samoobsluhy nakoupit něco k večeři.

Žáci určují mj. větný člen slova *nakoupit*.

Větné členy určují žáci i v následujícím cvičení:

Určete druhy všech větných členů a vět vedlejších.

Učený nebyl, zato byl velice moudrý a ostatní k němu chodili na poradu.

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ MÍSTA OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ ÚČELU

V tabulce, která se věnuje větným členům, opět nalézáme příklad příslovečného určení příčiny, na které se ptáme *kam?*. Příklad příslovečného určení místa využívá příkladu se stejným slovesem.

Příklad příslovečného určení místa: *Kde? Kam? Odkud? Kudy? – Půjdu **domů**.*

Příklad příslovečného určení účelu: *Za jakým účelem? Proč? – Půjdu do obchodu **nakoupit**.*

V učebnici pro 8. ročník je na str. 99 cvičení:

Nahradte vyznačený větný člen větou vedlejší:

V neděli chceme jít na hřiště za školou zahrát si volejbal.

Tato cvičení vedou k pochopení dané problematiky, jelikož žáci ze spojky *aby* lépe cítí příznak účelu: *V neděli chceme jít na hřiště za školou, abychom si zahráli volejbal.*

Na str. 116 je v závěrečném testu kapitoly otázka:

Jaký je rozdíl v přísudcích těchto vět?

Jdu do obchodu nakoupit pečivo. Musím už jít domů.

V kapitole *Přehled rozvíjejících větných členů* v učebnici pro 9. ročník nacházíme na str. 81 úkol:

Rozlište, zda vyznačené výrazy jsou příslovečná určení příčiny, účelu, podmínky, nebo přípustky.

Vzor: Kvůli úporným bolestem v kolenu musel jít na prohlídku k chirurgovi.

na prohlídku – vyjadřuje účel (jev, jehož má být dějem věty dosaženo), ptáme se na něj otázkou za jakým účelem?

Zítřejší k nim půjdeme na návštěvu. Se psem musíš jít na procházku i za deště.

Na str. 85 se nachází cvičení:

Určete, kterým větným členem je infinitiv v následujících větách. Pokud lze, nahraďte infinitiv jiným prostředkem vyjádření (podstatným jménem, větou vedlejší apod.).

Ondra šel do knihovny vrátit knížky. O prázdninách budeme chodit na koupaliště si zaplavat.

Na str. 86 se žáci opět zabývají určováním větných členů:

Určete všechny větné členy v následujících větách. Stavbu vět zobrazte graficky.

Musím jít odpoledne do obchodu nakoupit něco k večeři.

3.5.2.2. Český jazyk pro základní školy a víceletá gymnázia, Fraus

V **učebnici pro 6. ročník** jsou zmíněna pouze příslovečná určení místa, času a způsobu. Zkoumaný jev se ve výkladových textech ani ve cvičeních neobjevuje v **učebnici pro 8. ročník** a v **učebnici pro 9. ročník**.

Na str. 88 se v **učebnici pro 7. ročník** objevuje cvičení:

Podtržená příslovečná určení nahraďte vedlejšími větami příslovečnými. Určete druh vedlejších vět příslovečných, které jste vytvořili.

Chlapci odešli do lesa na dříví.

Výsledek zkoumání je překvapující, jelikož se žáci s touto problematikou za celé čtyři roky setkají jen v tomto případě. Někteří z nich tak mohou např. chybně utvořit vedlejší větu příslovečnou místní: *Chlapci odešli do lesa, kde získali dříví.*

3.5.2.3. Český jazyk, Hravá čeština

V **učebnici pro 6. ročník** nacházíme učivo o příslovečných určení místa, času a způsobu, příslovečné určení účelu není definováno.

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ MÍSTA OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ ÚČELU

Žáci se s příslovečným určením účelu seznamují v **učebnici pro 7. ročník** na str. 74:

PU účelu: ptáme se na něj proč? za jakým účelem, cílem?

Přišel něco sdělit. Odešel nakoupit. Řekl to pro odjasnění. Souhlasil pro klid duše.

Na následující straně plní žáci úkol:

Rozliš příslovečná určení příčiny a účelu.

*Sousedka nám přišla **oznámit** zítřejší výpadek proudu. Všichni jsme šli na louku **shrabat** seno.*

***Pro upevnění vztahů** ve třídě zorganizovali výlet. Lezl na žebřík **kvůli** česání jablek. Každý rok v lednu odjíždíme na hory **lyžovat**. Vypij **pro zahřátí** teplý čaj s citronem.*

Uvádíme vybrané příklady příslovečných určení účelu po přísudcích označující pohyb. V tomto cvičení žáci očekávají výskyt příslovečného určení účelu, příslovečné určení místa se neobjevuje. Také díky větné stavbě pravděpodobně nedojde k záměně těchto zkoumaných příslovečných určení: pokud by se např. ve větě *Všichni jsme šli na louku shrabat seno.* odstranil člen *na louku*, ve větě *Všichni jsme šli shrabat seno.* by žáci spíše chybně určili člen *shrabat* jako příslovečné určení místa.

I v následujícím cvičení autoři uvádí spojení, ve kterých po slovese následují příslovečná určení místa:

Spoj následující výrazy vhodně do dvojic. Dvojice pak použij ve větách tak, aby druhý výraz byl příslovečným určením účelu. Věty napiš do sešitu.

a) *chodit do parku*

krmení holubů

b) *jet na soustředění*

zlepšení formy

c) *jít do kina*

zhlédnutí filmu

Následují cvičení, která se taktéž věnují příslovečnému určením účelu, avšak by v nich nemělo docházet k záměně označování příslovečného určení účelu za příslovečné určení místa.

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ MÍSTA OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ ÚČELU

Na str. 96 žáci rozhodují o pravdivosti tvrzení:

Věta obsahuje příslovečné určení účelu.

Šel jsem na poštu pro balík.

Jedeme na trhy nakupovat dárky.

Ráno jdu s dědou do lesa na houby.

Žáci na str. 97 určují větný člen:

V následujících větách urči podtržený větný člen a nahraď ho vedlejší větou stejného druhu.

Teta Marta odešla před chvílí nakoupit.

V **učebnici pro 8. ročník** nacházíme učivo o příslovečném určení na str. 7 v rámci kapitoly *Opakování*:

Vyhledej příslovečná určení a urči jejich druh.

Vyšla na louku natrhat léčivý jitrocel.

V následujících větách urči podtržený větný člen a nahraď ho vedlejší větou stejného druhu.

Odešla do kuchyně umýt nádobí.

Na str. 77 se nalézají cvičení:

Vyhledej různá příslovečná určení a urči jejich druh.

Zítra pojedeme na Plzeňsko hledat houby.

Příslovečné určení účelu se objevuje v **učebnici pro 9. ročník** na str. 70:

Přiřaď ke zvýrazněným příslovečným určením správnou otázku.

*Spěchal jsem ke dveřím **otevřít** nenadálé návštěvě. – za jakým účelem?*

Následuje vymezení:

PU účelu: Ptáme se na něj za jakým účelem? za jakým cílem? Účel následuje po ději, který vyjadřuje sloveso.

Sousedé nabízeli byt k pronajmutí. Byla jsem u lékaře s kotníkem. Odjeli se koupat.

Na výklad navazuje cvičení, ve kterém žáci rozlišují příslovečné určení účelu od příslovečného určení příčiny:

Odpověz na následující otázky.

Ve které větě je příslovečné určení příčiny?

- a) *Odjeli do města na nákup.*
- b) *Starší sestra odjela do ciziny na brigádu.*

Vybrali jsme pouze případy, ve kterých se vyskytuje příslovečné určení účelu, na které se můžeme zeptat otázkou *kam?*. Opět příslovečným určením účelu předchází příslovečná určení místa.

3.5.2.4. Český jazyk pro X. ročník, Nová škola

V **učebnici pro 6. ročník** se žáci seznamují s příslovečnými určeními místa, času a způsobu.

Učebnice pro 7. ročník na straně 10 uvádí úkol:

Stavbu věty zaznamenejte graficky.

Někteří obyvatelé státu Ukrajina přicházejí do České republiky za prací.

Zarážející je, že předchozí učebnice doposud nedefinovala příslovečná určení účelu.

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ MÍSTA OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ ÚČELU

Ve výkladové části kapitoly *Příslovečná určení* na str. 86 nacházíme vymezení příslovečného určení účelu:

Příslovečné určení účelu – *Proč, za jakým účelem?* – Odešla **na nákup**.

Podobný příklad je v kapitole *Příslovečná určení příčiny, účelu, podmínky a přípustky*:

Příslovečné určení účelu vyjadřuje, co je cílem děje. Ptáme se na něj otázkami *proč?, za jakým účelem?* (*Maminka odešla **nakoupit***).

Následuje cvičení:

Rozlišujte v následujících větách příslovečná určení příčiny, účelu, podmínky a přípustky.
Všichni lidé z vesnice přišli pomoci vyplavenému sousedovi. Plastové lahve užívá maminka k zalévání květin. Náhodný svědek nehody odešel zavolat lékaře.

V **učebnici pro 8. ročník** žáci procvičují větné členy na str. 14:

Urči větné členy
Dva dojdou do sklepa pro brambory a ostatní půjdou pomáhat na zahradu.

V této větě se vyskytují obě příslovečná určení: *pro brambory* je příslovečné určení účelu, *na zahradu* je příslovečné určení místa.

V **učebnici pro 9. ročník** na str. 61 žáci opět procvičují větné členy:

Určete všechny větné členy.
Její bratr měl dojít na poštu zaplatit inkaso.

ROZLIŠOVÁNÍ PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ MÍSTA OD PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ ÚČELU

Na str. 62 se nachází úkol:

Vyhledejte příslovečná určení a určete jejich druh.

Od té doby, co jsem byl přímým svědkem toho, jak řidič elektrické soupravy číslo patnáct při jízdě z kopce zjistil, že brzdy nepracují, ani když jim domlouvá, a odběhl do vlečňáku poradit se s kolegou, co máme teď dělat, aby nás pak přišel informovat do mezaninu činžovního domu, kde jsme přistáli, že dál nejede, (...).

Na následující straně se objevuje podobné cvičení:

Vyhledejte příslovečná určení a určete jejich druh.

Několik nadšenců se každou neděli vydává do místní hřbitovní kaple zvonit na tamější zvon. Navzdory varování starousedlíků šli nově přistěhovaní prozkoumat jeskyni ležící v blízkosti obce.

Na str. 66 žáci určují holé a rozvité větné členy:

Rozlište holé a rozvité větné členy.

Pavel šel do knihovny vrátit půjčené časopisy.

3.5.3. VÝSLEDKY ANALÝZY

Žádné učebnice se jevu nevěnují dříve než v 7. ročníku.

Učebnice řady **SPN** příslovečná určení účelu definuje v 6. ročníku, uvádí i případ se slovesem *jít* ve funkci příslovečného určení účelu (za nějakým účelem). V jedné z definic uvádí i srovnání příslovečného určení místa s příslovečným určením účelu – v obou případech uvádí totožné sloveso *jít*. Považujeme za vhodné, že je žákům předložen příklad vybízející ke srovnání obou výpovědí. V 8. třídě žáci jev neprocvičují, v 9. ročníku jsou úkoly zaměřeny především na druh větného členu infinitivních tvarů sloves.

Učebnice nakladatelství **Fraus** se zkoumané problematice vůbec nevěnují. V jediném případě se objevuje věta, ve které se vyskytuje příslovečné určení účelu: *Chlapci odešli do lesa na dříví*. Procvičení i vymezení je zcela nedostatečné, žáci musí být upozorněni i na případy, v nichž může dojít k chybnému určení příslovečného určení místa a příslovečného určení účelu.

V učebnici Hravá čeština nakladatelství **Taktik** ve větách často následují příslovečná určení účelu až po příslovečných určeních místa: *Odešla do kuchyně umýt nádobí*.

Žáci by se mohli v případě *Odešla umýt nádobí* ptát otázkou *odešla kam?* V původní větě se však ptají nejprve *kam?* (do kuchyně) a až poté se nabízí otázka *proč? za jakým účelem?* (umýt).

V poměrně malé míře se jevu v 7., 8. a 9. ročníku věnují i učebnice nakladatelství **Nová škola**. Při vymezení příslovečného určení účelu uvádí příklady typu *Šla nakoupit*.

3.5.4. DOPORUČENÍ PRO VYUČUJÍCÍ

Jak jsme uvedli výše, opět je nutné správně určit skladební dvojice.

Žákům při určování příslovečného určení účelu nejvíce pomáhá vytvořit větu vedlejší, která nahrazuje větný člen: *Šel nakoupit – Šel, aby nakoupil.*

Nejprve je pro žáky obtížné vedlejší větu utvořit, postupně si ale tento postup osvojují. Je důležité, aby pochopili rozdíl mezi vyjádřením:

Šel nakoupit. a *Šel do obchodu.*

Ačkoli mají tyto věty podobný význam, nacházíme v nich rozdíl při utváření vedlejší věty:

Šel nakoupit. → *Šel, aby nakoupil.*

Šel do obchodu. → *Šel tam, kde se nakupuje (obchoduje).*

Žáci musí mít neustále na paměti, že ačkoli je významový rozdíl nepatrný, syntax pracuje se syntaktickými, sémantickými i pragmatickými vlastnostmi textu. Je proto vhodné orientovat se i na cvičení zaměřená na srovnávání problematických typů příslovečných určení, především následujících:

- příslovečné určení způsobu (**vesele** se smála), příslovečné určení míry (**velice** se smála)
- příslovečné určení času (**při čtení** odpočívej), příslovečné určení podmínky (**při únavě** odpočívej)
- příslovečné určení příčiny (**pro nemoc** zavřeno), příslovečné určení účelu (**pro radost** darovat)
- příslovečné určení místa (jít **domů**), příslovečné určení účelu (jít **nakoupit**)

3.6. PŘÍKLADY DALŠÍCH PROBLEMATICKÝCH JEVŮ A JEJICH VÝSKYT V UČEBNICÍCH

Uvádíme další jevy, které dle pretestu, rozhovoru s žáky a učiteli i vlastních pedagogických zkušeností činí žákům potíže. Věnovali jsme jejich výskytu v učebnicích pozornost, avšak z důvodu rozsahu práce dopodrobna problémy necharakterizujeme. Zmiňujeme je především z důvodu, že je potřeba je neopomíjet a v hodinách důkladně objasňovat.

Mezi tyto problémy patří **skloňování a pravopis číslovek, pravopis kmenotvorného sufixu sloves typu *prosil*, rozlišování přísudku jmenného se sponou od přísudku slovesného, rozlišování příslovečného určení času od příslovečného určení podmínky a rozlišování příslovečného určení míry od příslovečného určení způsobu.**

Skloňování a pravopis číslovek

Sledovali jsme výskyt učiva o skloňování a pravopisu číslovek v jednotlivých řadách učebnic. Tento jev nacházíme v řadě nakladatelství **SPN** v 6. ročníku, kde je upozorněno na číslovky dvě a obě, oddělení cifer mezerami (např. dvacet dva) i na tečky za řadovými číslovkami. V 7., 8. i 9. ročníku je jev v malé míře procvičen, výklad nenalzáme v 7., 8. ani 9. ročníku. V učebnicích nakladatelství **Fraus** opět nalzáme výklad v učebnici pro 6. ročník, v učebnici pro 7. a 8. ročník není ani výklad, ani cvičení k procvičení, učebnice 9. ročníku číslovky a jejich skloňování definuje i procvičuje. Hravá čeština nakladatelství **Taktik** se číslovkám věnuje v 6., 7., 8. i 9. ročníku. Ve všech ročnících připomíná zásady psaní číslovek a uvádí úkoly k procvičení. V učebnicích nakladatelství **Nová škola** se problematika číslovek taktéž objevuje v 6., 7., 8. i v 9. ročníku. Pozornost je věnována správnému skloňování číslovek, jejich druhům a pravopisu.

Pravopis kmenotvorného sufixu sloves typu *prosil*

Žáci často odůvodňují **í** např. ve slovese koupil vysvětlením, že se *nejedná o vyjmenované ani příbuzné slovo*. Příbuznost s vyjmenovanými slovy je však rozhodující pouze v případě, že se odůvodňované *i/y, í/ý* nenachází v koncovce slova. Vhodná je metoda analogie s případy, kdy je kmen minulý zakončený na *i* (po měkké souhlásce): vařil, dařil, kouřil, zmařil apod.

Toto pravidlo uvádí pouze učebnice pro 6. a 9. ročník řady SPN: *V příponách píšeme měkké i/í: slíbit, slíbil*. Částečně se odvozování sloves příponami věnuje i Hravá čeština pro 7. ročník

nakladatelství Taktik, neuvádí ale pravopisné zásady. Ve všech učebnicích se objevují slovesa, v nichž žáci doplňují měkké i v příponách. Obvykle jsou tato slovesa součástí cvičení typu *Doplň i/í, y/ý* či *Doplň vhodné písmeno* – často jsou tato cvičení zaměřena na pravopis kořenů slov (slova příbuzná a vyjmenovaná), což může být pro žáky matoucí.

V rámci cvičení jsme našli slova například (uvádíme infinitivy): oblíb__t, slep__t, pověs__t, zvítěz__t, nabrous__t, způsob__t, překvap__t, dus__t, uml__t, trop__t, m__t, zapál__t, převz__t, zkaz__t, hloub__t, zahroz__t, nos__t, unav__t, hloub__t, stráv__t, zbav__t, pochop__t, slav__t, omez__t, mluv__t, vstoup__t, vyprav__t, navštív__t a mnoho dalších.

V rámci cvičení zaměřených na vyjmenovaná slova se objevují především výrazy *slepíš* a *mlít*.

Rozlišování přísudku jmenného se sponou od přísudku slovesného

Zaměřili jsme se na přísudek jmenný se sponou tvořený sponovým slovesem a jmenným tvarem přídavného jména (byl šťasten) a přísudek slovesný tvořený přídavným trpným (byl nesen).

Definováním přísudků slovesných i jmenných se zabývají všechny řady učebnic. Srovnání výše vymezených přísudků se žáci ve cvičeních nevěnují.

Učebnice Hravá čeština pro 7. ročník uvádí příklad přísudku slovesného *Žák byl vyvolán k tabuli.*, příklad přísudku jmenného se sponou *Dědeček už je zdrav.* Podobný případ uvádí i učebnice pro 7. ročník nakladatelství Fraus. Jako příklad přísudku slovesného uvádí *Žáci byli ke zkouškám dobře připraveni.*

Rozlišování příslovečného určení času od příslovečného určení podmínky, rozlišování příslovečného určení míry od příslovečného určení způsobu

Závěry, které plynou z analýzy těchto dvou problémů, jsme spojili do jedné kapitoly. Učebnice se věnují spíše určování větných členů ve větě. *Rozlišování příslovečného určení času od příslovečného určení podmínky a rozlišování příslovečného určení míry od příslovečného určení způsobu* učebnice příliš pozornosti nevěnují. Príslovečná určení spíše řadí do výkladových celků (např. kapitola *Účel, příčina, podmínka a přípustka*). Některé učebnice zařazují příslovečná určení zřetele, původce děje, prostředku a společenství (Nová škola, SPN).

4. ZÁVĚRY PLYNOUCÍ Z ANALÝZY UČEBNIC, HODNOCENÍ JEDNOTLIVÝCH ŘAD UČEBNIC

Učebnice se často v jednotlivých ročnících vracejí k jevům, které nejsou pro běžné užívání jazyka zásadní. Ačkoli díky těmto výkladům žáci lépe porozumí systému jazyka, v některých případech je kladen příliš velký důraz na jevy v praxi méně používané. Velmi podrobně se učebnice věnují např. rozlišování větných ekvivalentů od vět jednočlenných a dvojčlenných, skloňování zájmen týž a tentýž, slovnímu přízvuku, skloňování vlastních jmen, skloňování přejatých slov a přechodníků. Některé jevy jsou natolik náročné, že jejich podrobný výklad postrádá pro žáky ZŠ smysl (např. skloňování vlastních jmen cizího původu). V případě, že se v praxi setkají s obtížnými či méně užívanými jevy, měli by především vědět, kde se o nich mohou poučit.

Dle našeho názoru by žáci měli mít po ukončení 9. ročníku ZŠ základní znalosti jazyka, měli by se umět kultivovaně a vhodně vyjadřovat, argumentovat při obhajování svých názorů, psát pravopisně správně a uvědomovat si řád systému českého jazyka.

Autoři by měli při tvorbě učebnic zohlednit fakt, že někteří žáci po ukončení ZŠ nepokračují ve studiu. Bylo by vhodné, kdyby označovali učivo v učebnicích podle obtížnosti (pro žáky, kteří se budou nadále vzdělávat na gymnáziích a středních školách, dále v učňovských oborech a také pro ty, kteří základní školou ukončí proces vzdělávání).

Analyzované jevy bychom mohli rozdělit na ty, se kterými se žáci v životě běžně setkají a musí je umět správně užívat a rozumět jim, a dále ty, které jsou důležité především pro pochopení jazykového systému a mají význam pro žáky, kteří pokračují ve studiu. Do první skupiny bychom zařadili adjektiva zakončená na *íci/ící*, s nimiž se setkáváme v každodenním životě, a životnost maskulin, jelikož je rozhodující při psaní koncovky sloves, které jsou ve shodě s podmětem. Do druhé skupiny řadíme kapitoly zabývající se větnými členy.

Český jazyk X pro základní školy, SPN

Učebnice vydané nakladatelstvím **SPN** věnují poroznost především jevům, které jsou pro žáky v praktickém životě nezbytné: pravopisu, tvarům slov, správné výslovnosti, jazykovým prostředkům apod. Ve srovnání s učebnicemi *Hravá čeština* tolik neuplatňují mezipředmětové vztahy. Oproti knihám nakladatelství *Fraus* je dle našeho mínění učivo jednodušší. Od všech ostatních učebnic se liší také formátem a zpracováním – v knize se neobjevuje tolik obrázků, barvy jsou používány méně a také rozměr je menší – ostatní knihy jsou všechny ve formátu A4.

Jak jsme výše zmiňovali, žáci by měli pochopit jazykový systém. Tato řada často pracuje ve cvičeních s výjimkami z pravidla, na které předem žáky neupozorňuje. To je pro ně matoucí, mají pocit, že procvičovaný jev nepochopili, jelikož udělali chybu.

Některé jevy jsou procvičeny méně než v ostatních řadách (životnost substantiv, účelová a procesuální adjektiva).

Řada učebnic SPN obsahuje definice a výkladové pasáže, oproti ostatním řadám ale poněkud chaotické. Cvičení často nenavazují na výklady, a proto žáci (a často také učitelé, se kterými jsme měli možnost o učebnicích hovořit) netuší, za jakým účelem plní cvičení. Při procvičování životnosti v učebnici pro 6. ročník chyběl výklad, ale objevovala se cvičení zaměřená na zvláštní případy životnosti maskulin.

Český jazyk pro základní školy a víceletá gymnázia, Fraus

Tato řada učebnic nad ostatními vyniká náročností. Často užívá cizojazyčné termíny (lexikální a gramatický význam, morfologický a lexikální rozbor aj.).

Ačkoli se učebnice některým jevům věnují velmi podrobně, jiné naopak upozadují. Například účelová a dějová adjektiva se ve všech čtyřech učebnicích objevují pouze v jednom ročníku v jediném cvičení, dokonce ani nejsou definována. Zkoumané jevy se procvičují pouze v malé míře, chybí naplňování zásady trvalosti.

Výkladovou pasáž postrádá také problematika životnosti.

Překvapivého výsledku jsme také dosáhli v kapitole *Rozlišování příslovečného určení účelu od příslovečného určení místa*. V celé řadě se tento jev vyskytl pouze jednou, vůbec nebyl definován, objasněn a procvičen.

Učebnice řady Fraus prakticky všechny vymezené jevy definují nedostatečně či vůbec, procvičují je méně než ostatní řady a ani grafické zpracování učebnice není v porovnání s jinými řadami příliš atraktivní.

Hravá čeština

Oceňujeme, že se učebnice řady Hravá čeština často věnují používání vhodných prostředků v určité komunikační situaci, zaměřují se také na propojování mezipředmětových vztahů.

Učebnice se zdá být v některých pasážích zbytečně obsáhlá. Žáci se v učebnicích samozřejmě nemusí věnovat všem úkolům, učitel by měl volit vhodné úkoly k procvičení. Pro některé žáky (např. pokud trpí ADHD) je takové množství úkolů demotivující, ztrácejí pozornost. Zadání jsou psána drobným písmem, řádkování je poměrně husté.

Nevýhodou učebnic je také nejednoznačnost některých zadání. Myslíme si, že by žáci měli být schopni plnit úkoly samostatně. Samozřejmě neopomíjíme důležitost učitelova výkladu, ale nejednoznačná zadání, na která je možno odpovědět vícero správnými odpověďmi, dávají žákům pocit, že problému nerozumí a že udělali chybu, protože nedošli k odpovědi, kterou požaduje učebnice (např. otázky v křížovkách).

Český jazyk pro X. ročník, Nová škola

Řada nakladatelství Nová škola v hojné míře procvičuje pravopis. Oceňujeme také ucelený přehled pravopisných jevů.

S učebnicí se dobře pracuje, je přehledná, výklady a definice jsou odděleny od cvičení barevným ohraničením. Protože má učebnice značný rozsah, doporučujeme vyučujícím ve svých přípravách na hodinu pečlivě zvážit, které úkoly jsou nejvhodnější k procvičení ve škole a které mohou žáci využít k samostatnému procvičení a samostudiu.

Učebnice uvádí pod čarou obvykle dva vybrané výrazy, které jsou přeloženy do německého a anglického jazyka. Žáci se tak učí nová slovíčka v cizích jazycích. Některá jsou v praxi využitelná (muž, rodiče, vyvořit), jiná méně (krasobruslař, husarský kousek, šakal). Jsou uvedeny i výrazy, které souvisí s lingvistikou jazyka (deklinace, časovat).

Souhrnné hodnocení

Ačkoli nebylo účelem analýzy hledání chyb v učebnicích, nemohli jsme si nevšimnout některých nevhodných formulací, chybných vyjádření a nepravdivých informací. Uvádíme pouze příklady.

SPN

V učebnici pro 7. ročník se objevuje chybná podoba adjektiva ve spojení *mluvící panenka*. Jak jsme uvedli, ve větě *Moje mladší sestra dostala k Vánocům mluvící panenku*. je přípustná pouze varianta *mluvící*.

Fraus

V učebnici pro 7. ročník nacházíme zadání *Doplňte vynechané hlásky*. Žáci doplňují např. slovo zřejmě (zřejm___). Místo slova *hlásky* by mělo být použito *písmena*.

Taktik

V učebnici Hravá čeština pro 8. ročník žáci tvoří přídavná jména přivlastňovací ve větách *Jana si nechala vyložit (anděl) karty.*, *Na maškarní ples si vezmu (klaun) převlek.*, *Celý (lékař) tým naší nemocnice se zabýval náročnou operací srdce.* a *Položil několik (řečník) otázek*. V těchto větách by měli žáci utvořit adjektiva *andělské*, *klaunský*, *lékařský*, *řečnických*. Tato adjektiva nejsou přivlastňovací.

Nová škola

Učebnice pro 6. ročník uvádí překlad výrazu *slovní druh* do německého jazyka jako *stolpern* (str. 38). *Stolpern* znamená dle slovníku Duden⁴⁸ klopýtnout – je označeno jako sloveso. Také pravopisně neodpovídá podstatnému jménu – počáteční písmeno je malé.

---

⁴⁸ Duden | stolpern | Rechtschreibung, Bedeutung, Definition, Herkunft. *Duden | Sprache sagt alles*. [online]. Copyright © Bibliographisches Institut GmbH, 2020 [cit. 08.06.2020]. Dostupné z: <https://www.duden.de/rechtschreibung/stolpern>

Žáci by si měli uvědomovat, že nikdo není neomylný, ale k učebnicím, které předkládají chybné údaje vzhledem k současnému vědeckému poznání, ztrácí důvěru jako k autoritativním materiálům výuky.

Učebnice dle našeho zjištění i subjektivního pocitu odrážejí vývoj nároků na grafickou stránku i vývoj požadavků na zpřesňování a doplňování dat. Učebnice řady SPN a Fraus jsou starší: nejsou příliš barevné, jevy často nedefinují, jsou spíše oporou k procvičování jevů než k jejich výkladu. Učebnice Hravá čeština a Nová škola jsou naopak velmi barevné, cvičení jsou doplněna barevnými obrázky, jsou přehlednější a souhrnně definují i procvičují češtinářské problémy.

Věříme, že se i nadále budou učebnicové texty zdokonalovat, aktualizovat, přepracovávat a přizpůsobovat dnešním uživatelům.

Zároveň si pokládáme otázku, jakým způsobem umožnit žákům práci s vícero učebnicemi a učebními materiály. Je-li kopírování z učebnic a poskytování kopií žákům nelegální, jak uvádí např. Monika Puškinová a Adam Hlaváč pro únorové číslo časopisu *Řízení školy*⁴⁹, je situace s aktuálními dostupnými učebnicemi, které často neodpovídají potřebám žáků, doslova alarmující. Školy obvykle nemají finanční prostředky na nákup několika učebnicových řad pro každého žáka. Námětem k zamyšlení je tedy otázka, zda by neměly být učební materiály pro žáky, kteří představují naši budoucnost, dostupné v plném rozsahu pro potřeby těchto žáků i jejich učitelů.

Závěrem uvádíme srovnání výsledků bádání s vytyčenými hypotézami.

---

⁴⁹ [Zákonné a nezákonné užití učebnic, odborných publikací a ... | rizeniskoly.cz. Řízení školy online - aplikace pro řízení školy | rizeniskoly.cz](https://www.rizeniskoly.cz/cz/aktuality/zakonne-a-nezakonne-uziti-ucebnic-odbornych-publikaci-a-literarnich-del-pri-vyuce-otvorenny-clanek.a-3719.html) [online]. Copyright © 2020 Wolters Kluwer ČR, a.s., web by [cit. 28.06.2020]. Dostupné z: <https://www.rizeniskoly.cz/cz/aktuality/zakonne-a-nezakonne-uziti-ucebnic-odbornych-publikaci-a-literarnich-del-pri-vyuce-otvorenny-clanek.a-3719.html>

4.1. SROVNÁNÍ VÝSLEDKŮ BĀDÁNÍ S VYTYČENÝMI HYPOTÉZAMI

Hypotéza č. 1:

Teoretické vymezení vybraných jazykových jevů ve výkladových pasážích bude v souladu se současným vědeckým poznáním.

Tato hypotéza se ve většině případů spíše potvrdila. Termín *současné vědecké poznání* označuje informace obsažené v jazykových příručkách, Novém encyklopedickém slovníku, v Internetové jazykové příručce, Pravidlech českého pravopisu, časopisech *Naše řeč* apod. Učebnice neuvádí jednoznačně chybné poznatky, pouze v některých případech nepřesné či sporné: např. při vymezení přívlastku neshodného předkládá učebnice SPN otázky na přívlastek mj. *čeho?*, *odkud?*, *kam?*, *čí?*. Učebnice Fraus uvádí otázky *jaký?*, *který?*, *čí?*. Jak jsme výše uvedli, měli by žáci znát primárně otázky *jaký?*, *který?*, *čí?*, ale zároveň být upozorněni i na fakt, že se intuitivně mohou ptát i otázkami jako na předmět nebo příslovečné určení: *cesta kudy? – lesem*.

V učebnici SPN jsme objevili chybnou podobu *mluvící* ve spojení *mluvící panenka*. Výraz se však neobjevoval ve výkladu jevu, pouze se vyskytl v úkolu, který se zaměřoval na jiný jev.

Hypotéza č. 2:

Vybrané jazykové jevy budou v učebnicích definovány a následně procvičeny ve cvičeních.

Hypotéza č. 2 se nepotvrdila. Učebnice SPN a Fraus nedefinují životnost podstatných jmen rodu mužského, zkoumaná problematika se objevuje pouze ve cvičeních. Učebnice Fraus nedefinují ani deverbální adjektiva a neupozorňují na případy, kdy je nutné rozlišovat příslovečné určení místa od příslovečného určení účelu. V některých učebnicových řadách je jev procvičen nedostatečně. Řady SPN a Fraus se věnují deverbálním adjektivům pouze v 7. ročníku, Fraus uvádí za celé čtyři ročníky pouze jediný případ příslovečného určení účelu po slovese pohybu. Taktik problematiku životnosti podstatných jmen spíše definuje, procvičuje v malé míře.

Hypotéza č. 3

Všechny řady učebnic se budou problémům věnovat srovnatelně důkladně.

Tato hypotéza se také nepotvrdila, což dokazují i výsledky hypotézy č. 2. Uvádíme, že se učebnice SPN a Fraus věnují většině jevů méně než učebnice Nová škola a Taktik, a to jak ve výkladových pasážích, tak i ve cvičeních.

Hypotéza č. 4

Učebnice se budou věnovat daným problémům a jejich vymezení vždy ve stejném ročníku.

Tato hypotéza se spíše potvrdila. Životnost substantiv se objevuje ve všech ročnících, v učebnicích SPN a Fraus pouze ve cvičeních, definice chybí. Taktik a Nová škola životnost důkladně definují i procvičují v 6. a 7. ročníku. Deverbálním adjektivům se všechny analyzované učebnice věnují v 7. ročníku. Řada SPN a Fraus v dalších ročnících jev neprocvičují, Taktik a Nová škola se k tomuto problému vracejí. Přívlasky neshodné definují všechny řady v 6. ročníku a v dalších ročnících jev procvičují. Nejméně se zkoumané problematice věnují učebnice Fraus. Na rozdíl mezi příslovečným určením účelu a příslovečným určením místa učebnice neupozorňují, ale příklady užití se v definicích objevují v řadě SPN, Taktik a Nová škola, vymezení se nevyskytuje v učebnicích Fraus. Ve cvičeních je jev průběžně procvičován v rámci určování větných členů v řadách SPN, Taktik a Nová škola, v řadě Fraus se objevuje jediný případ příslovečného určení účelu po slovese pohybu v 7. ročníku.

ZDROJE

KNIŽNÍ ZDROJE

ADAM, Robert. *Příručka k morfologii češtiny: výklad a cvičení s řešeními*. Druhé vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-4260-4.

CVRČEK, Václav. *Mluvnice současné češtiny*. Vydání druhé. V Praze: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2812-7.

ČAPEK, Robert. *Moderní didaktika: lexikon výukových a hodnoticích metod*. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3450-7.

ČECHOVÁ, Marie a Martina SPĚVÁČKOVÁ, ed. *Od praxe k teorii a zpět ve vyučování češtině*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2019. ISBN 978-80-261-0874-0.

ČECHOVÁ, Marie a Vlastimil STYBLÍK. *Čeština a její vyučování: didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a studenty učitelství*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1998. ISBN 80-85937-47-6.

ČECHOVÁ, Marie a Vlastimil STYBLÍK. *Didaktika češtiny: vysokoškolská učebnice pro studenty studijního oboru 76-12-8 Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů na filozofických a pedagogických fakultách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství). ISBN 80-04-22439-3.

ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vyd. 3., dopl. Praha: Karolinum, 2001. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-0154-0.

GREPL, Miroslav., KARLÍK, Petr. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998. 503 s. ISBN 80-7198-281-4.

HAUSER, Přemysl, Květoslava KLÍMOVÁ, Helena ANDRESOVÁ a Ivo MARTINEC. *Didaktika českého jazyka pro 2. stupeň ZŠ*. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2019. ISBN 978-80-210-9489-5.

JELÍNEK, Jaroslav. *Úvod do teorie vyučování českému jazyku*. Praha: SPN, 1980. Odborná literatura pro učitele.

JIRÁSEK, Alois, NEJEDLÝ, Zdeněk, ed. *Proti všem: list z české epopeje*. V Našem vojsku vydání 2. Praha: Naše vojsko, 1950. Knihovna vojáka (Naše vojsko).

KALHOUS, Zdeněk a Otto OBST. *Školní didaktika*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-571-4.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Analytická didaktika*. V Praze: Státní nakladatelství, 1947

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktika velká*. 2. vyd. Praha: Dědictví Komenského, 1930. Knihovna pedagogických klasiků (Dědictví Komenského).

KURELOVÁ, M. *Didaktické zásady*. In KALHOUS, Z.; OBST, O. a kol. *Školní didaktika*. Praha : Portál, 2002, s. 268-272. ISBN 80-7178-253-X.

SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1821-7.

ŠIMANDL, J. *K rozdílům a konkurenci mezi adjektivy na -ící a -icí*. JA 39, 2002

ZORMANOVÁ, Lucie. *Obecná didaktika: pro studium a praxi*. Praha: Grada, 2014. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4590-9.

ANALYZOVANÉ UČEBNICE

HOŠNOVÁ, Eva a STYBLÍK, Vlastimil. *Český jazyk pro 6. ročník základní školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2012. ISBN 80-7235-331-4.

HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk pro 7. ročník základní školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2010. ISBN: 978-80-7235-391-0.

HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk pro 8. ročník základní školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN: 80-7235-126-5.

HOŠNOVÁ, Eva a kol. *Český jazyk pro 9. ročník základní školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2010. ISBN: 978-80-7235-481-8.

KRAUSOVÁ, Zdeňka, Renata TERŠOVÁ a Helena CHÝLOVÁ. *Český jazyk 6: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2013. ISBN 978-80-7238-403-7

KRAUSOVÁ, Zdeňka. *Český jazyk 7: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2013. ISBN 978-80-7238-876-9

KRAUSOVÁ, Zdeňka a Martina PAŠKOVÁ. *Český jazyk 8: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2005. ISBN 80-7238-419-8.

KRAUSOVÁ, Zdeňka a Martina PAŠKOVÁ. *Český jazyk 9: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2005. ISBN 80-7238-536-4.

NOVÁKOVÁ, Jaroslava, Michaela KŘIVANCOVÁ, Andrea PAVLÍČKOVÁ, et al. *Hravá čeština 6: pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2017. ISBN 978-80-7563-064-3.

PAVLÍČKOVÁ, Andrea, Zuzana MEDVEĎOVÁ, Kateřina ŠIRILLOVÁ, Michaela JINDRÁČKOVÁ, Jana PUDILOVÁ, Petra KYPTOVÁ, Marie FIŠEROVÁ a Petr RYŠLAVÝ. *Hravá čeština 7: pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. 3. vydání. Praha: Taktik, 2017-. ISBN 978-80-7563-075-9.

PAVLÍČKOVÁ, Andrea, Michaela KŘIVANCOVÁ, Gabriela HUDECOVÁ, et al. *Hravá čeština 8: pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2017. ISBN 978-80-7563-066-7.

PAVLÍČKOVÁ, Andrea, Nikola MICHÁLKOVÁ, Gabriela HUDECOVÁ, et al. *Hravá čeština 9: pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2017. ISBN 978-80-7563-067-4.

MIKSOVÁ, Eva a Jitka HÁJKOVÁ. *Český jazyk 6: učebnice vytvořená v souladu v RVP ZV*. 5. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, 2018. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-986-9.

KVAČKOVÁ, Jaromíra, Lucie JINDROVÁ, Antonie LAICMANOVÁ, Lidmila MRÁZKOVÁ a Zdeňka SEKOTOVÁ. *Český jazyk 7: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. 4. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, 2018. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-035-3.

KVAČKOVÁ, Jaromíra, Lenka BIČANOVÁ, Lucie JINDROVÁ a Lidmila MRÁZKOVÁ. *Český jazyk 8: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. Třetí vydání. Brno: Nová škola, 2018. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-987-6.

KVAČKOVÁ, Jaromíra, Lidmila MRÁZKOVÁ a Lenka BIČANOVÁ. *Český jazyk 9: učebnice vytvořená v souladu v RVP ZV*. Druhé vydání. Brno: Nová škola, 2018. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-988-3.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Český rozhlas Plzeň. Český rozhlas Plzeň [online]. Copyright © 1997 [cit. 24.06.2020].

Dostupné z: <https://plzen.rozhlas.cz/>

Duden | Sprache sagt alles.. Duden | Sprache sagt alles. [online]. Copyright ©

Bibliographisches Institut GmbH, 2020 [cit. 24.06.2020]. Dostupné z: <https://www.duden.de/>

Elektronické a knižní slovníky, jazykové technologie, překlady - Lingea s.r.o.. Elektronické a knižní slovníky, jazykové technologie, překlady - Lingea s.r.o. [online]. Dostupné

z: <https://www.lingea.cz/>

Internetová jazyková příručka. Internetová jazyková příručka [online]. Copyright © [cit.

24.06.2020]. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/>

Naše řeč - Základní informace. Naše řeč - Základní informace [online]. Copyright © 2011 [cit.

24.06.2020]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/>

Nový encyklopedický slovník češtiny. Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. Copyright

© Masarykova univerzita, Brno 2012 [cit. 24.06.2020]. Dostupné

z: <https://www.czechency.org/>

RVP ZV_2017_červen.pdf, MŠMT ČR. MŠMT ČR [online]. Copyright ©2013 [cit. 02.07.2019].

Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/43792/>

DALŠÍ ZDROJE

ARO Kypřící prášek do pečiva 50x13g - Kypřící prášky, želatiny, Pečení, Mouka, pečení, strouhanka, Trvanlivé. [online]. Copyright © MAKRO Cash [cit. 24.06.2020]. Dostupné z: <https://sortiment.makro.cz/cs/aro-kyprprasek-do-peciva-50x13g/179484p/>

Bezlepka : Bio kypřící prášek z vinného kamene bio*nebio 150 g. bio nebio s.r.o. - Prodejce biopotravin a zdravé výživy - bio nebio s.r.o. - Prodejce biopotravin a zdravé výživy [online]. Copyright © 2015 bio nebio s.r.o [cit. 08.06.2020]. Dostupné z: <https://bionebio.cz/e-shop/bezlepka/bio-kyprici-prasek-z-vinneho-kamene-bio-nebio-150-g-detail>

Balící papír v roli, šíře 50 cm, návin 25 m - Obalové Materiály. Obalové materiály, krabice, fólie, přepravky - Obalové Materiály [online]. Copyright © 2020, Všechna práva vyhrazena, [cit. 08.06.2020]. Dostupné z: <https://www.obalove-materialy.cz/balici-papir-v-rolu-50-cm-navin-25-m-90-g>

BRILANZ Žehlící prkno Porty 105×30 cm | MALL.CZ. MALL.CZ – bílé zboží, elektronika, PC, outdoor, hobby, hračky, kosmetika, chovatelské potřeby [online]. Copyright © 2000 [cit. 08.06.2020]. Dostupné z: https://www.mall.cz/zehlicky-prislusenstvi/brilanz-zehlici-prkno-porty?gclid=EAlalQobChMI5efr26jy6QIVxOF3Ch1tRAw2EAQYASABEgJHDfD_BwE

Chodící panenka | Dráčik . Dráčik - vítejte v internetovém obchodě s hračkami [online]. Copyright © 2010 [cit. 08.06.2020]. Dostupné z: <https://www.dracik.cz/chodici-panenka-5/>

Kojící polštáře | MALL.CZ. MALL.CZ – bílé zboží, elektronika, PC, outdoor, hobby, hračky, kosmetika, chovatelské potřeby [online]. Copyright © 2000 [cit. 08.06.2020]. Dostupné z: <https://www.mall.cz/kojici-polstare>

Kypřící prášek vinný kámen /40g | Biokamo.cz - zdravá výživa, bio potraviny, doplňky stravy. Biokamo.cz - zdravá výživa, bio potraviny, doplňky stravy [online]. Dostupné z: <https://www.biokamo.cz/Kyprici-prasek-vinny-kamen-40g-d1042.htm>

Kypřící prášek z vinného kamene 500g Provita. Via Naturae - kvalitní doplňky stravy, ořechy a sušené ovoce. [online]. Copyright © VIA NATURAE, všechna práva vyhrazena [cit. 08.06.2020]. Dostupné z: https://www.prirodnidoplanky.eu/kyprici-prasek-z-vinneho-kamene-500g/?gclid=EAlaIqobChMI3s32-7ry6QIVirTtCh3IBwk4EAQYBCABEgLivfD_BwE

Woody Kropící konev žlutá [online]. Dostupné z: <https://www.alza.cz/hracky/woody-kropici-konev-zluta-d5274927.htm>

Wolfberry BIO Kypřící prášek do pečiva 150 g | Dr. Max lékárna. Dr. Max lékárna [online]. Copyright © 2020 Dr. Max Lékárna. Všechna práva vyhrazena [cit. 08.06.2020]. Dostupné z: https://www.drmax.cz/kyprici-prasek-do-peciva-bio-150g-wolfberry?gclid=EAlaIqobChMIrP3yo7zy6QIVEO7tCh2rWAarEAQYAiABEgII4fD_BwE

Zboží.cz | Tisíce obchodů na jednom místě. Zboží.cz | Tisíce obchodů na jednom místě [online]. Dostupné z: <https://www.zbozi.cz/vyrobek/bio-nebio-kyprici-prasek-z-vinneho-kamene-120-g/fotogalerie/>

Škola po škole . Škola po škole [online]. Copyright © 2014 [cit. 24.06.2020]. Dostupné z: <https://skolaposkole.cz>

ZŠ Campanus | Základní škola Campanus. ZŠ Campanus | Základní škola Campanus [online]. Dostupné z: <https://www.campanus.cz/>

PŘÍLOHY

A. JAZYKOVÉ JEVY – PŘEHLED VYBRANÝCH JAZYKOVÝCH PROBLÉMŮ

PODSTATNÁ JMÉNA

- PÁDOVÉ OTÁZKY
- ČÍSLO PODSTATNÝCH JMEN
- ŽIVOTNOST
- VZORY PODSTATNÝCH JMEN – můžeš vybrat konkrétně:
  - muž x soudce x stroj
  - růže x píseň
  - žena x kost
  - kuře x moře
- PÁROVÉ ČÁSTI TĚLA

PŘÍDAVNÁ JMÉNA

- STUPŇOVÁNÍ PŘÍD. JMEN
- STŘÍDÁNÍ SOUHLÁSEK (-ský, -ští, -cký, -čtí)
- ZAKONČENÍ NA ICÍ / ÍCÍ
- JMENNÉ TVARY PŘÍD. JM.

ZÁJMENA

- ZÁJMENO SVŮJ
- TVARY ZÁJMENA JÁ

ČÍSLOVKY

- SKLOŇOVÁNÍ A PRAVOPIS ČÍSLOVEK
- doplněno rozhovorem: ČÍSLOVKY X PODSTATNÁ JMÉNA (moře, hromada)

SLOVESA

- SHODA PODMĚTU S PŘÍSUDKEM
- PRAVOPIS SLOVES A JEHO ODŮVODŇOVÁNÍ
- PODMIŇOVACÍ ZPŮSOB – TVARY BY

URČOVÁNÍ SLOVNÍCH DRUHŮ

- doplněno rozhovorem:
  - Rozdíl mezi podstatným jménem ve 3. pádě a přídavným jménem přivlastňovacím
  - Rozdíl mezi předložkami a spojkami
  - Rozdíl mezi číslovkou a podstatným jménem (viz výše)
  - Rozdíl mezi předložkou a příslovcem

VĚTNÉ ČLENY

- DRUHY PŘÍSUDKU
  - přísudek slovesný + přičestí trpné x přísudek jmenný se sponou
- PŘÍVLASTEK SHODNÝ A NESHODNÝ
- PŘÍVLASTEK X PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ X PŘEDMĚT
- PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ – můžeš zakroužkovat konkrétně:
  - míra x způsob
  - čas x podmínka
  - místo x účel
  - účel x příčina
- ČÁRKA PŘED A / NEBO

B. TESTOVÉ OTÁZKY K OVĚŘENÍ ZNALOSTI UČIVA

PODSTATNÁ JMÉNA**1. PÁDOVÉ OTÁZKY - Urči pád vyznačených slov.**

Padaly *kroupy*.

Slyšeli jsme padat *kroupy*.

Usměj se na *tatínka*.

Bez *tatínka* tam nepůjdu.

Tatínku!

Hráli jsme *představení*.

Představení se vydařilo.

O *představení* jsme ještě dlouho mluvili.

---

2. ČÍSLO PODSTATNÝCH JMEN – Urči číslo následujících podstatných jmen

Padalo *listí*. –

Mám doma jedny *sáňky*. –

Podej mi *nůžky*. –

Na dvoře byla hromada *kamení*. –

Vylil jsem *mléko*. –

Objednali jsme dvě *kávy*. –

Přidej tam hodně *mouky*. –

---

3. ŽIVOTNOST

Rozhodni, zda je tvrzení pravda (P), nebo lež (L)

Životnost určujeme u všech rodů (mužského, ženského i středního)

Životnost určujeme podle toho, zda podstatné jméno žije (životný), nebo nežije (neživotný)

K určení životnosti nám pomáhají pády (srovnání tvarů v pádech)

Ve větě „Rodiče odešl_.“ napíšeme měkké i, protože rodiče je životný tvar.

Ve větě „Lidičky se seběhl_.“ napíšeme y, protože lidičky je neživotný tvar.

Vyznač modře podstatné jméno životné, žlutě neživotné. Nevybarvuj nijak, pokud životnost nelze určit.

sněhulák	tele	slanečci
jetel	kov	slanečky
strom	nebožtík	ledoborci
kráva	kapr	ledoborce

4. VZORY PODSTATNÝCH JMEN

Urči vzor podstatných jmen – muž x soudce x stroj

král -	jetel –
plavec -	obránce –
učitel -	jitrocel –

Urči vzor podstatných jmen – růže x píseň

na větvi –	na chvíli -
na židli –	v konvi -
v nůši (1. p. nůše) –	o píli –

Urči vzor podstatných jmen – žena x kost

do Břeclav__ -

do Příbram__ -

do Bratislav__ -

do Ostrav__ -

do Boleslav__ -

do Opav__ -

Urči vzor podstatných jmen – kuře x moře

pole –

zvíře -

tele –

srdce -

štěně –

slunce –

5. DUÁLOVÉ TVARY, PÁROVÉ ČÁSTI TĚLA**Uveď ve tvaru 7. p. č. mn.:**

Dítě mávalo (obě baculaté ručičky).

Máme stůl se (čtyři vyřezávané nohy).

Nosí punčochy s (velké oko).

Hodiny ukazovaly čas (dvě červené ručičky).

Babička držela hrnec za (ucho).

PŘÍDAVNÁ JMÉNA

1. STUPŇOVÁNÍ PŘÍDAVNÝCH JMEN

Napiš 2. a 3. stupeň, pokud je možné je vytvořit:

hodně -	-
skleněný -	-
Hezký -	-
tenký -	-
snadný -	-
krátkozraký -	-
dobrý -	-

---

2. STŘÍDÁNÍ SOUHLÁSEK

Napiš v množném čísle

- maličký brouček –
  - plzeňský občan –
  - kroměřížský obyvatel –
  - českobudějovický hráč –
  - Lužický Srb –
-

3. PŘÍDAVNÁ JMÉNA ZAKONČENÁ NA –ICÍ / ÍCÍ

Doplň správné zakončení: icí, nebo ící?

Sestra dostala k Vánocům chod_____ panenku. To je ale hezký bal_____ papír! Vůz
krop_____ chodník pomalu projel kolem. Rozložil jsem žehl_____ prkno.

---

4. JMENNÉ TVARY PŘÍD. JM.

Doplň koncovku jmenného přídavného jména. Jaký vzor jsi použil/a?

Vrátili se živ__ a zdrav__ . Děti chodily bos__ . Petro, buď tak laskav__ . Chlapci byli mlád__ .
Děvčata byla šťastn__ .

ZÁJMENA

1. ZÁJMENO SVŮJ

Zakroužkuj správnou variantu:

Půjčím ti můj / svůj svetr. - Už mi vrať můj / svůj svetr.

Půjč mi tvůj / svůj svetr. – Tady ti vrátím tvůj / svůj svetr.

---

2. TVARY ZÁJMENA JÁ

Doplň tvar zájmena „já“:

Běž ode _____. Podej _____ to. Neboj se _____. Podívej se na _____. Pojd' se
_____. Nemluv o _____. Zapomeň na _____.

ČÍSLOVKY

1. PRAVOPIS ČÍSLOVEK

Napiš slovy číslovku:

s 3 852 104 obyvateli – s

---

bez 352 052 mužů - bez

SLOVESA

1. ODŮVODŇOVÁNÍ PRAVOPISU SLOVES

Doplň a odůvodni pravopis:

Ozv__ se!

Koup__l si novou tašku.

Maminky nesol__ dětem příkrmy.

Děti si hrál__ na pískovišti.

Ženu bol__ zub.

Koně řehtal__ ve stáji.

Dřevěné koně stál__ ve výloze.

---

2. PODMIŇOVACÍ ZPŮSOB: TVAR BY

Doplň tvary podmiňovacího způsobu:

My _____ šli s vámi. Ty _____ mi to neřekl. Já _____ ráda jedla. Vy _____ mi nepomohli. On _____ se mi smál. Oni _____ stejně nepřišli.

SLOVNÍ DRUHY

Označ číslicí slovní druh těchto slov:

bzzzz –	ano -
i –	my -
kolo –	čtvery -
můj –	zpívání -
Petrův –	nakupovali –

Při rozhovoru s žáky bylo konkretizováno:

Rozdíl mezi podstatným jménem ve 3. pádě a přídavným jménem přivlastňovacím

Vezmi tatínkovi klíče!

Vezmi tatínkovy klíče!

To jsou Petrovi kamarádi.

Kamarádi to řekli Petrovi.

Rozdíl mezi předložkami a spojkami

a –	nebo -
s –	bez -
pro –	u -

Rozdíl mezi číslovkou a podstatným jménem – množství

příklady slov: moře, kapka, špetka, hromada...

Rozdíl mezi předložkou a příslovcem

Šel kolem. x Šel kolem domu.

Stál vedle. x Stál vedle mě.

Šel okolo. x Šel okolo hřiště.

Nestůj tak blízko. x Nestůj tak blízko ohně.

VĚTNÉ ČLENY**1. PŘÍSUDEK**

Vlnovkou podtrhni přísudek a spoj čarou s jeho druhem.

Petr byl šťasten.

Sliby – chyby.

přísudek vyjádřený citoslovcem

Víly jsou!

přísudek slovesný

Petr byl unesen nebezpečným mužem.

přísudek jmenný se sponou

Žába žbluňk do vody.

přísudek jmenný beze spony

Maminka je hezká.

2. PŘÍVLASTEK SHODNÝ X NESHODNÝ

Vyznač zkratkou přívlastky shodné (PKS) a neshodné (PKN)

Učili jsme se o lišce *obecné*.

Na stole stála váza *ze skla*.

Na stole stála *skleněná* váza.

Kyselina *sírová* je silná kyselina.

---

3. PŘÍVLASTEK, PŘEDMĚT, NEBO PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ?

Urči, zda je vyznačený výraz přívlastkem, předmětem, nebo příslovečným určením

Zaplatili jsme si zájezd *k moři*.

Líbí se mi tyto žluté květiny *ve váze*.

---

4. PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ

Urči, zda je vyznačený výraz příslovečným určením míry, nebo způsobu

Křičel hrozně nahlas.

Zpíval hrozně.

Urči, zda je vyznačený výraz příslovečným určením času, nebo podmínky

Za hezkého počasí půjdeme ven.

Za hodinu půjdeme ven.

Urči, zda je vyznačený výraz příslovečným určením místa, nebo účelu

Šel *nakoupit*.

Šel *domů*.

Urči, zda je vyznačený výraz příslovečným určením účelu, nebo příčiny

Koupil mamince květiny *pro radost*.

Pro nemoc je dnes zavřeno.

---

5. ČÁRKA PŘED A / NEBO

Doplň čárku před *a* / *nebo* všude, kde by měla být zapsána.

Přijdeš pěšky nebo přijedeš na kole?

Ráda vařím, tančím nebo zpívám.

Rozbila jsem vázu a proto se na mě maminka zlobila.

Na trhu můžeme koupit jablka, hrušky nebo švestky.

Vařila jsem a uklízela.

Přijdu v neděli nebo v pondělí.

Ve škole se učíme o rybách, ptácích nebo savcích.

Anotace

MATĚJKOVÁ, Michaela. *Didaktické problémy ve výuce českého jazyka na 2. stupni ZŠ*. Plzeň, 2020. 165 s. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta pedagogická.

Klíčová slova: didaktika, učebnice českého jazyka, jazykové problémy

V teoretické části práce jsme se zabývali základními didaktickými otázkami. V praktické části jsme se věnovali čtyřem jazykovým problémům, které jsme na základě výzkumu vyhodnotili jako problematické: **životnost substantiv, deverbativní adjektiva, rozlišování přívlastku neshodného od příslovečného určení a předmětu a rozlišování příslovečného určení místa od příslovečného určení účelu**. Zkoumali jsme teoretické vymezení těchto jevů a zároveň jejich výskyt v učebnicích pro druhý stupeň ZŠ, abychom zjistili, jak jsou jevy definovány a procvičovány ve školním prostředí. Komparovali jsme čtyři řady učebnic z různých nakladatelství (SPN, Fraus, Taktik a Nová škola) a hodnotili jejich přístup. Po analýze každého jevu jsme doporučili učitelům vhodný didaktický výklad a příklady aktivit, které považujeme za vhodné k pochopení zkoumaných jevů. Poté jsme vyvozovali závěry, které z našeho zkoumání vyplynuly, hodnotili jsme také zpracování učebnic.

Abstract

MATĚJKOVÁ, Michaela. *Didactic problems in teaching the Czech language on the second grade of primary school*. Pilsen, 2020. 165 p. Diploma thesis. University of West Bohemia in Pilsen. The Faculty of Education.

Keywords: didactic, textbook of Czech language, linguistic problems

In the theoretical part of the thesis, we dealt with basic didactic issues. In the practical part, we devoted to four language problems that we appraised as problematic on the basis of research: **the animacy of nouns, deverbative adjectives, the distinguishing of attribute from adverbial and from object and the distinction of adverbial loci from adverbial modus**. We examined the definition of these phenomena and their occurrence in textbooks for the second grade of primary school to see how phenomena are defined and practiced in the school. We compared four series of textbooks from different publishing houses (SPN, Fraus, Taktik and Nová škola) and assessed their approach. After analysing each phenomenon, we recommended to teachers didactic interpretation and examples of activities. We deduced the conclusions that came out of our investigation, we also evaluated the processing of textbooks.